DIA INTERNACIONAL DE COMMEMORACIÓ DE LES VÍCTIMES DE L'HOLOCAUST

Guia pràctica
per a saber-ne més

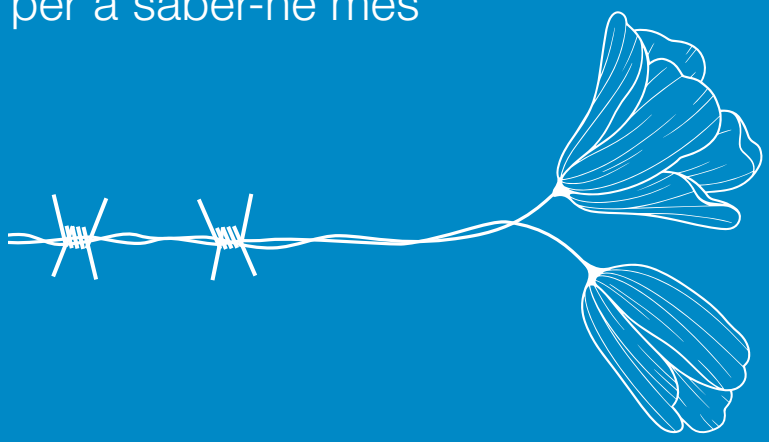

AULA
PARLAMENT

TAULA DE CONTINGUTS

1. QUÈ ÉS EL DIA INTERNACIONAL DE COMMEMORACIÓ DE LES VÍCTIMES DE L'HOLOCAUST?

1.1. Resolució de l'ONU - 1 de novembre de 2005 (A/RES/60/7) 5

1.1.1. Objectius del Dia Internacional de Commemoració de les Víctimes de l'Holocaust 5

1.2 Aliança Internacional per a la Memòria de l'Holocaust 6

1.2.1. Declaració del Fòrum Internacional d'Estocolm sobre l'Holocaust (2000) 6

1.2.2. Declaració ministerial IHRA (2020) 6

2. APRENDRE SOBRE L'HOLOCAUST, EL GENOCIDI DEL POBLE GITANO I ALTRES VÍCTIMES DE LA PERSECUCIÓ NAZI

2.1. Introducció 8

2.1.1. Definició 8

2.2. Context històric 10

2.3. El genocidi del poble jueu - Xoà (Shoah) 10

2.4. El genocidi del poble gitano - Porrajmos 24

2.5. Altres víctimes de la persecució nazi 28

2.5.1. Presoners polítics. El cas singular dels republicans catalans i espanyols 28

2.5.2. Testimonis de Jehovà 31

2.5.3. Persones amb discapacitat física, psíquica o sensorial 32

2.5.4. Col·lectiu LGBTI+ 35

2.6. Les dones durant l'Holocaust 36

2.7. L'Estat espanyol franquista i l'Holocaust 42

2.8. Recomanacions per a l'ensenyament sobre l'Holocaust 52

2.8.1. Per què cal ensenyar sobre l'Holocaust? 52

2.8.2. Què s'ha d'ensenyar sobre l'Holocaust? 52

2.8.3. Com s'ha d'ensenyar sobre l'Holocaust? 53

2.9. Altres informacions d'interès 55

2.9.1. Cronologia 55

2.9.2. Glossari 62

2.9.3. Webgrafia 71

1. QUÈ ÉS EL DIA INTERNACIONAL DE COMMEMORACIÓ DE LES VÍCTIMES DE L'HOLOCAUST?

L'1 de novembre de 2005, l'Assemblea General de les Nacions Unides va adoptar la Resolució 60/7 per a designar el 27 de gener com a Dia Internacional de Commemoració de les Víctimes de l'Holocaust. La data commemora l'alliberament d'Auschwitz-Birkenau i té per objectiu honorar les víctimes de l'Holocaust i de la persecució nazi. La mateixa resolució dona suport al desenvolupament de programes educatius per a recordar l'Holocaust i prevenir futurs genocidis.

1.1. RESOLUCIÓ DE L'ONU - 1 DE NOVEMBRE DE 2005 (A/RES/60/7)

L'Assemblea General,

Reafirmant que l'Holocaust, que va tenir com a resultat que un terç del poble jueu i innombrables membres d'altres minories morissin assassinats, serà sempre un advertiment per a tothom dels perills de l'odi, el fanatisme, el racisme i els prejudicis [...]

1. Decideix que les Nacions Unides designin el 27 de gener dia internacional de commemoració anual en memòria de les víctimes de l'Holocaust.

2. Insta els estats membres a elaborar programes educatius que inculquin a les generacions futures les lliçons de l'Holocaust per tal d'ajudar a prevenir actes de genocidi i, en aquest context, felicita el Grup de Treball per a la Cooperació Internacional en l'Ensenyament, el Record i la Recerca sobre l'Holocaust (IHRA).[1]

3. Rebutja tota negació, sigui parcial o total, de l'Holocaust com a fet històric.

4. Felicita els estats que participen activament en la preservació dels llocs que van servir de camps d'extermini, camps de concentració, camps de treball forçat i presons nazis durant l'Holocaust.

5. Condemna sense reserves totes les manifestacions d'intolerància religiosa, incitació, assetjament o violència contra persones o comunitats basades en llur origen ètnic o llurs creences religioses, on sigui que tinguin lloc.

6. Demana al secretari general que estableixi un programa de divulgació titulat «L'Holocaust i les Nacions Unides» i que adopti mesures per a mobilitzar la societat civil en pro del record de l'Holocaust i l'educació sobre aquesta qüestió, per tal d'ajudar a prevenir actes de genocidi.

1.1.1. OBJECTIUS DEL DIA INTERNACIONAL DE COMMEMORACIÓ DE LES VÍCTIMES DE L'HOLOCAUST

Commemoració: dignificació, record i justícia	Recerca / ensenyament i aprenentatge	Combatre el negacionisme i la banalització	Combatre l'odi, l'antisemitisme, el racisme i la xenofòbia	Prevenció d'altres genocidis	Promoció dels drets humans i la pau

1. https://www.holocaustremembrance.com/

1.2 ALIANÇA INTERNACIONAL PER A LA MEMÒRIA DE L'HOLOCAUST

L'Aliança Internacional per a la Memòria de l'Holocaust (IHRA, pel nom en anglès) uneix governs i experts per a enfortir i promoure l'educació, la recerca i la memòria sobre l'Holocaust i per a mantenir els compromisos de la Declaració d'Estocolm del 2000.

L'IHRA, anteriorment *Task Force* per a la Cooperació Internacional en Educació, Record i Recerca sobre l'Holocaust o ITF, va ésser posada en marxa el 1998 per l'ex-primer ministre suec Göran Persson. Avui en dia té 34 països membres (l'Estat Espanyol ho és des del 2008), cadascun dels quals reconeix que la coordinació política internacional és imprescindible per a enfortir el compromís moral de les societats i per a combatre el creixent antisemitisme i la negació de l'Holocaust.

La xarxa d'experts de l'IHRA comparteix els seus coneixements relatius als primers signes actuals d'alerta de possibles genocidis i a l'educació sobre l'Holocaust. Aquest coneixement dona suport als esforços dels responsables de la formulació de polítiques i als agents educatius per a desenvolupar plans d'estudis eficaços i informar els responsables governamentals i les ONG actives en iniciatives globals de prevenció del genocidi.

1.2.1. DECLARACIÓ DEL FÒRUM INTERNACIONAL D'ESTOCOLM SOBRE L'HOLOCAUST (2000)

> «El futur que configurem ara és el passat que compartirem demà.» Ex-primer ministre suec Göran Persson (1998)

La Declaració del Fòrum Internacional d'Estocolm sobre l'Holocaust o Declaració d'Estocolm és el document fundacional de l'Aliança Internacional per a la Memòria de l'Holocaust i continua essent una afirmació permanent del compromís de cada país membre de l'IHRA amb els principis compartits. Aquesta declaració es va aprovar el gener del 2000 amb la presència de representants de 46 governs, inclosos 23 caps d'estat o primers ministres i 14 vice-primers ministres.

Els articles 5 i 6 són els més rellevants en aquest àmbit:

- Article 5: «Compartim el compromís de fomentar l'estudi de l'Holocaust en totes les seves dimensions. Promourem l'educació sobre l'Holocaust a les nostres escoles i universitats, a les nostres comunitats, i el fomentarem en altres institucions.»
- Article 6: «Compartim el compromís de commemorar les víctimes de l'Holocaust i d'honorar els qui s'hi van oposar. Fomentarem les formes adequades de record de l'Holocaust, inclòs un dia anual de memòria de l'Holocaust, als nostres països.»

1.2.2. DECLARACIÓ MINISTERIAL IHRA (2020)

En commemorar el 75è aniversari de l'alliberament dels camps de concentració i extermini nazis i d'altres llocs de persecució i assassinat, nosaltres, els alts representants governamentals dels països membres de l'Aliança Internacional per a la Memòria de l'Holocaust (IHRA) honorem les víctimes i els supervivents de la Holocaust (Xoà), que va assolar el poble jueu. També honorem les víctimes i els supervivents del genocidi del poble gitano i de tots aquells que van ésser perseguits. Prometem no oblidar mai els qui van resistir als nazis i els qui van protegir o rescatar els éssers humans perseguits. Avui en dia, el món encara s'enfronta al genocidi, als crims de guerra, a la neteja

ètnica, als delictes contra la humanitat i a les amenaces contínues a les societats pluralistes, democràtiques i inclusives.

Mentre assistim amb tristesa al pas de la generació de supervivents, nosaltres, els països membres de l'IHRA:

» Reafirmem el nostre indestructible suport a la Declaració del Fòrum Internacional d'Estocolm (2000), el document fundacional de l'IHRA.

» Ens comprometem amb les víctimes i els supervivents perquè mai no siguin oblidades i llur llegat es mantingui sempre viu.

» Destaquem que recordar els sis milions de víctimes jueves de l'Holocaust és responsabilitat no solament dels governs, sinó de les societats en general.

» Recordem el genocidi del poble gitano. Reconeixem amb preocupació que la negligència en el record d'aquest genocidi ha contribuït al prejudici i la discriminació que encara avui dia experimenten moltes comunitats gitanes.

» Honorem tots aquells que van resistir als nazis, especialment els justos entre les nacions, i altres que van protegir o intentar rescatar els qui estaven en perill. Llur coratge desinteressat ens hauria d'inspirar a tots per a defensar la dignitat de cada ésser humà.

» Expressem les nostres més profundes preocupacions per l'augment de l'antisemitisme.

» Acceptem la nostra responsabilitat com a governs per a continuar treballant junts per tal de contrarestar la negació i la distorsió de l'Holocaust, l'antisemitisme i totes les formes de racisme i discriminació que soscaven els principis democràtics fonamentals. Treballarem estretament amb experts, la societat civil i els nostres socis internacionals per a assolir aquests objectius.

» Liderarem esforços per promoure l'educació, el record i la recerca sobre l'Holocaust i el genocidi del poble gitano per a contrarestar la influència de la distorsió històrica, el discurs d'odi i la incitació a la violència i l'odi.

» Salvaguardarem els documents històrics sobre l'Holocaust, el genocidi del poble gitano i la persecució d'altres víctimes per part de l'Alemanya nazi, dels socis feixistes i nacionalistes extremistes, i dels altres col·laboradors que van participar en aquests crims.

» Subratllem la importància d'identificar, preservar i posar a disposició material d'arxius, testimonis i llocs de memòria amb finalitats educatives, commemoratives i de recerca.

» Animem tots els països i societats a abordar els passats respectius tractant obertament i amb precisió els registres històrics.

» Elogiem els esforços dels governs i de la societat civil per commemorar l'Holocaust i compartir les bones pràctiques.

» Reconeixem que la comprensió de la naturalesa sense precedents de l'Holocaust és essencial per a la prevenció de delictes de genocidi i crims atroços massius. L'expertesa de l'IHRA és rellevant per a l'elaboració de polítiques històricament informades i per a abordar els desafiaments contemporanis.

» Decidits a recordar els qui van patir i lluitar per un futur millor, fem una crida a la comunitat internacional a compartir la nostra visió:

«Un món que recorda l'Holocaust. Un món sense genocidi.»

2. APRENDRE SOBRE L'HOLOCAUST, EL GENOCIDI DEL POBLE GITANO I ALTRES VÍCTIMES DE LA PERSECUCIÓ NAZI

«Va succeir una vegada. No hauria d'haver passat, però va succeir. No ha de tornar a passar, però podria. Per això, l'educació sobre l'Holocaust és fonamental.» Göran Persson, Fòrum Internacional sobre l'Holocaust a Estocolm (2000)

2.1. INTRODUCCIÓ

L'Holocaust fou un esdeveniment clau de la història de la humanitat, que va estendre's per diverses àrees geogràfiques i que va afectar tots els segments de la societat. Dècades després, les societats continuen lluitant per la memòria i el coneixement històric de l'Holocaust, de manera que aquests es creuen amb les nostres realitats contemporànies.

Per això, una educació significativa sobre l'Holocaust requereix un ús coherent i precís dels termes, que en aquest cas, justament per la intersecció entre coneixement i memòria, ens porta a trobar-ne diverses definicions. Tot seguit se'n reprodueixen dues.

2.1.1. DEFINICIÓ

La primera es basa en la definició del Museu de l'Holocaust de Washington (USHMM):

L'Holocaust fou la persecució i l'assassinat sistemàtic burocràticament organitzat d'aproximadament sis milions de jueus pel govern nazi i els seus col·laboradors entre el 1933 i el 1945.

Durant l'Holocaust, els nazis també van perseguir altres grups percebuts com a inferiors, com els sinti i els roma (poble gitano), persones discapacitades i eslaus (polonesos, soviètics i serbis, entre d'altres).

Altres grups foren perseguits per raons polítiques, religioses o d'orientació sexual: comunistes, socialistes (republicans espanyols), testimonis de Jehovà i homosexuals (col·lectiu LGBTI+).

Nova definició de l'IHRA:

Els termes *Holocaust* i *Xoà* fan referència a l'acte genocidal específic que va tenir lloc al segle XX: la persecució i l'assassinat sistemàtics de jueus per part de l'estat nazi i els seus col·laboradors entre el 1933 i el 1945.

El moment àlgid de la persecució i els assassinats es van produir en el context de la Segona Guerra Mundial, en el mateix moment que els nazis perseguien i assassinaven altres grups, i perpetraven el genocidi del poble gitano.

L'ensenyament i l'aprenentatge sobre l'Holocaust prenen com a focus la discriminació, la persecució, l'assassinat i el genocidi dels jueus pel règim nacionalsocialista i els seus col·laboradors i considera fonamental per a entendre l'Holocaust la comprensió dels crims nazis contra víctimes no jueves. Atès que l'agressió i la persecució nazis es van estendre més enllà de l'Europa continental, fins al nord d'Àfrica, ensenyar sobre l'Holocaust també pot incloure una comprensió del tractament dels jueus nord-africans.

En aquest nou marc cal reforçar la importància de l'ensenyament i l'aprenentatge sobre el genocidi del poble gitano, tot i que aquest estudi requereix coneixements específics sobre la història d'aquesta minoria i els fonaments de l'antigitanisme, així com sobre la política de persecució i aniquilació nazi (una política arrelada en la ideologia racial). És important entendre que l'actitud de prejudici i ressentiment envers el poble gitano està profundament arrelada en la història europea i que el genocidi va ésser oblidat i negat després de la guerra: no es va reconèixer oficialment fins al 1982.

QUÈ HA FET EL PARLAMENT DE CATALUNYA?

– Va aprovar la Resolució 1046/VI, sobre el reconeixement de la identitat del poble gitano i del valor de la seva cultura.

– El 2003, arran de la dita Resolució 1046/VI, se celebra per primer cop al Parlament de Catalunya l'acte de commemoració del Dia Internacional del Poble Gitano (institucionalitzat juntament amb la bandera i l'himne gitanos en el Primer Congrés Mundial Gitano, celebrat a Londres el 1971).

– En la Declaració de la Junta de Portaveus del Parlament de Catalunya amb motiu del cinquantè aniversari del Primer Congrés Internacional Romaní, adoptada el 26 d'abril de 2021, es va fer constar explícitament que s'ha «d'impulsar el coneixement de la història i la cultura del poble gitano en totes les franges educatives des d'infantil fins a secundària».

– En la Resolució 4/XIII, sobre el compromís per una Catalunya de drets i llibertats, diversa i cohesionada, el Parlament va expressar la voluntat que la Mesa ratifiqués el calendari de commemoracions institucionals, que inclou, entre d'altres, la commemoració de les víctimes de l'Holocaust, la del genocidi del poble gitano i la del tràfic transatlàntic d'africanes esclavitzades.

Elements que cal tenir en compte quan s'aborda l'ensenyament sobre l'Holocaust.

Quin període engloba	Contra qui fou dirigit	Per qui fou perpetrat	Qui hi va col·laborar	Qui no va fe res	Qui va ajudar les víctimes

2.2. CONTEXT HISTÒRIC

A principis de la dècada de 1930, Alemanya patia una situació crítica. La depressió econòmica mundial havia afectat especialment el país i milions de persones no tenien feina. La humiliant derrota d'Alemanya quinze anys abans, en la Primera Guerra Mundial, encara estava fresca en la ment de molts i els alemanys no tenien confiança en llur feble govern, conegut com la República de Weimar. Aquestes condicions van proporcionar l'oportunitat de l'ascens d'un nou líder, Adolf Hitler, i del seu partit, el Partit Obrer Nacional Socialista Alemany o Partit Nazi. Hitler era un orador poderós i encantador que va atreure un gran nombre d'alemanys desesperats per un nou canvi. Va prometre als desencantats una vida millor i una nova i gloriosa Alemanya. Els nazis van apel·lar especialment a les persones sense feina, als joves i als membres de la classe mitjana baixa (propietaris de petites botigues, empleats d'oficines, artesans i agricultors).

L'ascens del partit va ésser molt ràpid. Abans que es produís la depressió econòmica, els nazis eren pràcticament uns desconeguts. En les eleccions del 1924 al Reichstag (parlament alemany) van aconseguir només el 3% dels vots, però en les eleccions del 1932 obtingueren el 33% dels vots, més que qualsevol altre partit. El gener del 1933, Hitler va ésser nomenat canceller, cap del govern alemany, i molts alemanys van creure que havien trobat un salvador per a llur nació. Això va significar la fi de la democràcia alemanya. Guiats per idees racistes i autoritàries, els nazis van abolir les llibertats bàsiques i van intentar crear una comunitat (*Volk*). En teoria, una comunitat que unia totes les classes socials i regions d'Alemanya. En realitat, el Tercer Reich es va convertir ràpidament en un estat policial, on els individus eren arrestats i empresonats arbitràriament. Hitler va convèncer el seu gabinet de declarar l'estat d'emergència i posar fi a les llibertats individuals, incloses la llibertat de premsa, d'expressió i de reunió. Les persones van perdre el dret a la intimitat, fet que significava que els funcionaris podien llegir-ne el correu, escoltar converses telefòniques i escorcollar cases particulars sense cap ordre judicial. Hitler també es va basar en el terror per a assolir els seus objectius. Atrets pel salari, la sensació de camaraderia i els uniformes, desenes de milers de joves sense feina es van posar les camises marrons i les botes altes de cuir i es van constituir en tropes d'assalt, les anomenades SA. Aquests policies auxiliars van sortir al carrer per apallissar i matar diversos opositors al règim nazi. La mera por a les SA va fer que molts alemanys se sumissin en el silenci i la passivitat.

2.3. EL GENOCIDI DEL POBLE JUEU - XOÀ (SHOAH)

El 1933, Europa tenia una rica, vibrant i madura cultura jueva composta per més de nou milions de persones. La majoria dels jueus europeus vivien en països que l'Alemanya nazi va ocupar durant la Segona Guerra Mundial o en els quals va influir. Al final de la guerra, el 1945, els alemanys i llurs aliats i col·laboradors havien matat gairebé dos de cada tres jueus europeus com a part del que ells van anomenar *la solució final*.

Els nazis consideraven que els jueus eren la raça inferior que suposava l'amenaça més mortal per al *Volk* alemany. Poc després d'arribar al poder, van adoptar mesures per a excloure els jueus de la vida econòmica, social i cultural alemanya i pressionar-los perquè emigressin.

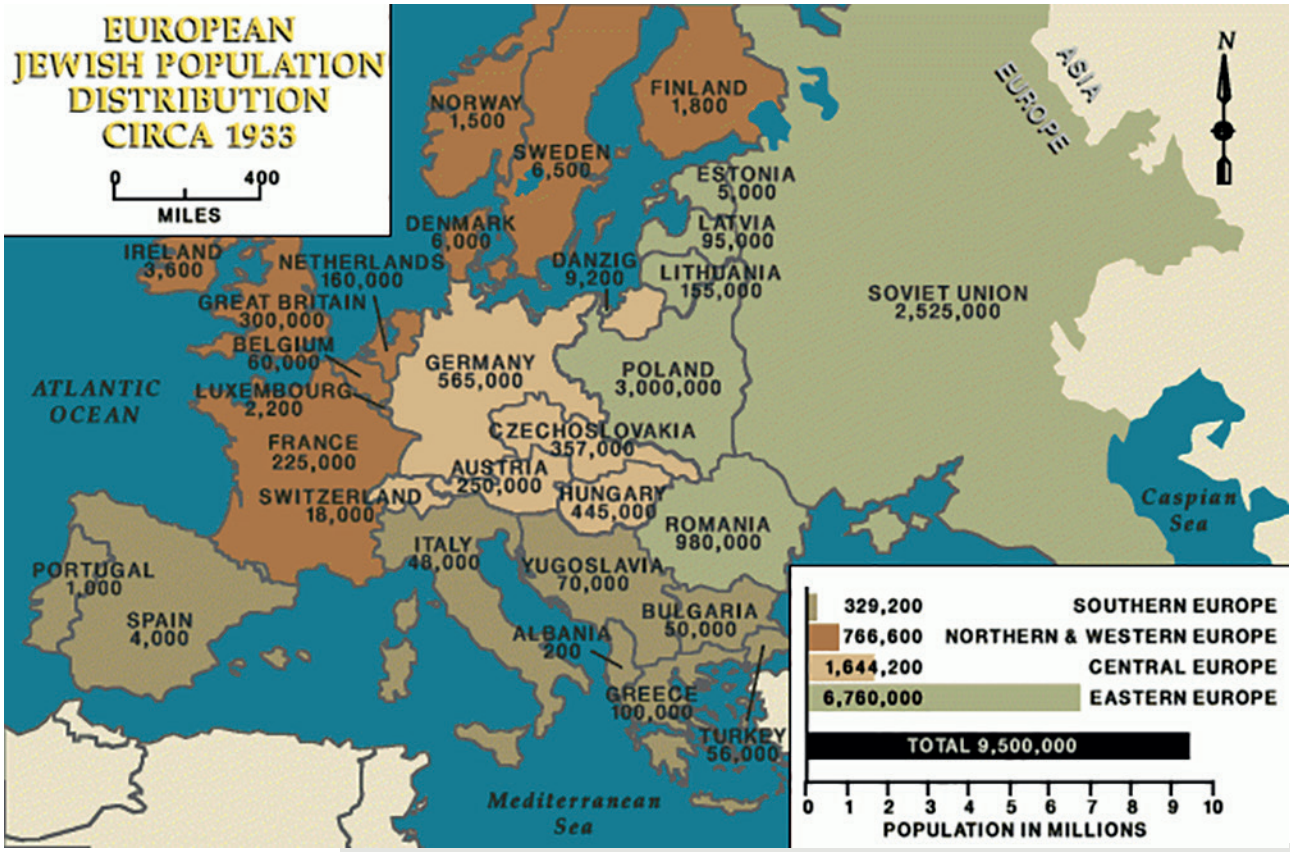

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

LES LLEIS DE NUREMBERG (1935)

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Des del moment de la seva aparició a l'escenari de la història, el Moviment Nacionalsocialista, el seu líder (Adolf Hitler) i els seus socis immediats no van deixar cap dubte sobre llurs opinions racistes, principalment sobre els jueus. Els assassinats antisemites comesos pels nazis ja en temps de la República de Weimar no eren, sens dubte, una excepció a la regla i el mateix Hitler sovint es referia als jueus tant en els seus discursos com en els seus escrits. El líder nazi i els seus partidaris creien que els jueus eren els responsables d'una llarga successió de malalties en la societat alemanya, en particular, i en la societat humana, en general.

Aquestes idees crues i poc sofisticades eren alimentades per vells prejudicis antisemites que havien existit en diverses societats europees des de l'edat mitjana. A partir dels darrers anys del segle XIX, diverses teories racials van anar guanyant acceptació entre els antropòlegs occidentals i molts van creure que la salut de la raça humana depenia de la preservació de la «puresa racial». Amb l'ascens al poder dels nazis el 30 de gener de 1933, l'antisemitisme agressiu es va convertir en un principi rector de la política oficial de les autoritats alemanyes cap als jueus.

En la setena assemblea del Partit Nazi, el setembre de 1935, milers de partidaris del règim juntament amb els membres del Reichstag es van reunir a Nuremberg. En un moviment suposadament democràtic, els caps del Partit Nazi van introduir tres lleis per a ésser votades al Reichstag: la llei sobre la bandera alemanya, la llei de ciutadania del Reich i la llei per a la protecció de la sang alemanya i l'honor alemany. Les tres lleis van rebre l'estatus de «lleis bàsiques», lleis amb una importància fonamental i especial pel que fa a l'estructura constitucional del país. A la pràctica aquestes lleis derogaven els drets bàsics dels jueus, com ara el dret de vot en les eleccions polítiques, i prohibien les relacions matrimonials i extraconjugals entre alemanys jueus i no jueus. Més tard, es va idear la terminologia per a diverses gradacions de «sang jueva» basada en l'arbre genealògic i es van establir categories com *jueu complet* (*Volljude*), *mig jueu* (*Halbjude*) i *quart jueu* (*Vierteljude*), per tal de

definir a qui s'aplicaven exactament les lleis de Nuremberg. Durant els anys del règim nazi, aquestes categories van determinar qui viuria i qui moriria.

Es consideren jueus les persones amb tres o quatre avis jueus, les que tenen dos avis jueus i formen part de la comunitat religiosa jueva i les que són casades amb jueus.

Lleis:

- El matrimoni entre jueus i aris està prohibit.
- Les relacions sexuals entre jueus i aris són il·legals.
- Els jueus no són ciutadans del Reich ni poden votar.
- Els jueus són definits per llei com una «raça», no pas com una religió.

Davant aquestes lleis i amb la pressió del govern nazi, un gran nombre de jueus alemanys va optar per fugir cap a altres països.

CONFERÈNCIA D'ÉVIAN

Del 6 al 16 de juliol de 1938, delegats de trenta-dos països i representants d'organitzacions de socors es reuneixen a Évian-les-Bains, una ciutat termal de França, per a debatre sobre els refugiats jueus alemanys. Els Estats Units animen tots els països a trobar una solució a llarg termini al problema. No obstant això, cap país es va mostrar disposat a alleujar les seves restriccions d'immigració. La majoria dels països temien que un augment de refugiats provoqués més dificultats econòmiques i també problemes «racials» entre grups, a excepció de la República Dominicana.* Un dels resultats de la conferència és l'establiment del Comitè Intergovernamental per als Refugiats (ICR), que finalment no va rebre ni el finançament ni l'autoritat necessària per a alleugerir la situació.

En resposta a Évian, el govern alemany va afirmar: «és sorprenent que els països estrangers critiquin Alemanya pel seu tracte als jueus, però cap d'ells vol obrir-los les portes quan se'ls ha ofert l'oportunitat».

*Els historiadors creuen, però, que Rafael Trujillo, president del país, que el 1937 havia ordenat als seus soldats massacrar milers d'haitians a la frontera dominicana, esperava que l'acceptació de refugiats jueus pogués reparar la seva imatge internacional. També esperava que els jueus es casessin amb habitants locals i «fessin més blanca» la població.

NOVES MESURES CONTRA ELS JUEUS (1938)

- Els jueus han de comunicar als nazis totes les propietats que posseeixen per valor superior a 5.000 Reichsmark (RM).
- Tots els negocis de propietat jueva seran registrats per les autoritats nazis i es marcaran amb l'estrella de David.
- Els passaports jueus seran segellats amb la lletra J.
- Els homes portaran el nom Israel i les dones, Sara.

Davant l'allau de refugiats jueus que volien entrar a Suïssa amb les noves mesures del Govern alemany per tal que el Reich quedés «net de jueus» (*Judenrein*), el govern suís fa una sol·licitud per tal que els passaports de jueus alemanys es marquin amb una J de color vermell. L'acord quedarà segellat el 5 d'octubre de 1938, després d'una reunió entre Heinrich Rothmund, el cap de la policia suïssa, i els líders nazis a Berlín.

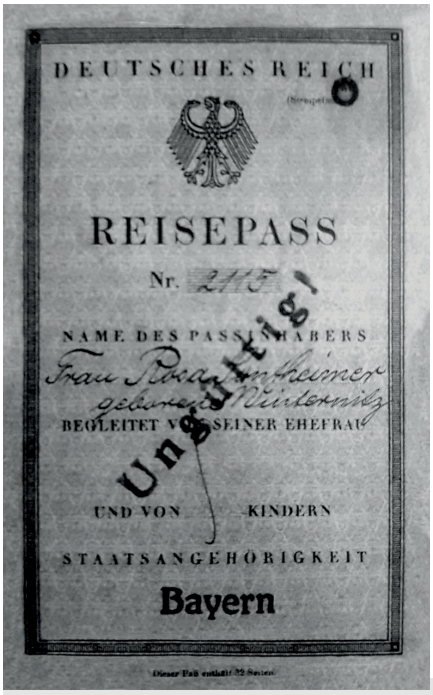
DEUTSCHES REICH

REISEPASS

Nr. 2115

NAME DES PASSINHABERS

Frau Rosa Sontheimer
geborene Winternitz

BEGLEITET VON SEINER EHEFRAU

Ungültig!

UND VON KINDERN

STAATSANGEHÖRIGKEIT

Bayern

DEUTSCHES REICH

Gebühr:
3 RM bezahlt

J

REISEPASS

Nr. 4

NAME DES PASSINHABERS

Rosa Sara Sontheimer
geb. Winternitz

BEGLEITET VON SEINER EHEFRAU

UND VON KINDERN

STAATSANGEHÖRIGKEIT:

DEUTSCHES REICH

Font: Fotocòpia del passaport de Rosa Sontheimer. Cortesia de Dory Sontheimer

POGROM DE LA NIT DEL 9 AL 10 NOVEMBRE DE 1938 (*KRISTALLNACHT* - LA NIT DELS VIDRES TRENCATS)

Una sola nit de violència contra els jueus a tot el Tercer Reich va provocar gairebé cent assassinats, 267 sinagogues destruïdes, vint mil jueus detinguts i milers de comerços objecte d'atacs vandàlics.

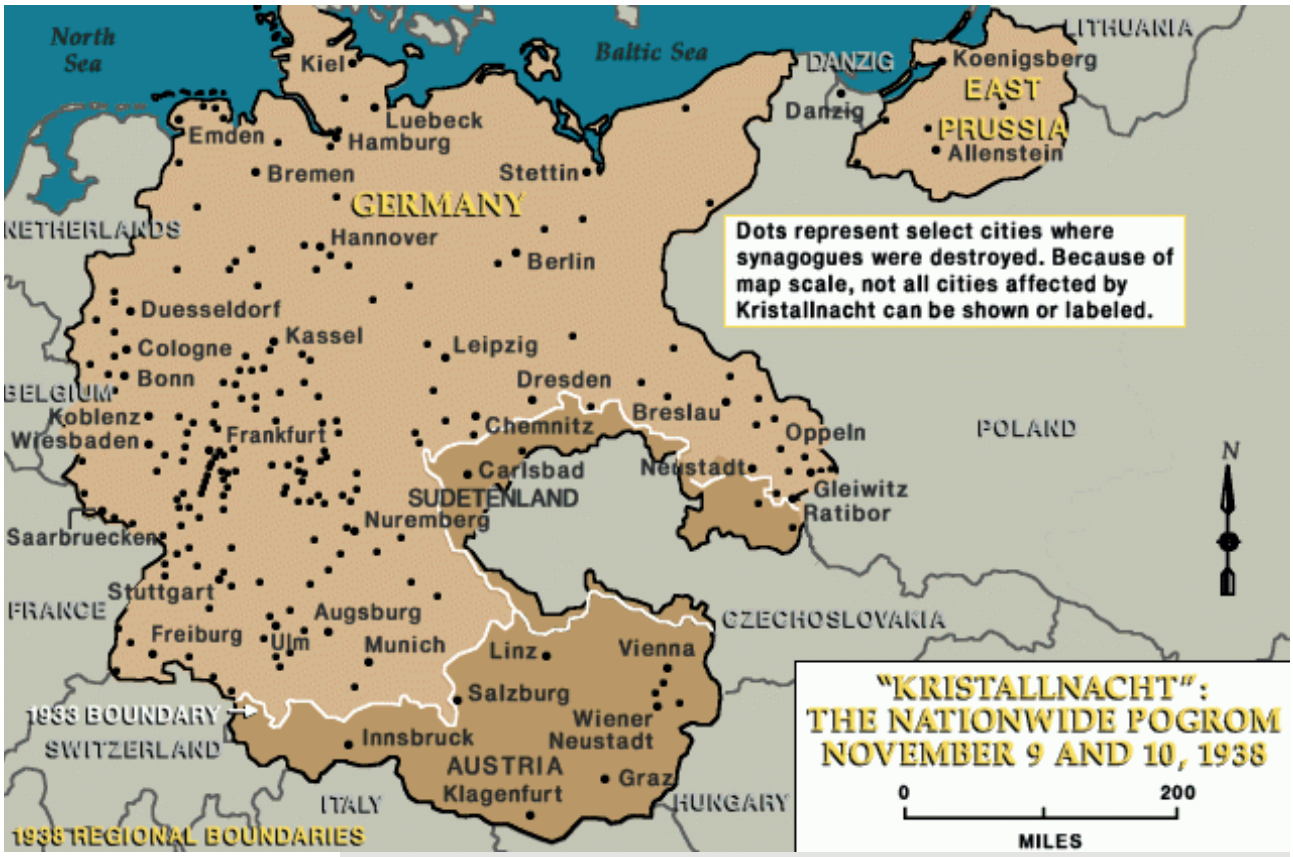

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Font: Kristallnacht (Berlín) – United States Holocaust Memorial Museum (USHMM). Cortesia de National Archives and Records Administration, College Park (Maryland).

ELS GUETOS

La Segona Guerra Mundial va proporcionar als funcionaris nazis l'oportunitat de trobar una «solució final completa a la qüestió jueva»: l'assassinat de tots els jueus d'Europa. Durant l'Holocaust, la creació de guetos va ésser un pas clau en el procés nazi de separar, perseguir i destruir brutalment els jueus europeus. Els jueus es van veure obligats a traslladar-se als guetos, on les condicions de vida eren miserables. Els guetos eren sovint barris tancats que aïllaven els jueus de la població no jueva i d'altres comunitats jueves.

> «Els jueus s'han d'agrupar en guetos a les ciutats per a facilitar-ne el control i després deportar-los.»
>
> «Els jueus han de traslladar-se a les ciutats al més ràpid possible!»
>
> «Els jueus han de sortir de l'Alemanya nazi cap a la Polònia ocupada.»
>
> Ordres de Reinhard Heydrich, 21 de setembre de 1939

Les autoritats d'ocupació alemanyes van establir el primer gueto a Piotrków Trybunalski (Polònia) l'octubre del 1939. El gueto més gran de Polònia va ésser el de Varsòvia, on més de 400.000 jueus es van amuntegar en una superfície d'1,3 quilòmetres quadrats. Altres guetos importants es van establir a les ciutats de Lodz, Cracòvia, Bialystok, Lvov, Lublín, Vílnius, Kovno, Czestochowa, Riga i Minsk.

Els alemanys van ordenar als jueus dels guetos que portessin insígnies o braçalets identificatius (amb l'estrella de David). També van exigir a molts jueus que fessin treballs forçats per al Reich alemany. Els consells jueus nomenats pels nazis (*Judenraete*) administraven la vida quotidiana als guetos. Una força policial de gueto feia complir les ordres de les autoritats alemanyes

i les ordenances dels consells jueus. Això incloïa facilitar les deportacions a centres d'extermini. Els funcionaris de la policia jueva, com els membres del consell jueu, van servir al caprici de les autoritats alemanyes. Els alemanys no van dubtar a matar aquells policies jueus que es considerava que no havien complert les ordres.

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Gueto de Riga, 1941-1943

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM). Cortesia d'Emmi Lowenstern.

Resistents del gueto de Varsòvia (del 19 d'abril al 16 de maig de 1943)

Font: National Archives and Records Administration, College Park (Maryland) / United States Holocaust Memorial Museum (USHMM). Cortesia d'Emmi Lowenstern.

GENOCIDI DEL POBLE JUEU —LA SOLUCIÓ FINAL— L'HOLOCAUST PER BALES

Amb la invasió alemanya de la Unió Soviètica (Operació Barba-roja) el 22 de juny de 1941, els nazis van trobar-se amb cinc milions de jueus més. Què havien de fer amb tots aquests jueus? Aleshores es dona a Reinhard Heydrich el poder de planificar una «solució total a la qüestió jueva» a totes les parts d'Europa que controlen els alemanys. Immediatament, unitats especials mòbils de les SS (*Einsatzgruppen*) van començar a assassinar jueus en territori soviètic amb la col·laboració de la Wehrmacht. Aquelles matances, que van començar de manera selectiva l'estiu del 1941, es van convertir en un assassinat sistemàtic de jueus al territori soviètic ocupat, on a finals de l'estiu havien estat assassinats almenys 800.000 jueus. Al final de la guerra aquesta xifra va arribar al voltant del milió i mig.

Els *killing sites* (llocs de matança de l'Holocaust) foren els llocs d'execucions massives als territoris ocupats de la Unió Soviètica, els estats bàltics, Polònia i parts de Iugoslàvia.

La majoria dels llocs de matança es van situar no gaire lluny de guetos o camps, en zones menys poblades com boscos, parcs, infraestructures abandonades o cementiris jueus. En molts casos es van triar llocs que semblaven especialment adequats per a enterrar-hi cadàvers, per exemple, rases de tancs, obres com a Ponary o fosses de mines com a la regió de Stalino. Però hi va haver excepcions, com la massacre de nens del març del 1942 al bell mig del gueto de Minsk, la famosa *yama* al carrer Ratomskaya.

Aquests llocs d'assassinats massius foren oblidats durant molt de temps pels historiadors i foren els supervivents, els familiars de les víctimes, els activistes de la commemoració i sovint les administracions comunals els qui en van tenir cura. En molts d'aquests llocs s'hi van erigir monuments immediatament després de la guerra i, especialment, des dels

anys seixanta: a Kíev (Babi Yar), Vílnius (Ponary) i Kaunas (Fort Setè i Fort Novè), entre d'altres, en la majoria de casos, però, sense cap referència a víctimes jueves específiques i, de vegades, en indrets allunyats dels llocs d'execució reals.

Entre 1,3 i 1,5 milions de partisans, gitanos, membres de grups específics de presoners de guerra soviètics, discapacitats mentals, serbis de Bòsnia i altres persones no jueves foren també assassinats pels nazis i llurs aliats en els territoris ocupats de la Unió Soviètica.

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

GENOCIDI DEL POBLE JUEU —LA SOLUCIÓ FINAL— ELS CAMPS D'EXTERMINI

«La guerra mundial ja és aquí; l'extermini dels jueus n'ha d'ésser una conseqüència necessària.» (Josef Goebbels, diari personal, 13 de desembre de 1941)

El 20 de gener de 1942, quinze alts càrrecs del Partit Nazi i del govern alemany es van reunir en una vil·la del suburbi berlinès de Wannsee per discutir i coordinar l'aplicació del que van anomenar *la solució final de la qüestió jueva*.

La *solució final* era el nom en clau de l'aniquilació sistemàtica, deliberada i física dels jueus europeus. En un moment encara indeterminat del 1941, Adolf Hitler va autoritzar aquest pla d'assassinat massiu a escala europea. Hey-

drich va convocar la Conferència de Wannsee, en què va indicar que aproximadament 11 milions de jueus a Europa caurien sota les disposicions de la «solució final». En aquest nombre hi incloïa no solament jueus residents a l'Europa controlada per l'Eix, sinó també les poblacions jueves del Regne Unit i de les nacions considerades neutrals (Suïssa, Irlanda, Suècia, Espanya, Portugal i la Turquia europea).

Vista de la vil·la de Wannsee. Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM). Cortesia de la Gedenkstaette Haus der Wannsee-Konferenz.

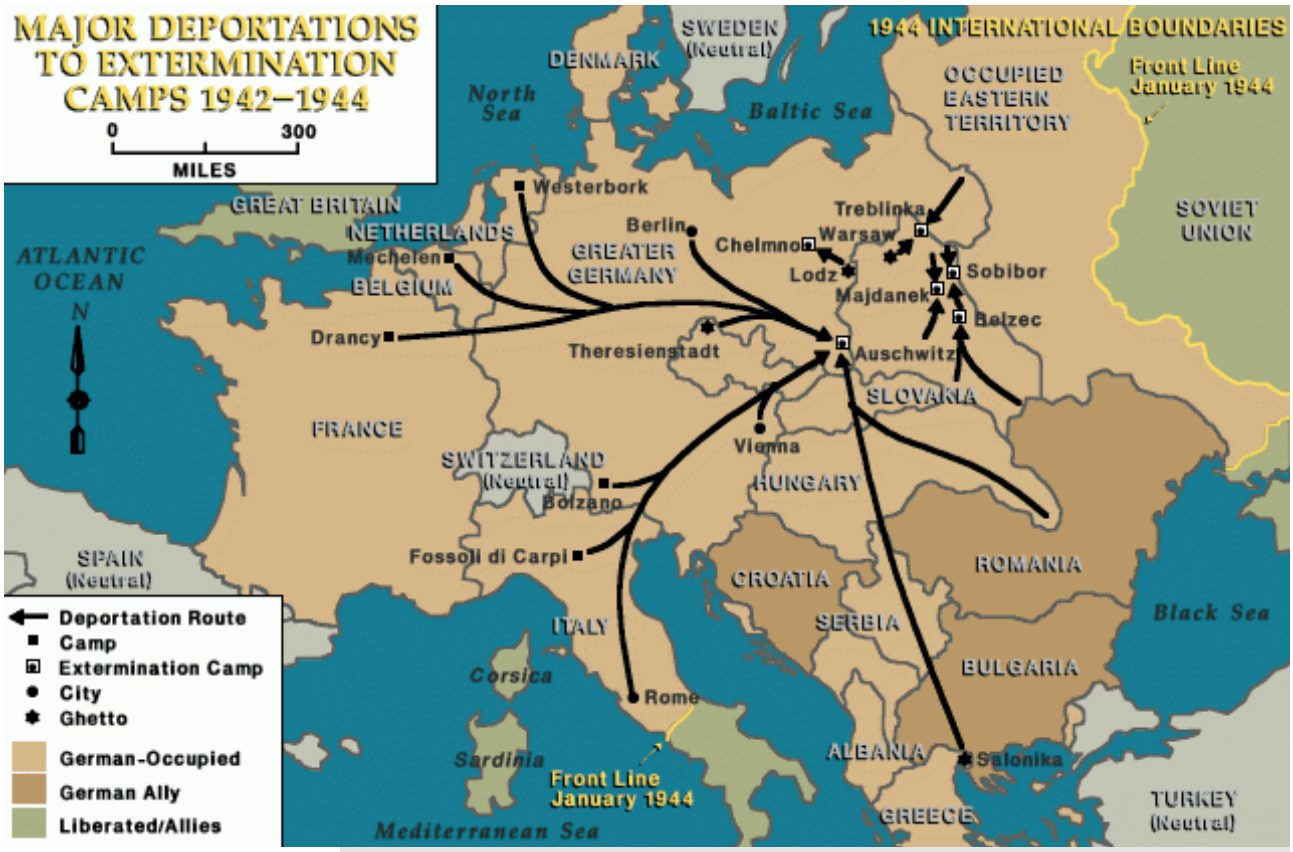

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Els funcionaris nazis van optar per emprar un mètode addicional per a assassinar els jueus, el desenvolupat originalment per al Programa d'eutanàsia: cambres de gas estacionàries.

Entre el 1941 i el 1944, l'Alemanya nazi i els seus aliats van deportar prop de tres milions de jueus de zones sota llur control a la Polònia ocupada pels nazis. La gran majoria van ésser enviats a centres d'assassinat («fàbriques de mort»), també anomenats *camps d'extermini*, a Belzec, Chelmno, Sobibor, Treblinka i Auschwitz-Birkenau, on van ésser assassinats principalment amb gas tòxic. Alguns deportats jueus es van salvar temporalment per a fer treballs forçats en guetos, camps de treballs forçats per a jueus o camps de concentració a la Polònia i la Unió Soviètica ocupades pels nazis. La majoria d'aquests treballadors es van morir de fam i malalties o van ésser assassinats quan ja eren massa febles per a treballar.

Establert el desembre del 1941, Chelmno va ésser el primer camp d'extermini. Es trobava al Warthegau, la part occidental de la Polònia de preguerra annexionada per Alemanya durant la Segona Guerra Mundial. Sobretot jueus, però també gitanos, van ésser gasejats en furgonetes mòbils de gas. El nombre total de víctimes fou aproximadament de 360.000.

El 1942, funcionaris nazis van establir els camps d'extermini de Belzec, Sobibor i Treblinka sota el govern general de la Polònia ocupada. Aquests camps van formar part de l'Operació Reinhard, que era el pla d'assassinar sistemàticament els jueus restants a la Polònia ocupada pels alemanys. Entre el març del 1942 i el novembre del 1943, les SS i llurs auxiliars hi van matar aproximadament 1.526.500 jueus. La immensa majoria dels que van arribar a aquests camps van ésser assassinats immediatament a les cambres de gas.

El centre d'extermini més gran va ésser Auschwitz-Birkenau. A la primavera del 1943, tenia quatre cambres de gas en funcionament. Atès que el camp principal d'Auschwitz (Auschwitz I) era un camp de treball, els presoners jueus que hi arribaven s'enfrontaven a un procés de selecció. Els qui es consideraven més capaços de treballar eren seleccionats per a treballar. No obstant això, la majoria dels jueus que arribaven als camps eren enviats immediatament a les cambres de gas. En el moment més àlgid de les deportacions, una mitjana de sis mil jueus eren gasats cada dia al centre d'extermini d'Auschwitz II (Birkenau). Aquestes cambres de gas utilitzaven el gas verinós Zyklon B. Hi van morir aproximadament un milió de jueus, al voltant de vint-i-un mil gitanos, entre setanta i setanta-cinc mil polonesos, quinze mil presoners de guerra soviètics i de deu a quinze mil presoners polítics o altres persones perseguides pel nazisme.

Tradicionalment, el darrer camp considerat d'extermini ha estat el de Majdanek, que era als afores de la ciutat de Lublín. No obstant això, investigacions recents han aportat més llum sobre les funcions i operacions de Lublín-Majdanek. En el marc de l'Operació Reinhard, Majdanek va servir principalment com a lloc per a concentrar-hi jueus que van ésser usats temporalment per a fer treballs forçats. De vegades funcionava com un lloc d'assassinat per a les víctimes que no es podien assumir als camps de l'Operació Reinhard. El camp de Majdanek també incloïa un magatzem on els nazis guardaven béns i objectes de valor de les víctimes jueves. S'estima que el nombre de víctimes fou entre 80.000 i 110.000. La majoria foren jueves, tot i que n'hi va haver 20.000 d'altres grups.

Arribada i selecció de presoners al camp de Birkenau. Font: United States Holocaust Memorial Museum (USMM). Cortesia de Yad Vashem (domini públic).

DADES DEL GENOCIDI DEL POBLE JUEU

País	Població inicial	Població assassinada	Percentatge
Polònia	3.300.000	3.000.000	90%
Països Bàltics	253.000	228.000	90%
Alemanya / Àustria	240.000	210.000	88%
Protectorat	90.000	80.000	89%
Eslovàquia	90.000	75.000	83%
Grècia	70.000	54.000	77%
Holanda	140.000	105.000	75%
Hongria	650.000	450.000	70%
Bielorússia	375.000	245.000	65%
Ucraïna	1.500.000	900.000	60%
Bèlgica	65.000	40.000	60%
Iugoslàvia	43.000	26.000	60%
Romania	600.000	300.000	50%
Noruega	1.800	900	50%
França	350.000	90.000	26%
Bulgària	64.000	14.000	22%
Itàlia	40.000	8.000	20%
Luxemburg	5.000	1.000	20%
Rússia	975.000	107.000	11%
Dinamarca	8.000		
Finlàndia	2.000		
TOTAL	8.861.800	5.933.900	

Font: Elaboració pròpia (Marta Simó)

GENOCIDI DEL POBLE JUEU - RESISTÈNCIA

La resistència armada organitzada va ésser la forma més contundent d'oposició jueva a les polítiques nazis a l'Europa ocupada pels alemanys. Es va produir principalment després del 1942, com un esforç desesperat, després que es va fer evident per als jueus resistents que els nazis havien assassinat la major part de llurs famílies i correligionaris. Tot i els grans obstacles, com ara la manca d'armament i d'entrenament, la realització d'operacions en una zona hostil, la reticència a deixar enrere les famílies i el sempre present terror nazi, molts jueus de tota l'Europa ocupada pels alemanys van intentar la resistència armada. Unitats de resistència jueva van operar a França, Bèlgica, Ucraïna, Bielorússia, Lituània i Polònia. Els jueus també van lluitar en les organitzacions de resistència franceses, italianes, iugoslaves, gregues i soviètiques.

Civils jueus van oferir resistència armada en més de cent guetos de la Polònia ocupada i la Unió Soviètica.

Un dels episodis més coneguts es va produir durant l'abril i el maig del 1943, quan els jueus del gueto de Varsòvia es van aixecar en revolta armada en tenir coneixement que els alemanys deportarien els habitants del gueto restants al camp d'extermini de Treblinka. Quan les unitats de les SS van entrar al gueto, membres de l'Organització de Lluita Jueva (Zydowska Organizacja Bojowa; ZOB) i altres grups jueus van atacar tancs alemanys amb còctels Molotov, granades de mà i un grapat d'armes petites. Malgrat que els alemanys van poder acabar els principals combats en pocs dies, les forces alemanyes, tot i ésser molt superiors, van trigar gairebé un mes a aconseguir pacificar completament el gueto i deportar la pràctica totalitat dels habitants restants.

En el cas de la zona de l'antiga URSS, milers de joves jueus van resistir fugint dels guetos als boscos, on es van unir a unitats de partisans soviètiques o van formar unitats de partisans únicament jueves. És el cas del campament establert per Tuvia Bielski al bosc de Nalibocki el 1942, que va donar refugi a més de 1.200 jueus.

També hi va haver resistència en tres camps d'extermini. A Treblinka l'agost de 1943 i a Sobibor l'octubre de 1943, presoners amb armes robades van atacar el personal de les SS i els guàrdies auxiliars. La majoria dels presoners van ésser assassinats durant la revolta o després, en ésser capturats, però algunes dotzenes van sobreviure. A Auschwitz-Birkenau fou diferent. L'octubre de 1944, membres del Sonderkommando es van amotinar contra els guàrdies de les SS. Prop de 250 van morir durant la revolta i 205 foren afusellats després. Cinc d'aquests foren dones que havien participat en el subministrament d'explosius als membres del Sonderkommando per a fer esclatar un crematori.

També va haver-hi resistència en forma d'ajuda i rescat. Les autoritats jueves de Palestina van enviar paracaigudistes clandestins, com Hannah Szenes, a Hongria i Eslovàquia el 1944 per a ajudar els jueus que eren amagats. A França, es van consolidar grups de resistència, incloent-hi l'Armée Juive (exèrcit jueu), que operava al sud de França i fou l'encarregat d'ajudar a escapar molts joves jueus a través dels Pirineus cap a l'Estat espanyol i d'aquí cap a Palestina.

També van existir diverses formes de resistència espiritual. Van fer intents conscients de preservar la història i la vida comunitària del poble jueu mal-

grat els esforços nazis per erradicar els jueus de la memòria humana. Van crear institucions culturals jueves, van continuar observant festes i rituals religiosos, van proporcionar educació clandestina, van publicar diaris clandestins i van recollir i amagar documentació, com en el cas de l'arxiu Oneg Shabbat, de Varsòvia, que explicaria la història dels jueus al gueto de Varsòvia, tot i la seva destrucció el 1943.

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

GENOCIDI DEL POBLE JUEU – EL FINAL

En els darrers mesos de la guerra, els guàrdies de les SS van traslladar els interns dels camps en tren o a marxes forçades, sovint anomenades *marxes de la mort*, especialment des d'Auschwitz-Birkenau, en un intent d'impedir l'alliberament aliat d'un gran nombre de presoners. A mesura que les forces aliades es desplaçaven per tot Europa en una sèrie d'ofensives contra Alemanya, van començar a trobar i alliberar presoners del camp de concentració, així com presos en ruta a marxes forçades d'un camp a un altre. Les marxes van continuar fins al 7 de maig de 1945, dia en què les forces armades alemanyes es van rendir incondicionalment als aliats.

Per als aliats occidentals, la Segona Guerra Mundial va acabar oficialment a Europa l'endemà, 8 de maig (Dia V-E), mentre que les forces soviètiques van anunciar llur dia de la victòria el 9 de maig de 1945.

El 27 de gener de 1945, les tropes soviètiques arribaren al camp d'Auschwitz-Birkenau i l'alliberaren. Per això el dia internacional se celebra aquest dia.

A la primavera del 1945, prop de vuit milions de persones havien estat desplaçades de casa seva per la guerra. A la tardor del 1945, els aliats n'havien repatriat entre sis i set milions. Del milió, si fa no fa, de persones que restaven, 250.000 eren jueves.

Per als supervivents, tornar a la vida com havia estat abans de l'Holocaust va ésser pràcticament impossible. Les comunitats jueves ja no existien a gran part d'Europa. Quan van intentar tornar a casa seva des dels camps o amagatalls, es van trobar que, en molts casos, llurs cases havien estat saquejades o preses per altres. Fins i tot, en alguns casos, els jueus foren de nou discriminats i assetjats, i àdhuc assassinats. És el cas del pogrom que va tenir lloc el juliol de 1946 a Kielce (Polònia), on quaranta-dos jueus van ésser massacrats i uns cinquanta més van resultar ferits. L'esdeveniment va provocar una migració massiva de centenars de milers de jueus de Polònia i d'altres països de l'Europa central i oriental.

Per a atendre i proporcionar una residència temporal a aquestes persones, es van establir camps de desplaçats a l'Europa occidental sota l'ocupació militar aliada, als llocs dels antics camps de concentració, on van esperar a ésser admesos en països com els Estats Units, Sud-àfrica o Palestina.

Al principi, molts països van continuar llurs antigues polítiques d'immigració, cosa que va limitar molt el nombre de refugiats acceptats. El govern britànic, que controlava Palestina, es va negar a deixar-hi entrar un gran nombre de jueus. Molts d'ells van intentar entrar a Palestina sense documents legals i, quan van ésser capturats, alguns van ésser enviats a camps de l'illa de Xipre, mentre que d'altres van ésser deportats de tornada a Alemanya. Entre el 1948 i el 1951, 136.000 desplaçats jueus van emigrar a Israel, mentre que d'altres es van instal·lar als Estats Units i altres nacions fora d'Europa. Entre aquests hi havia també milers d'infants i joves orfes. El darrer camp de desplaçats jueus es va tancar el 1957.

2.4. EL GENOCIDI DEL POBLE GITANO - PORRAJMOS

Entre els grups que el règim nazi i els seus socis de l'Eix van assenyalar també per a la persecució per les anomenades *raons racials*, hi va haver el poble gitano.

Amb el suport de molts alemanys no nazis que tenien prejudicis socials envers les persones del poble gitano, els nazis van considerar-los també «racialment inferiors», els van aplicar lleis racials i i van perpetrar un genocidi.

EL POBLE GITANO, SOTMÈS A DISCRIMINACIÓ INTENSA - PRIMERS INTERNAMENTS

Ja a l'inici del règim, el 1933, el poble gitano pateix una major privació dels seus drets i un augment de l'exclusió social. Alguns gitanos són internats en camps de concentració i el 1934 seguirà el procés d'esterilització forçosa.

Els primers camps gitanos del Tercer Reich no van ésser creats pels oficials del Partit Nazi o les SS, sinó per les autoritats municipals alemanyes. El 1935, l'ajuntament de Colònia va obligar cinc-cents gitanos a deixar llurs apartaments, cases i caravanes i els va traslladar a un nou campament gi-

tano als afores de la ciutat de Blickendorf. Es van establir camps similars a Hamburg, Düsseldorf, Berlín, Frankfurt, Essen i Hannover.

Dues setmanes abans dels Jocs Olímpics del 1936, centenars de gitanos van ésser internats al camp del barri de Marzahn. Els camps servien per a concentrar, restringir, registrar i aïllar la població gitana, alhora que s'utilitzaven com a font de treball forçat.

Aquest mateix any el doctor Robert Ritter, cap de la Unitat de Recerca d'Higiene Racial i Biologia Demogràfica, afirmarà que el 90% dels gitanos són portadors de «sang racial dolenta» i que neixen delinqüents. Himmler ordenarà a la Gestapo que persegueixi els gitanos alemanys. Els gitanos són obligats a sotmetre's a operacions per a evitar de tenir més fills i són arrestats en virtut de la Llei contra els criminals habituals. S'aprovaran tota una sèrie de lleis i reglaments que etiqueten tots els gitanos com a «criminals de naixement». Argumentaven que, fins i tot si un gitano encara no havia comès cap delicte, ho faria tard o d'hora perquè formava part de la seva herència biològica. Per motius de «prevenció del crim», els nazis van detenir no sols aquells que realment havien comès un delicte, sinó també persones que pensaven que algun dia podrien cometre'l.

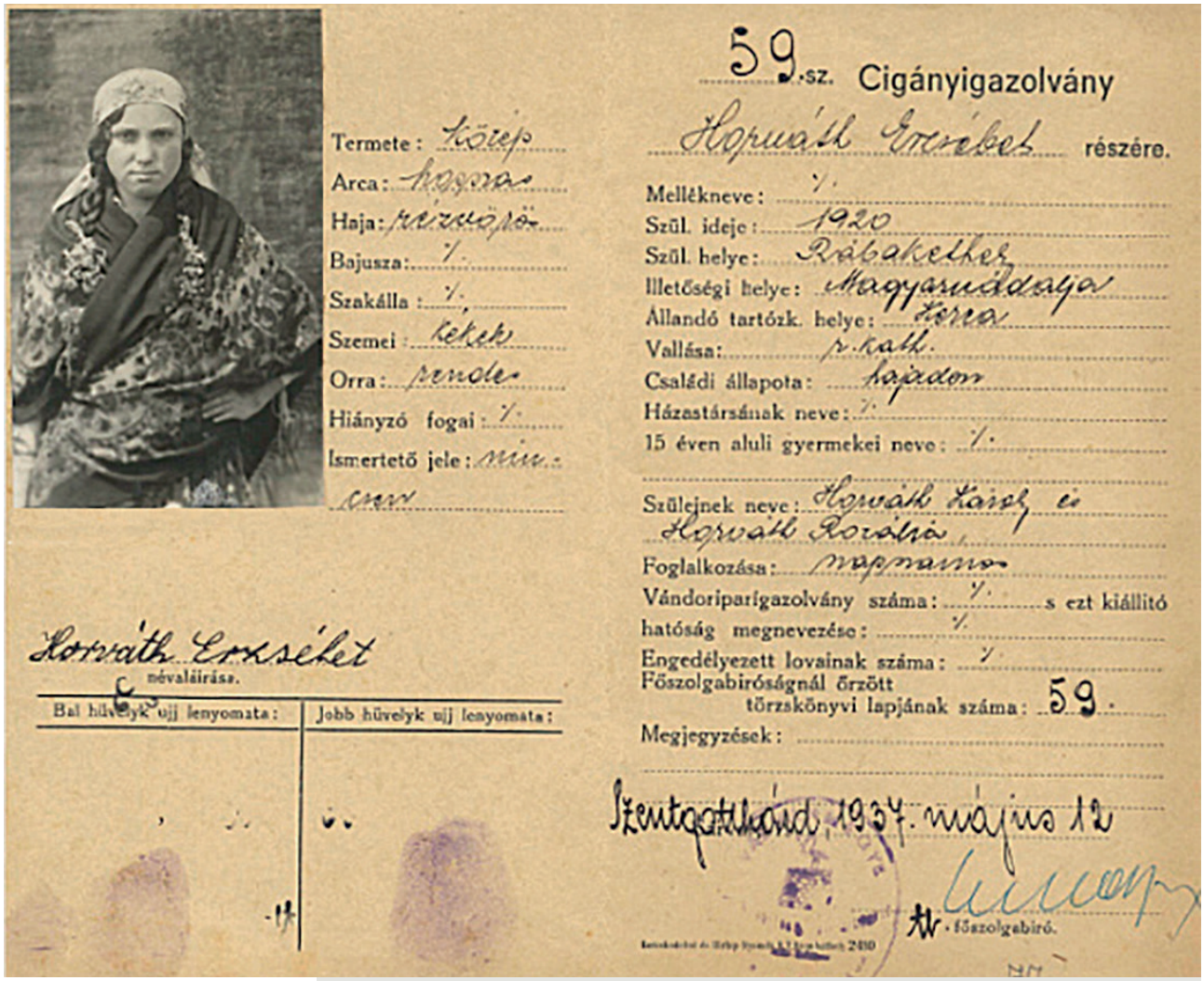
59. sz. Cigányigazolvány
Horváth Erzsébet részére.
Termete: közép
Arca: hosszú
Haja: vörösbarna
Bajusza: ?
Szakálla: ?
Szemei: kékek
Orra: vendel
Hiányzó fogai: ?
Ismertető jele: nincs
Mellékneve: ?
Szül. ideje: 1920
Szül. helye: Rábakethely
Illetőségi helye: Magyarszombatfa
Állandó tartózk. helye: Köma
Vallása: r. kath.
Családi állapota: hajadon
Házastársának neve: ?
15 éven aluli gyermekei neve: ?
Szülejnek neve: Horváth Károly és Horváth Borbála
Foglalkozása: napszámos
Vándoriparigazolvány száma: ? s ezt kiállító hatóság megnevezése: ?
Engedélyezett lovainak száma: ?
Főszolgabiróságnál őrzött törzskönyvi lapjának száma: 59.
Megjegyzések:
Szentgotthárd, 1937. május 12
Horváth Erzsébet névaláírása.
Bal hüvelyk ujj lenyomata:
Jobb hüvelyk ujj lenyomata:
Az. főszolgabiró.

Un document d'identitat gitano (*cigányigazolvány*), amb fotografies i empremtes digitals, emès a la ciutat fronterera austrohongaresa de Szentgotthárd el 1937. Col·lecció János Barsony, Budapest (Hongria).
Font: https://www.romasintigenocide.eu/.

L'«higienista racial» Robert Ritter (dreta) i un dels seus assistents prenent una mostra de sang d'una jove alemanya sinti. La fotografia es va fer el 1936 com a registre del seu treball de recerca. Arxiu Federal Alemany, Koblenz. Font: https://www.romasintigenocide.eu.

PRIMERES DEPORTACIONS DEL POBLE GITANO

El 1938 més de dos mil membres del poble gitano tant d'Alemanya com d'Àustria, inclosos nens majors de dotze anys, són internats a Dachau, Buchenwald, Sachsenhausen, Ravensbrück, Mauthausen i altres camps de concentració. Himmler estableix una oficina central per a dirigir i coordinar el registre i la persecució del poble gitano. Al desembre emet un decret bàsic «per a abordar la qüestió gitana en funció de la raça» amb l'objectiu de trobar una «solució final a la qüestió gitana».

Des de l'octubre del 1939, al poble gitano ja no se li permet viure de manera nòmada. Els gitanos que no s'instal·len en ciutats o pobles són enviats als camps de concentració de Dachau, Ravensbrück i Buchenwald. Els nazis volen deportar els trenta mil gitanos de la Gran Alemanya. Fins que no es pugui fer això, seran obligats a anar als «camps de recollida».

Dones gitanes austríaques que fabriquen estoretes en el camp de concentració de Ravensbrück. Arxiu de Ravensbrück (Alemanya). Font: https://www.romasintigenocide.eu.

DEPORTACIONS CAP A L'EST

Des de l'abril del 1940, els gitanos són deportats en trens des de la Gran Alemanya fins a la Polònia ocupada pels nazis. L'objectiu és eliminar els trenta mil homes, dones i nens gitanos de la Gran Alemanya.

A principis de novembre del 1942, 5.007 gitanos van ésser deportats de la Gran Alemanya a l'anomenat *camp gitano*, al gueto jueu de Lodz, a la Polònia ocupada pels nazis. 630 van morir de tifus durant les setmanes següents a causa de les terribles condicions de vida dins del gueto.

El gener del 1943, la resta van ésser enviats en camions al camp d'extermini de Chelmno, on van ésser assassinats. Cap dels 5.007 gitanos no va sobreviure.

El campament gitano dins del gueto de Lodz.
Font: https://www.romasintigenocide.eu.

Una «furgoneta de gasejament» Magirus-Deutz del tipus que es va utilitzar el 1941 i el 1942 per a assassinar gitanos austríacs en el viatge des del campament gitano de Litzmannstadt fins al camp d'extermini de Chelmno / Kulmhof. Arxius Yad Vashem, doc. 1264/2, Jerusalem.

Font: https://www.romasintigenocide.eu.

AUSCHWITZ - BIRKENAU

El desembre del 1942, el cap de les SS, Heinrich Himmler, va ordenar que tots els gitanos que encara vivien a la Gran Alemanya fossin deportats a Auschwitz. Hi foren enviats 23.000 homes, dones i nens. Les condicions de vida a l'anomenat *camp familiar gitano* són tan terribles –amb sis-centes persones per barraca– que la malaltia es propaga ràpidament. Almenys 18.000 moren per malaltia, per la fam o per la brutalitat dels guàrdies del camp.

El maig del 1944, trenta-cinc orfes gitanos van ésser deportats a Auschwitz-Birkenau des de l'orfenat de Sant Josep de Mulfingen, dirigit per monges. L'església no va protestar contra la deportació dels infants ni va intentar salvar-los. Alguns van ésser utilitzats posteriorment per metges de les SS per a experiments mèdics a Auschwitz. Només tres dels trenta-cinc infants van sobreviure.

Les SS decideixen tancar el camp i, a la primavera i l'estiu del 1944, més de dos mil gitanos són enviats a treballar a altres camps. Els tres mil restants –homes i dones grans, nens i persones massa malaltes per a treballar– són assassinats a les cambres de gas la nit del 2 al 3 d'agost de 1944.

COL·LABORADORS DEL GENOCIDI GITANO

El règim nazi troba col·laboradors disposats a perseguir i assassinar gitanos dins d'Alemanya i a tot Europa.

La policia francesa no va deportar gaires gitanos, però entre tres mil i sis mil foren perseguits i tancats en camps a França per a evitar que es barregessin amb altres membres de la societat.

Els feixistes croats van assassinar gairebé tots els 25.000 homes, dones i nens gitanos del seu país.

El govern romanès va deportar 26.000 gitanos a camps del sud-oest d'Ucraïna ocupats per les forces romaneses. Milers d'aquests es van morir per malalties, per la fam o per la brutalitat dels guàrdies romanesos.

El febrer del 1945, membres del partit feixista hongarès (Creus Fletxades) i agents de la policia local van matar 123 gitanos hongaresos de Várpalóta i Székesfehérvár. Les víctimes van haver de cavar llurs pròpies tombes i després van ésser afusellades. Dues dones van sobreviure a la massacre.

2.5. ALTRES VÍCTIMES DE LA PERSECUCIÓ NAZI

A mesura que la tirania nazi s'estenia per Europa, els alemanys i llurs col·laboradors van perseguir i assassinar milions d'altres persones considerades biològicament inferiors o perilloses. Entre 2 i 3 milions de presoners de guerra soviètics, considerats pels nazis com els «portadors» biològics del bolxevisme, van ésser assassinats o van morir de fam, de malaltia, per negligència o per tractament brutal. Els alemanys van afusellar desenes de milers de membres de la intel·lectualitat polonesa que no eren jueus, van assassinar els habitants de centenars de pobles en incursions de «pacificació» a Polònia i la Unió Soviètica i van deportar milions de civils polonesos i soviètics per a fer treballs forçats en condicions que van provocar la mort de molts.

2.5.1. PRESONERS POLÍTICS. EL CAS SINGULAR DELS REPUBLICANS CATALANS I ESPANYOLS

Els opositors polítics a Alemanya van ésser els primers presoners dels camps de concentració nazis. Aquesta categoria de presoners incloïa activistes antinazis, dissidents i membres de grups de resistència europeus. També va arribar a incloure persones que només eren sospitoses de sentiments antinazis o que havien criticat en privat el règim nazi o se n'havien burlat. Un nombre indeterminat d'homes i dones empresonats com a presos polítics van ésser assassinats.

El terme *camp de concentració* es refereix a un camp en el qual les persones són detingudes o confinades, generalment en dures condicions i sense tenir en compte les normes legals d'arrest i presó. El terme es va utilitzar per primera vegada amb referència als camps de detenció establerts per les autoritats britàniques per a detenir presumptes rebels i llurs famílies durant la guerra dels bòers a Sud-àfrica a principis del segle XX.

Diverses autoritats alemanyes van establir els primers camps de concentració a Alemanya poc després del nomenament d'Adolf Hitler com a canceller el

gener del 1933. Les SS, la SA (*Sturmabteilung*), la policia i les autoritats civils van establir centenars de camps improvisats en magatzems buits, fàbriques i altres emplaçaments a Alemanya. Els camps servien de centres de detenció «temporals» per a opositors polítics que van ésser empresonats sense judici i en condicions de gran crueltat.

Aquests camps eren a Oranienburg, al nord de Berlín; Esterwegen, prop d'Hamburg; Dachau, al nord-oest de Munic, i Lichtenburg, a Saxònia. A finals de juliol del 1933, gairebé 27.000 persones, pràcticament totes presos polítics, eren empresonades en aquests camps.

A finals del 1934, les autoritats alemanyes van dissoldre la majoria d'aquests primers camps de concentració. En lloc seu i sota la jurisdicció exclusiva de les SS, van establir un sistema de camps de concentració organitzat de manera centralitzada. El primer camp de concentració de les SS es va establir el 20 de març de 1933 a Dachau, en una fàbrica de municions abandonada de la Primera Guerra Mundial. Situat a prop de Munic, al sud-oest d'Alemanya, Dachau va servir de model per a un ampli sistema de camps de les SS. El 1939 ja s'havien establert sis grans camps de concentració: a més de Dachau, Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937), Flossenbürg (1938), Mauthausen (1938) i Ravensbrück (1939), per a allotjar-hi dones presoneres.

Entre el 1933 i el 1939, els tribunals penals van condemnar desenes de milers d'alemanys per «delictes polítics». A la vigília de la Segona Guerra Mundial, els camps de concentració tenien prop de 25.000 reclusos, la majoria presos polítics.

Després del 1939, amb noves conquestes territorials i grups més nombrosos de presoners potencials, el sistema de camps de concentració es va expandir ràpidament tant en el nombre de presoners com en emplaçaments geogràfics. Els camps de concentració es van convertir cada vegada més en llocs on les SS assassinaven enemics reals o percebuts de l'Alemanya nazi. Els qui s'utilitzaven com a treballadors forçats eren deliberadament desnodrits i maltractats amb la intenció que fossin «aniquilats pel treball». Molts presoners es van morir de fam, malalties, maltractaments o accidents mentre feien treballs forçats.

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

DECRET DE NIT I BOIRA

A finals del 1941, amb la invasió de Hitler a l'URSS i la declaració de guerra dels Estats Units, cada vegada hi ha més actes de resistència i sabotatge contra els nazis. El desembre d'aquell any, Hitler dicta el decret «Nit i boira»: s'envien directament els resistents als camps de concentració alemanys, sense informar-ne llurs famílies, com si haguessin desaparegut en «la nit i la boira». Unes set mil persones, la majoria francesos però també alguns espanyols, són capturades, interrogades, torturades i enviades als camps de concentració.

EL CAS SINGULAR DELS REPUBLICANS CATALANS I ESPANYOLS

En esclatar la Segona Guerra Mundial encara romanien a França entre 250.000 i 270.00 refugiats espanyols. Davant l'amenaça d'ésser retornats a Espanya, hi hagué una allau d'allistaments a la legió estrangera, als batallons de marxa i, sobretot, a les companyies de treball estranger (CTE), a més d'alguns casos de refugiats que s'enrolaren a les tropes regulars fent-se passar per francesos. D'altra banda, amb la mobilització dels homes francesos, hi hagué una enorme demanda de mà d'obra estrangera. Just abans de la invasió alemanya, 40.000 espanyols treballaven en indústries o empreses agrícoles, entre 50.000 i 55.000 estaven integrats a les CTE i uns 15.000, a la legió i als regiments en marxa.

Pocs mesos després de la invasió de França, alguns espanyols ja havien mort en combat i uns altres van ésser internats en més de seixanta camps, entre *Frontstalags* i *Stalags,* per a presoners de guerra situats a França, Alemanya, Àustria i Polònia.

El juliol del 1940 els alemanys van oferir al govern espanyol el retorn dels refugiats espanyols que estaven als camps de presoners de guerra. L'única resposta rebuda fou que no eren considerats espanyols. Això va provocar que fossin tractats com a apàtrides i traslladats a diferents camps de concentració.

Entre el 1940 i el 1945 hi hagué aproximadament 9.370 presoners espanyols als camps de concentració nazis, dels quals més del 55% foren assassinats. De tots els deportats, més del 70% van fer cap al camp de Mauthausen o

als seus subcamps. També n'hi hagué a Dachau, Buchenwald i Neungamme, entre molts altres.

Entre els presoners hi hagué més de noranta dones, la majoria de les quals al camp de Ravensbrück.

Més del 25% dels deportats eren nascuts a Catalunya i gairebé el 40% vivien a Catalunya provinents d'altres zones de l'Estat espanyol.

Font: Els supervivents de Mauthausen donen la benvinguda als soldats de l'Onzena Divisió Blindada. Foto de Donald R. Ornitz / web del Memorial Democràtic http://memoria.gencat.cat/ca/actualitat/noticies/detalls/noticia/73e-aniversari-de-lalliberament-de-Mauthausen

2.5.2. TESTIMONIS DE JEHOVÀ

Els testimonis de Jehovà van patir una intensa persecució sota el règim nazi. Les accions contra aquest grup religiós i els seus membres van abastar tots els anys del règim nazi, del 1933 al 1945. A diferència de les persones jueves o gitanes i d'altres de perseguides i assassinades en virtut de llur naixement, els testimonis de Jehovà van tenir l'oportunitat d'escapar de la persecució renunciant a llurs creences religioses. El coratge que va mostrar la gran majoria en negar-se a fer-ho, davant la tortura, el maltractament als camps de concentració i, de vegades, l'execució, els va fer guanyar el respecte de molts contemporanis.

Una de les principals raons per a perseguir-los fou que els testimonis de Jehovà no estaven disposats a acceptar l'autoritat de l'estat i s'oposaven fermament a la guerra en nom d'una autoritat temporal i al govern, per raons de consciència.

Al cap de pocs mesos de la presa de possessió dels nazis, els governs regionals, principalment els de Baviera i Prússia, van emprendre mesures agressives contra els testimonis de Jehovà: en van prohibir les reunions i en van saquejar i ocupar les oficines locals.

Quan Alemanya va reintroduir el servei militar obligatori el març del 1935, el conflicte amb els testimonis de Jehovà va augmentar. Pel fet de negar-se a ésser reclutats i per continuar reunint-se il·legalment, un nombre creixent d'ells van ésser arrestats, jutjats per les autoritats judicials i empresonats en presons i camps de concentració. L'1 d'abril de 1935, el Reich i el ministre de l'Interior prussià van ordenar als funcionaris locals responsables que dissolguessin la Watch Tower So-

ciety. Més endavant, una unitat especial de la Gestapo va elaborar un registre de totes les persones que es creia que eren testimonis de Jehovà.

Dels 25.000 a 30.000 alemanys que el 1933 eren testimonis de Jehovà, es calcula que uns 20.000 van romandre actius durant el període nazi. La resta va fugir d'Alemanya, va renunciar a la seva fe o va limitar el seu culte a l'entorn familiar. Dels que es mantenien actius, aproximadament la meitat van ésser condemnats a penes d'un mes a quatre anys, amb una mitjana d'uns divuit mesos.

Almenys 3.000 testimonis de Jehovà van ésser enviats als camps de concentració. Aquesta xifra inclou, com a mínim, entre 200 i 250 holandesos, 200 austríacs, 100 polonesos i entre 10 i 50 belgues, francesos, txecs i hongaresos.

Alguns testimonis de Jehovà van ésser torturats en els intents de fer-los signar declaracions de renúncia a llur fe, però pocs van capitular davant d'aquesta pressió. Fins i tot als camps, van continuar reunint-se, pregant i cercant persones que s'unissin a llur creença. Al camp de concentració de Buchenwald, van instal·lar una impremta subterrània i van distribuir documentació religiosa.

Els fills dels testimonis de Jehovà també van patir sota el règim nazi. A les aules, els professors ridiculitzaven els nens que es negaven a fer la salutació «Heil Hitler» o a cantar cançons patriòtiques. Els directors hi van trobar motius per a expulsar-los de l'escola.

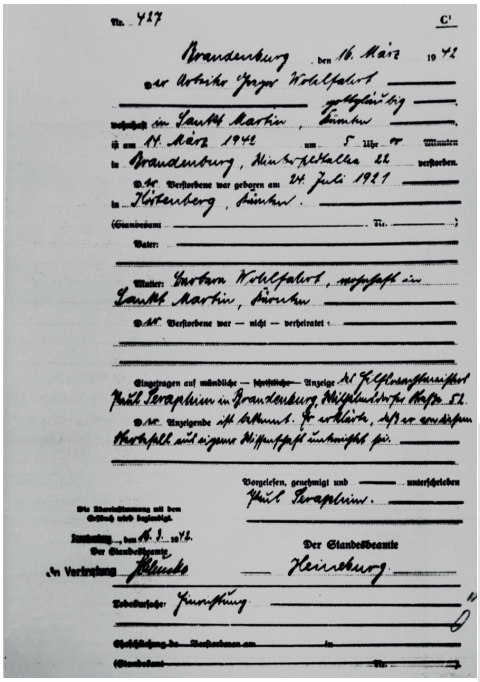
Nr. 427 C'

Brandenburg den 16. März 1942

der Arbeiter Gregor Wohlfahrt

evangelisch

wohnhaft in Sankt Martin, Bunker

ist am 14. März 1942 um 5 Uhr 00 Minuten

in Brandenburg, Strafgefängnis 22 verstorben.

Der Verstorbene war geboren am 24. Juli 1921

in Hitzenberg, Bunker.

(Standesamt ..... Nr. .....)

Vater: .....

Mutter: Gertrud Wohlfahrt, wohnhaft in Sankt Martin, Bunker

Der Verstorbene war — nicht — verheiratet.

Eingetragen auf mündliche — ~~schriftliche~~ — Anzeige des Hilfsgefängnisarzt Philipp Seraphim in Brandenburg, Wilhelmstraße Haus 51.

Der Anzeigende ist bekannt. Er erklärte, daß er den Verstorbenen auf eigene Wissenschaft untersucht habe.

Vorgelesen, genehmigt und ..... unterschrieben

Philipp Seraphim.

Die Übereinstimmung mit dem Original wird bestätigt.

Brandenburg, den 16. 3. 1942.

Der Standesbeamte

In Vertretung Schmeckle

Der Standesbeamte

Heinzeburg

Todesursache: Hinrichtung

Ausgefertigt in Brandenburg am ..... in

(Standesamt ..... Nr. .....)

Font: Inscripcions al llibre de defuncions de l'oficina del registre de Brandenburg relacionades amb presos del centre penitenciari i l'institut de detenció preventiva de Brandenburg-Görden. Codi de referència 10010197 ITS BAD AROLSEN ON-LINE (https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/12090315/?p=1&s=Wohlfahrt%20gregor&doc_id=12090315).

2.5.3. PERSONES AMB DISCAPACITAT FÍSICA, PSÍQUICA O SENSORIAL

El Programa d'eutanàsia va ésser l'assassinat sistemàtic de pacients institucionalitzats amb discapacitat a Alemanya. Va precedir el genocidi dels jueus europeus aproximadament en dos anys. El programa va ésser una de les moltes mesures eugenèsiques radicals que pretenien restablir la «integritat» racial de la nació alemanya. Tenia com a objectiu eliminar allò que els eugenicistes i llurs partidaris consideraven «la vida indigna de la vida».

Els mesos de primavera i estiu del 1939, es va començar a organitzar una operació d'assassinat secret d'infants amb discapacitats. El 18 d'agost de 1939, el Ministeri de l'Interior del Reich va difondre un decret que obligava tots els metges, infermeres i llevadores a denunciar els nadons i els menors de tres anys que

presentessin signes de discapacitat mental o física greu. A partir de l'octubre del 1939, les autoritats de salut pública van començar a animar els pares d'infants amb discapacitat a ingressar els fills petits en una de les diverses clíniques pediàtriques especialment designades a Alemanya i Àustria. En realitat, les clíniques eren sales d'assassinat. Allà, personal mèdic especialment contractat els assassinava amb sobredosis letals de medicaments o per inanició. Al principi, els professionals mèdics i els administradors de les clíniques només incloïen nadons i infants petits en l'operació. L'abast de la mesura es va anar ampliant i hi van incloure joves de fins a disset anys. Les estimacions conservadores suggereixen que almenys deu mil infants alemanys amb discapacitat física i psíquica van morir com a resultat del Programa d'eutanàsia infantil durant els anys de guerra.

Persones sordes durant l'Holocaust

Durant el règim nazi, milers de persones amb sordesa foren assassinades o empresonades en camps de concentració i sotmeses a una esterilització forçosa amb l'esperança que la discapacitat desaparegués en les futures generacions àries.

La història també conté en les seves pàgines testimonis de persones sordcegues víctimes de l'Holocaust.

Tot i que els estudis presenten diverses xifres, sembla que al voltant de disset mil ciutadans alemanys sords foren esterilitzats entre el 1933 i el 1945, i s'estima que prop de dos mil infants sords foren assassinats amb una injecció letal o per mitjà de la fam.

Les persones sordes foren identificades pel règim amb el color blau turquesa i duien també una insígnia metàl·lica en forma de triangle invertit amb la inscripció *Taubstummen*, 'sordmut', terme incorrecte i pejoratiu que en alemany també es podria entendre com a 'ximple i mut'.[2]

Des de llavors, el color blau turquesa recorda el patiment i la lluita de la comunitat sorda pel reconeixement dels drets humans i lingüístics arreu del món i és símbol de resiliència.

Font:
https://blogs.ucl.ac.uk/library-rnid/2012/11/16/what-happened-to-deaf-people-during-the-holocaust
https://www.uvic.ca/humanities/history/assets/docs/Honours%20Thesis%20-%20Wardle%20Allison%202018.pdf

AKTION T4: AMPLIACIÓ DEL PROGRAMA D'EUTANÀSIA

Els planificadors de «l'eutanàsia» van imaginar ràpidament estendre el programa d'assassinat a pacients adults amb discapacitat que vivien en entorns institucionals. A la tardor del 1939, Adolf Hitler va signar una autorització secreta per a protegir els metges, el personal mèdic i els administradors que participaven en el programa. Els funcionaris del programa van anomenar-la de manera secreta T4. Aquest nom en clau prové de l'adreça postal de l'oficina de coordinació del programa a Berlín: Tiergartenstrasse, 4.

Els agents de la T4 van establir sis instal·lacions de gasejament per a adults com a part de l'acció «eutanàsia».

2. EVANS, S. E. (2004). Forgotten crimes: *The Holocaust and people with disabilities*. Chicago: Ivan R. Dee. En: WARDLE, E. (2018). «The incurably sick will be pitilessly segregated»: The Delayed Memorialization of the Deaf and Disabled in Postwar Germany.

Els «experts mèdics» reclutats secretament treballaven en equips de tres persones per a avaluar els formularis dels qui havien d'ésser seleccionats pel programa. El gener del 1940 es van iniciar els primers transports dels seleccionats cap a les instal·lacions centrals de gasejament per a assassinar-los. Les famílies o els tutors de les víctimes rebien una urna amb les cendres, juntament amb un certificat de defunció i un altre document que indicava una causa fictícia i la data de la mort.

Com que el programa era secret, els planificadors i funcionaris de la T4 van prendre mesures per a dissimular-ne els dissenys mortals. Tot i que els metges i els administradors institucionals van falsificar els registres oficials en tots els casos per a indicar que les víctimes s'havien mort per causes naturals, el Programa d'eutanàsia es va convertir ràpidament en un secret obert. N'hi havia un ampli coneixement públic. Es van produir protestes privades i públiques contra els assassinats, especialment de membres del clergat alemany. En vista del coneixement públic generalitzat i de les protestes públiques i privades, Hitler va ordenar d'aturar el Programa d'eutanàsia a finals d'agost del 1941. Segons els càlculs interns de la mateixa T4, el programa va comportar la mort de 70.273 persones amb discapacitat mental i física institucionalitzades a les sis instal·lacions de gasejament entre el gener del 1940 i l'agost del 1941. Però la suposada crida a l'aturada de la T4 només va tenir efecte durant uns mesos. L'«eutanàsia» infantil va continuar com abans. I l'agost del 1942, es van reprendre els assassinats de la població adulta. L'esforç renovat, més descentralitzat que en la fase inicial de gasejament, es va basar estretament en les exigències regionals, i les autoritats locals van determinar el ritme de l'assassinat. Utilitzant una sobredosi de drogues i una injecció letal, que ja s'utilitzaven amb èxit en l'«eutanàsia» infantil, en aquesta segona fase, com a sistema més encobert de matar, la campanya d'«eutanàsia» es va reprendre en una àmplia gamma d'institucions del Reich. El Programa d'eutanàsia va continuar fins als darrers dies de la Segona Guerra Mundial, ampliant-se per a incloure-hi un ventall cada cop més gran de víctimes, entre les quals pacients geriàtrics, víctimes de bombardejos i treballadors forçats estrangers. Els historiadors calculen que el Programa d'eutanàsia, en totes les seves fases, va comportar la mort de 250.000 individus.

Les persones amb discapacitat també van ésser víctimes de la violència a l'est ocupat pels alemanys (Polònia i l'URSS), on les matances de pacients amb discapacitat van ésser obra de les SS i les forces policials.

LA IMPORTÀNCIA DEL PROGRAMA D'EUTANÀSIA

El Programa d'eutanàsia va representar en molts sentits un assaig per a les polítiques genocides posteriors de l'Alemanya nazi. La direcció nazi va estendre la justificació ideològica concebuda pels autors mèdics per a la destrucció dels «no aptes» a altres categories d'enemics biològics percebuts, sobretot als jueus i els gitanos.

El terme *eutanàsia* significa literalment 'bona mort'. Habitualment es refereix al dret que correspon a les persones que compleixen els requisits legalment establerts de sol·licitar i rebre l'ajuda necessària per a morir dignament, juntament amb el procediment que s'ha de dur a terme per a aplicar-lo i garantir-lo. Però en el context del nazisme *eutanàsia* va esdevenir un eufemisme per a encobrir el programa d'assassinat sistemàtic de les persones amb discapacitat mental, física i sensorial.

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

Els planificadors de la «solució final» van demanar prestats la cambra de gas i els crematoris, dissenyats específicament per a la campanya T4, per a assassinar jueus a l'Europa ocupada pels alemanys. El personal de la T4 que s'havia mostrat fiable en aquest primer programa d'assassinat massiu figurava de manera destacada entre el personal alemany destinat als centres d'assassinat de l'Operació Reinhard de Belzec, Sobibor i Treblinka.

Més informació: IHRA Mass Murder of People with Disabilities and the Holocaust (https://www.holocaustremembrance.com/resources/publications/mass-murder-people-disabilities-and-holocaust)

2.5.4. COL·LECTIU LGBTI+

Tot i que l'homosexualitat masculina va romandre il·legal a l'Alemanya de Weimar d'acord amb l'article 175 del Codi penal, els activistes alemanys pels drets dels homosexuals es van convertir en líders mundials en els esforços per reformar les actituds socials que condemnaven l'homosexualitat. Però un cop els nazis van arribar al poder, el 1933, es va intensificar de nou la persecució dels homosexuals, que comprenia des de la dissolució d'organitzacions homosexuals fins a l'internament en camps de concentració. La raó principal de la persecució fou que per llur condició no contribuïen al creixement desitjat de la «població ària» i es considerava que corrompien la cultura i els valors alemanys. Entre el 1933 i el 1945, es calcula que cent mil homes van ésser arrestats per haver violat la llei contra l'homosexualitat de l'Alemanya nazi. D'aquests, aproximadament cinquanta mil van ésser condemnats a presó. Es calcula que entre cinc mil i quinze mil homes van ésser enviats amb càrrecs similars als camps de concentració, on un nombre desconegut d'ells va morir.

El líder de les SS, Heinrich Himmler, va dirigir en persona la creixent persecució dels homosexuals al Tercer Reich. Les dones homosexuals no eren considerades una amenaça per a les polítiques racials nazis i, generalment, no eren objecte de persecució. De la mateixa manera, els líders nazis no es

dirigien generalment a homosexuals no alemanys, tret que fossin actius amb parelles alemanyes. En la majoria dels casos, estaven disposats a acceptar els homosexuals en la «comunitat racial» sempre que es tornessin «conscients racialment» i no actuessin d'acord amb llur inclinació natural.

Una de les vies de supervivència disponibles per a alguns homosexuals era la castració, que alguns funcionaris de la justícia criminal defensaven com una forma de «guarir» la «desviació sexual». Els homosexuals reclosos en centres penals o camps de concentració podien acceptar la castració a canvi de condemnes més baixes. Més tard, els jutges i els funcionaris de les SS del camp podien ordenar la castració d'un pres homosexual sense el seu consentiment. Els nazis interessats a trobar una «guarició» de l'homosexualitat van ampliar aquest programa per a incloure-hi experimentacions mèdiques en presos homosexuals dels camps de concentració. Aquests experiments van provocar malalties, mutilacions i fins i tot morts, i no van aportar cap coneixement científic. No es tenen dades sobre el nombre d'homosexuals que van morir als camps. Els principals estudiosos calculen que la taxa de mortalitat va ésser del 65%.

Després de la guerra, els aliats van optar per no suprimir l'article 175 modificat pels nazis. Ni ells ni els nous estats alemanys ni Àustria van reconèixer els presos homosexuals com a víctimes dels nazis, un estatus essencial per a obtenir la qualificació per a la reparació. De fet, molts homes gais van continuar complint la pena de presó. No fou fins als anys vuitanta que foren considerats víctimes. L'article 175, tot i que es va modificar, no es va abolir del tot fins al 1994.

2.6. LES DONES DURANT L'HOLOCAUST[3]

INTRODUCCIÓ

Tot i que les experiències de les dones durant l'Holocaust no eren del tot diferents de les dels homes, seria fals i enganyós afirmar que eren idèntiques. Hi va haver molts casos en què el calvari d'un individu es va conformar segons el seu gènere. Només comprenent allò que era exclusiu per a les dones i allò que era exclusiu per als homes, es pot oferir un relat complet del que va passar.

És important de subratllar que, des del punt de vista dels nazis, cap jueu no tenia un lloc al Reich alemany i, a partir d'una determinada etapa de la guerra, tots estaven destinats a morir. No obstant això, tot i que es van dictar edictes nazis contra tots els jueus i tots els jueus tenien el mateix destí final, com conclou Mary Felstiner, «al llarg de les etapes cap a l'extinció [...] cada gènere va viure el seu propi viatge».

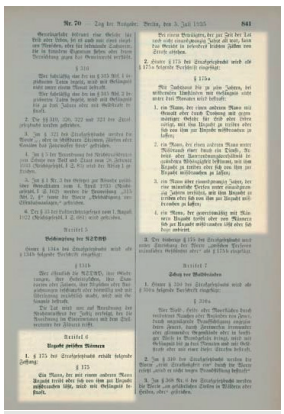

Font: United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)

DONES DURANT L'HOLOCAUST - DETERMINACIÓ

El deteriorament constant de les condicions de vida de les dones, la fugida dels homes cap a l'est després de la invasió de Polònia, llur reclutament a l'atzar per a treballs forçats i la conseqüent por de sortir al carrer van fer que s'ampliés l'esfera d'activitat de les dones i augmentés llur paper dins de la família. De resultes d'això, les dones van ésser les primeres que es van veu-

3. Aquest apartat es basa en el document «Las mujeres y el Holocausto: valentía y compasión», guia d'estudi elaborada pel Programa de divulgació sobre l'Holocaust i les Nacions Unides.

re forçades a afrontar un enfilall de problemes i dificultats, com la fam. Als guetos i els amagatalls, on els jueus encara mantenien la unitat familiar, els membres de la família van patir una fam terrible.

Algunes dones i nenes van arriscar la vida fent contraban de queviures. Les mares es van veure obligades a sortir-se'n amb racionaments miserables i a fer front al dilema de com dividir els aliments entre els membres de la família. Moltes mares es van privar d'aliments per protegir els fills.

«L'historiador del futur haurà de dedicar una pàgina apropiada al paper de les dones jueves en la guerra. La dona ocuparà una pàgina important en la història dels jueus per la seva valentia i la seva fortalesa. Gràcies a ella, milers de famílies han aconseguit sobreposar-se al terror dels temps.» (Emanuel Ringelblum, *Notes del gueto de Varsòvia*)

Font: https://jwa.org/encyclopedia/article/women-in-holocaust. Foto: Yad Vashem.

DONES DURANT L'HOLOCAUST - DEDICACIÓ

Forçades a treballar, van ésser preses de gran ansietat mentre els fills romanien sols a casa, sota l'amenaça constant de les violacions al domicili.

L'Holocaust i la persecució nazi van ésser uns fets catastròfics per a totes les famílies, especialment per a les famílies jueves i gitanes, la majoria de les quals no van sobreviure a les batudes, l'empresonament, la deportació i els camps de concentració.

La capacitat d'adaptació i improvisació de les dones i llur valentia es compten entre els fenòmens notables de l'Holocaust.

Irena Liebman, nascuda a Lodz (Polònia) el 1925, va escriure com a part del seu testimoni per al Yad Vashem: «De quina font màgica va treure força la meva mare per a fer tot això? Va haver de tenir una gran força, una força oculta, la força de l'amor, la força d'una voluntat fèrria, per a resistir i vetllar per nosaltres».

Font: https://jwa.org/encyclopedia/article/women-in-holocaust. Foto: Yad Vashem.

DONES DURANT L'HOLOCAUST - LIDERATGE

Hannah Szennes va ésser una jueva hongaresa, membre d'un grup de paracaigudistes enviats des de Palestina en missió de rescat a l'Europa ocupada pels nazis. Els nazis la van capturar en travessar la frontera d'Hongria el 1944 i la van torturar. Després, un escamot d'afusellament la va executar.

Hannah va ésser una de les moltes dones que van assumir una funció de líders exercida tradicionalment per homes. Aquestes dones van servir d'exemple per a llurs comunitats i els van donar fortalesa i esperança quan més falta els feien.

Van encapçalar grups comunitaris i socials, van dirigir menjadors populars i llars d'infants i van proporcionar alè a homes, dones i nens en les dificultats quotidianes.

Si bé molt poques dones van poder sumar-se a les files dels Judenräte en el gueto, a Eslovàquia Gisi Fleischmann va ésser acceptada com a membre del *Judenrat*, pràcticament tot constituït per homes. Segons el professor Yehuda Bauer, del Yad Vashem, Gisi va encapçalar un grup clandestí del Judenrat eslovac i va participar en els esforços per treure d'Eslovàquia el major nombre possible de jueus.

Rachel Rudnitziki es va unir a un grup de partisans que operaven als boscos de Rudniki (Lituània).
Font: https://jwa.org/encyclopedia/article/women-in-holocaust. Foto: Yad Vashem.

DONES DURANT L'HOLOCAUST - VALENTIA

Moltes dones van donar mostres de gran valentia durant l'Holocaust, entre les quals hi havia les que assumien grans riscos per a ajudar altres persones, feien contraban de queviures, feien de missatgeres i desafiaven les lleis, les disposicions i la ideologia nazis.

Sota la dominació nazi, de vegades les dones es van beneficiar dels estereotips perpetuats per la ideologia nazi, que relegava les dones a l'àmbit de la cura dels nens, la llar i la religió. En certs casos, l'estereotip encara vigent de la dona passiva, confinada a la llar i sota l'autoritat del seu marit va afavorir que els nazis no sospitessin immediatament que duien a terme activitats «subversives» que no encaixaven amb aquests cànons. A més, com que les dones jueves solien mantenir més contacte amb els veïns no jueus i, per tant, estaven una mica més familiaritzades amb els costums cristians, els fou més fàcil d'assumir una identitat falsa. Per aquestes i per altres raons, les dones van poder oposar resistència als nazis d'una manera diferent de la dels homes, tant en el pla espiritual com en el físic.

Les dones van exercir una funció important en diverses activitats de resistència, especialment les dones afiliades als moviments de les joventuts socialistes, comunistes i nacionalistes. A Polònia, les dones van actuar de missatgers que transmetien informació als guetos. Moltes dones van escapar als boscos de l'est de Polònia i la Unió Soviètica i van prestar servei en unitats partisanes armades. Les dones fins i tot van exercir un paper important en la resistència francesa (i francojueva), com també serà el cas de moltes de les dones republicanes catalanes i espanyoles exiliades a França.

Algunes dones van sobreviure a l'Holocaust i a la persecució nazi i van poder explicar històries extraordinàries d'heroisme, determinació i valentia. No obstant això, la majoria van ésser assassinades pels nazis. Les històries de resistència s'han convertit en llur llegat.

Font: Yad Vashem

ROZA ROBOTA (1921-1945)
ACTIVISTA CLANDESTINA JUEVA A AUSCHWITZ

Nascuda a Ciechanow (Polònia), era membre del moviment clandestí sionista Ha-Shomer ha-Tsa'ir de la ciutat. El 1942 Robota va ésser deportada a Auschwitz des de Ciechanow. Va ésser una de les primeres recluses del camp de les dones de Birkenau. El 1943 es va establir un grup clandestí jueu a Auschwitz. Robota es va unir ràpidament al grup i va sollicitar el suport de moltes dones recluses.

El 1944, Robota va ajudar a introduir petites quantitats d'explosius al camp de la fàbrica de municions on treballava. Els va donar als moviments clandestins d'Auschwitz I i als homes dels Sonderkommandos que treballaven als crematoris de Birkenau. L'octubre d'aquell any, els Sonderkommandos es van revoltar. Durant la investigació del motí, Robota i altres tres joves de la fàbrica van ésser arrestades. Robota era l'única que tenia informació útil sobre la resistència, els seus membres principals i el seu funcionament, però, malgrat les tortures que se li van infligir, no va donar un sol nom.

El 6 de gener de 1945, poques setmanes abans que Auschwitz fos evacuat, Robota i tres companyes més foren penjades.

DONES DURANT L'HOLOCAUST - FORÇA DE VOLUNTAT

El que va ajudar moltes dones a sobreviure a l'Holocaust i reconstruir llur vida va ésser una combinació de circumstàncies i força de voluntat. La majoria de supervivents ho va perdre tot durant la guerra: les famílies i llars, les comunitats, els béns i professions, la llengua i la cultura. Els joves es van veure privats de la infància, educació i esperança. Van perdre la fe en les persones i en el món. Encara que semblaria més comprensible enfonsar-se en el sentiment de pèrdua i en la tristesa que reunir la força de voluntat per a seguir endavant, molts supervivents ho van fer. Van optar per formar noves famílies, estudiar noves carreres i reaprendre a estimar i ésser feliços, generalment en altres països.

Algunes dones que van sobreviure a l'Holocaust van tenir després una vida plena d'èxits i fama com a artistes, escriptores, actrius, científiques, filòsofes i polítiques. És el cas de l'advocada i política Simone Veil, deportada a disset anys d'edat a Auschwitz i més tard a Bergen-Belsen. Veil va arribar a ésser una de les figures polítiques més estimades de França. Va exercir diversos càrrecs en el Govern, inclòs el de ministra de Salut, va ésser presidenta del primer Parlament Europeu i és una de les poques dones que ha estat admesa a la prestigiosa Acadèmia Francesa.

Font: http://www.barcelo-ninsdeportats.org/index.html

MERCÈ NÚÑEZ TARGA (1911-1986)

Va néixer a Barcelona. Ben aviat va destacar pel seu afany d'independència, cursant estudis administratius i vinculant-se a organitzacions culturals i esportives. Va treballar al consolat de Xile a Barcelona fins al desembre del 1936 i va arribar a ésser secretària de Pablo Neruda.

Es va afiliar a les Joventuts Socialistes Unificades (JSU) i, més endavant, al PSUC. A finals del mes de gener del 1939, la direcció del Partit Comunista li va encomanar la reorganització del partit a la Corunya.

El 10 de novembre de 1939 fou detinguda i traslladada a la presó de dones de Betanzos i, més tard, a la presó de Ventas, a Madrid. Per un error burocràtic, el 21 de gener de 1942 va ésser posada en llibertat provisional i al setembre va decidir fugir a França. Fou detinguda per la policia francesa el 7 de setembre i internada al camp d'Argelers (Rosselló).

El gener del 1943 es va incorporar a la Resistència Francesa com a dona activa de la Cinquena Agrupació de Guerrillers Espanyols del Departament de l'Aude i va actuar com a enllaç amb el pseudònim de Paquita Colomer.

Mercedes fou detinguda el 25 de maig de 1944 i conduïda al Fort de Romainville. El 14 de juny de 1944 fou deportada a Ravensbrück. Al cap de poc temps, el 21 de juliol de 1944, fou enviada al Kommando Hasag, prop de Leipzig, on va ésser alliberada.

El 27 de juliol de 1945, va ésser un dels vint-i-set testimonis de l'acusació en el judici incoat contra René Bach, el seu torturador de la Gestapo, que va acabar condemnat a mort i afusellat el mes de setembre del mateix any.

Mercedes va rebre diverses condecoracions del govern francès per la seva tasca a la Resistència.

L'any 1975, Mercedes i el seu company Medardo retornaren a Espanya per mantenir el compromís de militància i preparar les primeres eleccions democràtiques, del 1977. En paral·lel, començà la seva tasca de difusió, amb conferències en col·legis i instituts de Galícia i Catalunya i amb la participació en xerrades i debats radiofònics i televisius. Tampoc no hi va mancar l'aportació del seu testimoni a la premsa escrita.

DONES DURANT L'HOLOCAUST - COMPASSIÓ - JUSTOS ENTRE LES NACIONS

«Qui salva una vida és com si salvés un món sencer.» (Mixnà, Sanedrí 4:5)

Les actituds cap als jueus durant l'Holocaust van oscil·lar entre la indiferència i l'hostilitat. La majoria de persones es van limitar a observar mentre es congregaven i s'assassinaven llurs antics veïns; algunes persones van col·laborar amb els perpetradors; moltes altres es van aprofitar de l'expropiació dels béns dels jueus. No obstant això, en un món caracteritzat pel col·lapse moral total, hi va haver una petita minoria que va mantenir un grau extraordinari de compassió en defensa dels valors humans.

El 1953, la Knesset, el parlament israelià, va aprovar una llei que creava el Yad Vashem com a autoritat commemorativa dels màrtirs i herois del país. Entre les seves tasques s'incloïa commemorar els sis milions de jueus assassinats pels nazis i llurs col·laboradors durant l'Holocaust, retre homenatge a aquells combatents de la resistència jueva i honrar aquells «gentils nobles i altruistes que van arriscar la vida per salvar jueus». El títol de just entre les nacions prové de la tradició jueva que descriu els no jueus que ajudaven el poble jueu en temps de necessitat. El preu que aquestes persones van haver de pagar per llur acció de rescat va oscil·lar entre l'enviament al camp de concentració i l'execució. Pertot arreu hi havia anuncis que advertien la població que no prestés ajuda als jueus. Molts dels qui van donar refugi a jueus van haver de renunciar a llur vida normal, iniciar una existència «clandestina», per por fins i tot de llurs veïns i amics, i acceptar una vida regida per la por d'ésser denunciats i detinguts. La majoria eren persones comunes i corrents. Alguns van actuar moguts per conviccions polítiques, ideològiques o religioses; altres no eren particularment idealistes, sinó éssers humans a qui preocupava la sort de les persones de llur entorn.

En molts casos llur propòsit mai no era convertir-se en rescatadors ni estaven en absolut preparats per a prendre una decisió tan transcendental. Eren persones comunes, i és precisament per això pel que llur humanitat commou i serveix de model. Hi havia persones de procedències diverses. Hi havia cristians de totes les confessions, a més de musulmans i ateus. Alguns dels justos eren diplomàtics d'alt rang que utilitzaven llur posició per a aconseguir papers falsos per als jueus, mentre que d'altres eren camperols que amagaven jueus en llur propietat. També hi hagué persones que van ajudar-los a escapar del territori ocupat pels nazis cap a una zona menys perillosa. Finalment, alguns van salvar nens després que llurs pares haguessin estat portats a camps de concentració o assassinats.

Actualment el nombre de justos entre les nacions és de 27.712, entre persones i grups, de cinquanta-un països. Els països amb més nombre de justos són Polònia, Holanda i França.

Més de la meitat són dones.

Font: Yad Vashem

CONCEPCIÓN FAYA (1905-1979) JUSTA ENTRE LES NACIONS

Concepción Faya (Blásquez de cognom de soltera) va néixer a Múrcia el 1905. El 1926 va anar a viure a Pàmies (Arieja), on es va casar i va tenir quatre fills. Quan va esclatar la Guerra Civil a Espanya, tota la seva família va tornar a la seva terra natal. El seu espòs es va unir a l'Exèrcit Republicà i va morir a la guerra. Concepción va tornar a França en acabar la Guerra Civil.

Quan va començar la Segona Guerra Mundial a França, Concepción va ésser internada al camp de Ribesaltes (Rosselló) juntament amb altres ciutadans espanyols. Va romandre-hi fins al novembre del 1942, quan va ésser transferida al camp de detenció de Gurs. Mentre era a Gurs, va conèixer una família jueva: Elise Mizrahi i els seus dos fills, Gisèle i Jacques. El marit d'Elise havia estat arrestat per la policia francesa el juliol del 1942 a la seva casa de París i enviat a l'est, d'on mai no va tornar.

Concepción va ésser alliberada de Gurs el maig del 1943 i Elise i els seus fills van ésser alliberats poc després. No obstant això, llur vida corria perill i Elise va decidir posar-se en contacte amb Concepción i demanar-li ajuda. Ella els va acollir immediatament a casa seva. Més tard, Elise va demanar a Concepción que acollís els seus dos nebots de París, Maurici i Régine Bru. Concepción ho va acceptar immediatament: va viatjar a París per portar els nens a un lloc segur.

El març del 1944, Elise va donar a llum el seu tercer fill, Michel. Ara hi havia onze persones vivint en el petit apartament de Concepción, sis de les quals amb identitats falses. Concepción va presentar els nens Mizrahi al veïnat com els seus nebots de París. Tots assistien a l'església cada diumenge per evitar sospites. La família Mizrahi es va quedar amb Concepción fins a l'alliberament. Al llarg de la seva estada amb ella, Concepción mai no va dubtar a ajudar la seva amiga, tot i el gran perill que ella i els seus quatre fills corrien. Més tard, Maurici i Régine van testificar: «Concepción era una dona tranquil·la, meravellosa i valenta, a qui devem les nostres vides».

El 25 de maig de 2011, el Yad Vashem va reconèixer Concepción Faya (Blásquez) com a justa entre les nacions.

2.7. L'ESTAT ESPANYOL FRANQUISTA I L'HOLOCAUST

Per a comprendre bé la relació que va tenir l'Estat espanyol amb l'Holocaust i amb els jueus en general, és fonamental fer una petita introducció de qui eren els jueus que hi havia a Espanya en l'inici del nazisme i quines van ésser posteriorment les actituds de l'Espanya de Franco cap a ells. També cal puntualitzar que la relació de l'Espanya franquista amb l'Alemanya nazi no va ésser sempre la mateixa. La posició d'Espanya va ésser molt clarament pro nazi els primers anys. Fins i tot va canviar el seu estat a país no bel·ligerant i, per tant, en certa mesura, col·laborador del règim nazi.

A principis del 1943 va tornar cap a la neutralitat i va acabar fent un clar gir cap als aliats. Aquestes polítiques condicionaran directament la seva relació amb la població jueva.

LA POBLACIÓ JUEVA A L'ESTAT ESPANYOL (1840-1945)

El primer grup de jueus va arribar el 1868 amb la nova constitució espanyola, que permetia la llibertat de creença, tot i que l'edicte del 1492 no es va derogar fins al 1992 i els descendents dels jueus expulsats no han estat reconeguts com a espanyols fins al 2015.

1840–1869	1881	1918–1924	1933–1935	1936	Segona Guerra Mundial
Nova constitució	Pogroms a Rússia	Final de la Primera Guerra Mundial / Decret de Primo de Rivera	Nazisme	Olimpíada Popular / Guerra Civil / Brigades Internacionals	Conversions / Expulsions / Trànsits

Altres fets que produeixen arribades de jueus van ésser els pogroms de la Rússia tsarista a la fi del segle XIX i principis del segle XX, el final de la Primera Guerra Mundial, el Decret de Primo de Rivera del 1924 que garantia la ciutadania als espanyols protegits o llurs descendents que haguessin estat en algun moment registrats en les ambaixades espanyoles.

L'última gran onada d'immigració arriba a causa del nazisme, a partir del 1933. Es tracta especialment de jueus d'origen alemany i polonès, jueus que vindran a participar en l'Olimpíada Popular i que es quedaran a lluitar per la República, i, finalment, els jueus soviètics i els jueus que van venir amb les Brigades Internacionals a lluitar a favor de la República.

La Guerra Civil provocarà que molts d'aquests jueus, per por, tornin a llur país d'origen, si és possible o, si no, marxin a França o Holanda, que és el cas de la majoria. Els que puguin provar que no van tenir afinitat amb la República podran tornar quan esclati la Segona Guerra Mundial. La majoria es convertiran al catolicisme per no tenir problemes i necessitaran avals de persones del règim. El mateix passarà amb aquelles famílies jueves que van arribar a l'Estat fugint del nazisme i que s'hi van quedar durant la Guerra Civil.

Des del 1938, els jueus, juntament amb els bolxevics, els maçons i els separatistes, seran considerats enemics del règim, de manera que patiran atacs antisemites i l'obligació de contribuir econòmicament a la denominada *causa nacional*.

> General Queipo de Llano (1936): «El judaísmo internacional sostiene el Gobierno Republicano». «Nuestra lucha no es una guerra civil, sinó una guerra para la civilización occidental contra el mundo judío».
>
> General López Pinto (1938): «Los judíos y los judíos camuflados y los masones deben ser destruidos sin piedad».

El febrer del 1940, ja després de la Guerra Civil, la Direcció General de Seguretat dicta una ordre d'expulsió dels jueus d'origen alemany, la qual provocarà empresonaments en camps de concentració franquista, com Miranda de Ebro, o en presons, o bé expulsions. Fins i tot s'han conegut casos de suïcidi, com el del matrimoni Heinemann, residents a Mallorca.

Més tard, el 5 de maig de 1941, la mateixa direcció general enviarà la circular núm. 11 a tots els governadors civils per a la confecció de l'anomenat *Arxiu judaic*, per al control especialment dels jueus d'origen sefardita. Molts d'ells també van acabar en camps de concentració franquista. En aquest cas, els xuetes també van formar part d'aquests arxius, encara que finalment no van ésser empresonats ni expulsats.

Finalment, aquells que van restar a la zona republicana i que van lluitar a favor de la República, en llur marxa cap a l'exili a França, igual que els re-

publicans, primer van ésser internats en camps francesos, com Ribesaltes o Gurs, però més tard van ésser deportats a Drancy i d'allí als camps de la mort, especialment a Auschwitz, encara que haguessin nascut a l'Estat espanyol.

Exemples

Teller	Maurice	15.06.1921	Barcelona	Drancy	Auschwitz	07.09.1942
Toros	Isidore	03.03.1917	Barcelona	Drancy	Auschwitz	22.06.1942
Valero	Zelda	1872	Barcelona	Drancy	Auschwitz	31.07.1944
Wajnrit	Maurice	04.03.1935	Barcelona	Drancy	Auschwitz	17.08.1942

Font: Marta Simó

JUEUS SEFARDITES FORA DE L'ESTAT ESPANYOL

Tot i el decret del 20 de desembre de 1924, que permetia d'obtenir la ciutadania espanyola als qui havien estat protegits espanyols o descendents d'aquests, la realitat és que dels més de 150.000 jueus sefardites menys de 5.500 van ésser naturalitzats.

1921

Oficina de Relacions Culturals de la Comunitat dels Balcans:

Representant a Romania:

«No debe olvidarse que dentro de cada israelita existe un ser ávido de beneficiarse a cuenta de sus semejantes y que su irrupción en España significaría el traslado a sus manos de toda o casi nuestra riqueza».

1924

Reial Decret. Fins al 31 de desembre de 1930 Només 4.000 sefardites

«[...] Por el que se otorga la ciudadanía española a los antiguos protegidos españoles o descendientes de estos, y en general individuos pertenecientes a familias de origen español que en alguna ocasión han sido inscritos en Registros españoles».

24 DE GENER DE 1930 – REIAL ORDRE CIRCULAR RESERVADA

– No és prudent fomentar la immigració sefardita a Espanya.

– Per conveniència política calia mantenir a l'estranger els nuclis actuals de naturalitzats per a utilitzar-los en benefici de la influència hispànica i de l'increment de les relacions intel·lectuals i comercials.

– No s'aconsella de crear nuclis d'israelites a Espanya, ja que «*constituyen, como es de costumbre, en el seno de la misma, una verdadera organización peculiar, con fines propios y riesgo de perturbar el funcionamiento normal de nuestras Instituciones económicas, comerciales, etc.*».

– Aconsellava només de facilitar el viatge als qui vinguessin amb caràcter transitori i informar-se molt bé dels antecedents i les circumstàncies d'aquells que volien venir, «tot dificultant de manera discreta» el propòsit dels qui tinguessin la intenció d'instal·lar-se a l'Estat espanyol.

– Calia estar vigilants per a evitar l'ingrés d'agents de propaganda bolxevic.

D'altra banda, la política del govern franquista cap a aquest grup va ésser, al principi, de no acceptar-los, ja que se'ls considerava simpatitzants de la causa republicana, per la qual cosa les ordres eren de no concedir-los la nacionalitat espanyola i, sobretot, de fer el possible perquè no poguessin venir a Espanya. Alguns d'ells, fins i tot, van perdre la nacionalitat perquè havien donat suport a la República. Tot això va provocar que molt pocs sefardites poguessin acollir-se a la possibilitat de repatriació per pertànyer a un país neutral. Encara més, la resposta del govern de Franco a les aplicacions de les lleis antisemites en els territoris ocupats amb població sefardita va ésser de no involucrar-s'hi, d'intervenir-hi únicament per a poder fer-se càrrec de llurs negocis en cas d'arianització i posposar reiteradament la repatriació. De fet, dels quatre mil sefardites que van demanar d'ésser repatriats, la meitat dels quals estaven a França, finalment només vuit-cents van ésser admesos, però en trànsit, no pas per a quedar-se a Espanya.

JUEUS AL PROTECTORAT ESPANYOL DEL MARROC

Els jueus que vivien al Protectorat marroquí van ésser potser els que més sort van tenir, encara que també van patir l'antisemitisme i l'obligació de fer aportacions econòmiques a la causa nacional. Només alguns van rebre un tracte especial, àmpliament explotat després de la guerra per a crear el mite de Franco salvador dels jueus.

JUEUS ESCAPANT DEL NAZISME

Encara que alguns dels jueus que hem considerat espanyols eren en certa manera refugiats, aquest grup el definirem com a persones jueves que, un cop començada la Segona Guerra Mundial, van intentar fugir de l'Europa ocupada a través de l'Espanya de Franco. La majoria havien viscut a Holanda, Bèlgica i França. Segons l'historiador Josep Calvet, prop de quinze mil jueus van travessar la frontera.

Pel que fa a les polítiques i les actituds cap als refugiats jueus, podem distingir tres fases. Convé destacar, però, que la política no va ésser en cap moment d'acollida i refugi, sinó només de trànsit, de manera que aquests refugiats havien de tenir passatge cap a un altre país per a poder passar per l'Estat espanyol.

Primera fase. Del 1939 al 1940, moment en què pràcticament tot aquell que arribava a la frontera amb els documents necessaris podia entrar lliurement i arribar a un port de sortida cap a Palestina o Amèrica, molt sovint també a través de Portugal.

Segona fase. Entre el 1940 i començaments del 1943, els anys que coincideixen amb l'estat de no-bel·ligerància i col·laboració amb el govern nazi, principalment per mitjà de la División Azul i els deu mil treballadors espanyols que van anar a Alemanya. Aquest és un moment que podríem definir com a aleatori i impredictible. Tant es permetia a alguns d'entrar a l'Estat espanyol i quedar-s'hi, com podien ésser reclosos en presons o en camps de concentració franquistes, o bé expulsats, cosa que comportava una mort gairebé segura. Hi va haver casos també de suïcidi: un dels més coneguts va ésser el de Walter Benjamin a Portbou (Alt Empordà).

Tercera fase. Del 1943 al 1944, d'alguna manera es van relaxar les restriccions i va ésser més fàcil poder entrar al país. En aquest moment ja operava a Barcelona una oficina d'ajuda al refugiat de l'American Jewish Joint Distribution Committee, coneguda com a Joint, així com l'Agència Jueva per a Palestina, que va ajudar principalment joves i nens jueus.

Tot i això, cal tenir en compte diverses normes que d'alguna manera entorpien i dificultaven el pas dels refugiats. La primera és l'Ordre 1849, de l'11 de maig de 1939, referent al pas de fronteres i a l'entrada d'estrangers a Espanya.

> «Haurà de negar-se el passaport i, si escau, el visat: als qui hagin mantingut una actitud contrària a la Causa Nacional; als qui hagin sostingut relacions comercials amb els rojos; als qui hagin exercit llocs directius en empreses o societats establertes en territori roig, o hagin mantingut relacions amb els rojos, o tinguessin un marcat caràcter jueu; als maçons; als jueus, excepte aquells en qui concorrin especials circumstàncies d'amistat amb Espanya i adhesió provada al Movimiento Nacional, i als qui, havent exercit, abans del 17 de juliol de 1936, un lloc de caràcter tècnic a la zona de poder del Gobierno Nacional, s'haguessin absentat d'Espanya fent ostensible llur manca de col·laboració amb el Movimiento.»

Amb l'ocupació nazi a la zona lliure de França, el novembre del 1942, el flux de refugiats es va intensificar i, de la mateixa manera, la política es va tornar més restrictiva. Es podia expulsar qualsevol persona que fos arrestada a cinc quilòmetres de la frontera, però aquesta mesura es va superar ja que es té coneixement de casos de persones arrestades a Càceres, Salamanca o Navarra, a més de cinc quilòmetres de la frontera, que van ésser lliurades de nou a la policia francesa.

El nombre d'expulsats i, sobretot, d'internats en camps en aquesta època va ésser enorme, fet que representacions diplomàtiques de diversos països van denunciar, ja que Espanya, com a presumpte país neutral, no respectava l'article 13 de la Convenció de la Haia, segons el qual un país neutral, si rep presoners de guerra o persones que fugen, els ha de deixar lliures. El principal problema dels jueus era llur estatut d'apàtrides, que els condemnava a no tenir protecció consular.

Finalment, tot i el gir de la política franquista cap al bloc aliat a partir del 1943, s'han trobat casos de jueus que van ésser lliurats a les autoritats alemanyes el juny del 1944.

La necessitat per part del règim franquista d›aparèixer com un país no sols neutral sinó sobretot, a partir de la Guerra Freda, com a règim que havia combatut el comunisme, va provocar una operació de creació del mite de «Franco, salvador de jueus». Les accions d'alguns diplomàtics espanyols, especialment de Sanz Briz a Budapest, van ajudar enormement a difondre aquesta visió.

En realitat, però, pràcticament no van quedar jueus a Espanya. La majoria van emigrar a Palestina o a Amèrica i la major part dels que hi van restar ho van fer encriptats o convertits al catolicisme. De fet, la comunitat jueva a Espanya no torna a créixer fins a finals dels anys cinquanta, amb l'arribada de jueus procedents del Marroc.

EL CAS D'EDUARD HEILBRUNER I LINA LEVI
UNA EVIDÈNCIA DE COL·LABORACIÓ AMB EL RÈGIM NAZI

L'octubre del 1940, quatre mesos després que França es rendís a Alemanya, foren deportats 7.500 jueus alemanys de la zona de la Selva Negra cap al camp d'internament de Gurs. Del novembre del 1940 a l'agost del 1942, aproximadament 2.000 jueus van poder ésser alliberats i van aconseguir documentació per a poder deixar França per mar. Tot i així, més de 1.100 hi van morir a causa de les terribles condicions sanitàries del camp. L'agost del 1942 va començar la deportació de jueus de Gurs cap a Auschwitz i Sobibor a través de Drancy. El desembre del 1943, a Gurs hi restaven 48 jueus. El camp es va alliberar l'agost del 1944.

Presentem, de la mà de llur neta, Dory Sontheimer, el cas d'Eduard Heilbruner (Sulzburg, 1876) i Lina Levi (Friburg, 1883), els quals, a pesar d'ésser alliberats del camp de Gurs per a poder marxar cap als Estats Units a través de l'Estat espanyol no van poder obtenir els visats d'entrada, repetidament denegats pel cònsol espanyol a Marsella, i foren finalment deportats des de Drancy el 7 de setembre de 1942 amb el comboi número 29 i assassinats quan van arribar al camp d'Auschwitz-Birkenau.

CRÒNICA D'UN DRAMA, PER DORY SONTHEIMER

La història dels meus avis la vaig conèixer quan, en morir la meva mare l'any 2002, vaig trobar set caixes al seu pis amb documentació que relatava la història familiar entre els anys 1933 i 1945, sota el govern nacionalsocialista de Hitler. El meu pare ja havia mort el 1984. La meva família era alemanya–txeca, d'identitat jueva.

Els meus pares es van conèixer a Barcelona el 1934. El meu pare treballava des del 1929 a Lehmann, una fàbrica de porcellanes, filial de Lehmann Nuremberg, que el meu avi tenia a Barcelona. El meu avi, amb molt bon criteri, en observar l'antisemitisme creixent a Alemanya, havia enviat els seus dos fills, Kurt i Dorel, a Barcelona.

La meva mare, Rosel, amb vint-i-un anys, va ésser acomiadada de la feina l'agost del 1933 per la seva identitat jueva, i va decidir venir a Barcelona, ja que coneixia la germana del meu pare. Kurt i Rosel es van conèixer, es van enamorar i es van casar el 1936, quan ja havia esclatat la Guerra Civil. Dorel va marxar a Tel-Aviv preveient que aquí podia venir un feixisme.

El meu pare ja tenia nacionalitat espanyola el 1936. El 1939, sota el nacionalcatolicisme de Franco, la parella es converteix al catolicisme i es casen amb el ritus catòlic.

Barcelona era ciutat refugi per a ells, i ciutat esperança per a poder treure les seves famílies d'Alemanya i portar-les a Espanya. La persecució i degradació de la comunitat jueva a Alemanya va anar pujant de to des de la pujada de Hitler al poder. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, les coses es van complicar encara molt més.

Els meus avis paterns i materns buscaven desesperadament la sortida d'Alemanya per a salvar la vida. El meu avi patern, cònsol alemany de Cuba fins al decret de les Lleis de Nuremberg, el setembre del 1935, que el van obligar a dimitir, aconsegueix el 1940 –per la seva condició diplomàtica–el passaport i el visat per a poder anar a viure a Cuba. Els meus avis materns no aconsegueixen passaport ni visat per a ells, però sí per al seu fill Julius, que, el 1939, abans d'esclatar la guerra, pot anar als Estats Units.

El 23 d'octubre de 1940, els meus avis materns són deportats a la França de Vichy, al camp d'internament de Gurs. Les condicions eren deplorables.

Casualment el mateix dia, els meus avis paterns arriben a Barcelona. Aquí reben la notícia de la mort de la seva filla Dorel i de la germana del meu avi per un bombardeig de l'aviació feixista de Mussolini a la ciutat de Tel-Aviv el 9 de setembre de 1940.

Els meus avis paterns només tenien un visat de trànsit de tres dies. Els meus pares aconsegueixen que els estenguin el visat fins al 31 de desembre de 1940 per a, així, poder embarcar des de Bilbao, amb el vaixell *Marquès de Comillas*, cap a l'Havana, on es queden fins al final de la guerra.

Paral·lelament, comença la lluita dels meus pares per treure els meus avis materns de França. Julius intenta des dels EUA aconseguir un afidàvit, que es converteix en la primera opció. Per això, seran traslladats al camp d'internament de Récébédou el març del 1941. Aquest camp, a partir del febrer del 1941, es converteix en un camp hospital per a persones grans i malaltes. Es considerava una institució semi-oberta, que permetia a periodistes i organitzacions benèfiques d'entrar-hi, com a mesura propagandística del règim de Vichy. Serà el 19 del mateix mes, en arribar l'afidàvit per a ells al consolat americà de Marsella, que seran traslladats cap a Marsella: al meu avi al camp d'internament de Les Milles –en unes condicions miserables– i la meva àvia al port de Marsella, on havien habilitat dos hotels per a les dones i els nens. Entre el 1941 i el 1942, el Camp des Milles es va utilitzar com a camp de trànsit per a jueus, principalment homes. Les dones estaven al Centre Bompard, de Marsella, mentre esperaven els visats i autoritzacions per a emigrar. Com que l'emigració es va fer impossible, Les Milles es va convertir més tard en un dels centres previs a la deportació. Al voltant de dos mil dels interns van ésser enviats al camp de Drancy i després van ésser deportats cap a Auschwitz.

En el cas dels meus avis, el visat per a entrar a Amèrica l'havia d'expedir el consolat americà a Marsella. Milers de persones esperaven el visat i la concessió es feia depenent del número que tenien i de la quota que rebia el consolat. La previsió era que els expedirien el visat a finals de maig. Amb aquesta previsió, els meus pares compren bitllets de vaixell des de Bilbao cap a Nova York per al 2 de juny de 1941 i els bitllets de tren fins a Portbou, on els havien d'anar a buscar. Sol·liciten el visat de trànsit, que els és denegat perquè no tenien el visat per a Amèrica. En veure que no arribaven els visats, canvien els bitllets per al 17 de juliol. A principis de juliol de 1941, canvien les ordres des d'Amèrica i el visats s'han d'expedir directament des de Washington. Des d'aquest moment els meus pares veuen amb claredat que els han de portar a Espanya, encara que sigui amb un visat de trànsit, esperant el visat definitiu per a anar als Estats Units. Aquí comença la sorpresa, en veure la negativa del cònsol Vicente Via Ventalló, que és qui l'ha d'atorgar. Des del juliol del 1941 fins al 30 d'agost de 1942, quan van ésser deportats a Auschwitz i assassinats a les cambres de gas tan bon punt hi van arribar, la lluita per aconseguir el visat per a entrar a Espanya es converteix en un autèntic malson. Els meus pares contracten el servei d'un advocat de Barcelona, Manuel Mestres, i d'un altre a Madrid, Guillermo Aladrén, que està en contacte amb el Ministeri d'Afers Exteriors. Els fan escriure cartes obligades d'adhesió al Movimiento Nacional, cartes de recomanació de diverses persones, etc.

Mentre seguien intentant aconseguir el visat de trànsit, veient les reiterades negatives que arribaven del consolat, els meus pares van buscar altres possibles alternatives, entre les quals el trànsit clandestí pels Pirineus. A través de la passant Mège Pascual, la nora de Pere Pascual, de Chez Cardis (Maison Esteva, d'Osseja), amb la qual ja s'havien posat en contacte i a la qual, fins i tot, ja havien pagat. Pel que es veu, en aquesta ocasió Mège havia d'anar a Marsella personalment per a recollir-los i portar-los fins a Osseja, on els amagarien als baixos d'un tren que arribava fins a la frontera espanyola. La meva àvia, però, escriu a la meva mare que els tornin els diners perquè el seu marit no pot caminar. El 30 d'agost de 1942 arriba l'última carta.

Pocs dies després, la meva mare envia un telegrama al Camp des Milles en què informa els seus pares que Julius ha rebut notícies des de Washington el 3 d'agost i que s'ha de presentar el 7 d'agost per a rebre els visats cap als Estats Units.

Però tot va ésser inútil: el cònsol Valentí Via Ventalló es va negar a atorgar als meus avis el visat, ni tan sols de trànsit, una vegada més.

Més de cinc-centes cartes m'han donat a conèixer la història dramàtica dels meus avis, la posició criminal d'un cònsol que, sabent el que estava passant, es va negar a salvar la vida dels pares d'uns súbdits catòlics i espanyols pel fet que eren jueus.

El que mai no podia pensar aquest cònsol era que una documentació recuperada després de setanta anys demostraria els seus actes.

Igual que es reconeixen els «justos de les nacions», s'haurien de conèixer els actes dels «col·laboradors franquistes amb el règim nazi».

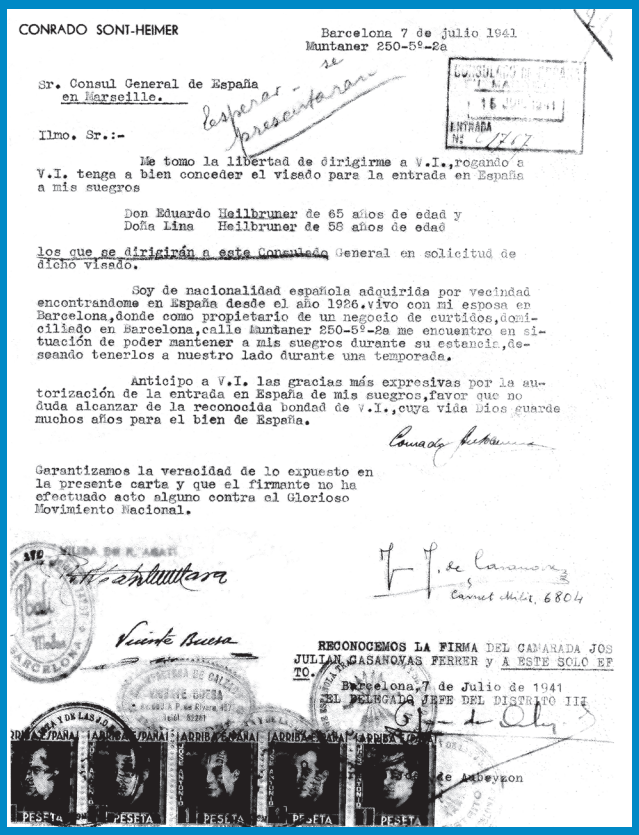

CONRADO SONT-HEIMER

Barcelona 7 de julio 1941
Mantaner 250-5º-2a

Sr. Consul General de España
en Marseille.

Ilmo. Sr.:-

Me tomo la libertad de dirigirme a V.I., rogando a V.I. tenga a bien conceder el visado para la entrada en España a mis suegros

Don Eduardo Heilbruner de 65 años de edad y
Doña Lina Heilbruner de 58 años de edad

los que se dirigirán a este Consulado General en solicitud de dicho visado.

Soy de nacionalidad española adquirida por vecindad encontrandome en España desde el año 1926. vivo con mi esposa en Barcelona, donde como propietario de un negocio de curtidos, domiciliado en Barcelona, calle Mantaner 250-5º-2a me encuentro en situación de poder mantener a mis suegros durante su estancia, deseando tenerlos a nuestro lado durante una temporada.

Anticipo a V.I. las gracias más expresivas por la autorización de la entrada en España de mis suegros, favor que no duda alcanzar de la reconocida bondad de V.I., cuya vida Dios guarde muchos años para el bien de España.

Conrado Sont

Garantizamos la veracidad de lo expuesto en la presente carta y que el firmante no ha efectuado acto alguno contra el Glorioso Movimiento Nacional.

Carnet Milic. 6804

RECONOCEMOS LA FIRMA DEL CAMARADA JOS JULIAN GASANOVAS FERRER y A ESTE SOLO EFECTO.

Barcelona, 7 de Julio de 1941
EL DELEGADO JEFE DEL DISTRITO III

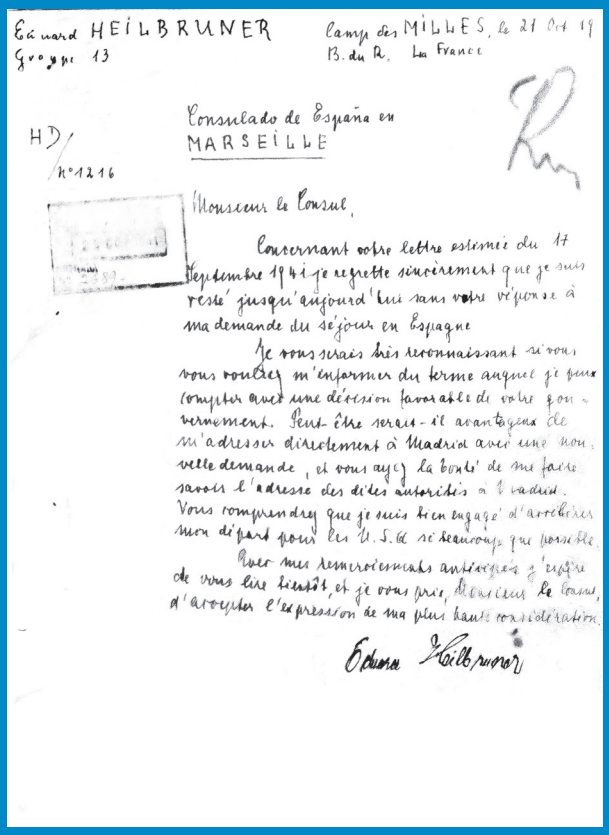

Eduard HEILBRUNER
Groupe 13

Camp des MILLES, le 21 Oct 19
B. du R. La France

Consulado de España en
MARSEILLE

HD/
n°1216

Monsieur le Consul,

Concernant votre lettre estimée du 17 Septembre 1941 je regrette sincèrement que je suis resté jusqu'aujourd'hui sans votre réponse à ma demande du séjour en Espagne

Je vous serais très reconnaissant si vous vous voudrez m'informer du terme auquel je puis compter avec une décision favorable de votre gouvernement. Peut-être serais-il avantageux de m'adresser directement à Madrid avec une nouvelle demande, et vous ayez la bonté de me faire savoir l'adresse des dites autorités à Madrid.

Vous comprendrez que je suis très engagé d'accélérer mon départ pour les U.S.A. si beaucoup que possible.

Avec mes remerciements antérieures j'espère de vous être bientôt, et je vous prie, Monsieur le Consul, d'accepter l'expression de ma plus haute considération.

Eduard Heilbruner

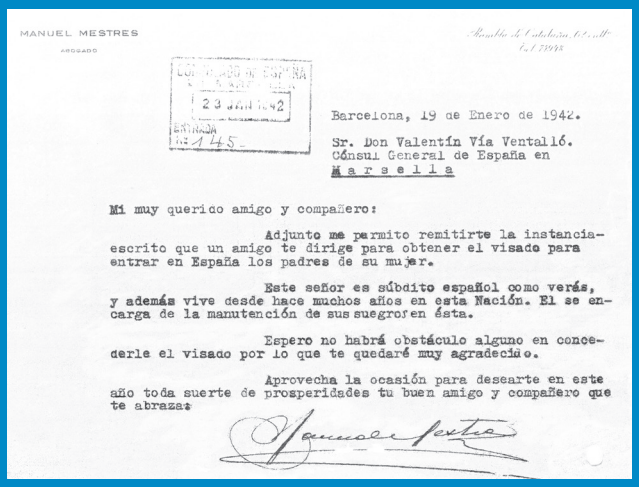

MANUEL MESTRES
ABOGADO

Barcelona, 19 de Enero de 1942.

Sr. Don Valentín Vía Ventalló.
Cónsul General de España en
Marsella

Mi muy querido amigo y compañero:

Adjunto me permito remitirte la instancia-escrito que un amigo te dirige para obtener el visado para entrar en España los padres de su mujer.

Este señor es súbdito español como verás, y además vive desde hace muchos años en esta Nación. El se encarga de la manutención de sus suegros en ésta.

Espero no habrá obstáculo alguno en concederle el visado por lo que te quedaré muy agradecido.

Aprovecha la ocasión para desearte en este año toda suerte de prosperidades tu buen amigo y compañero que te abraza:

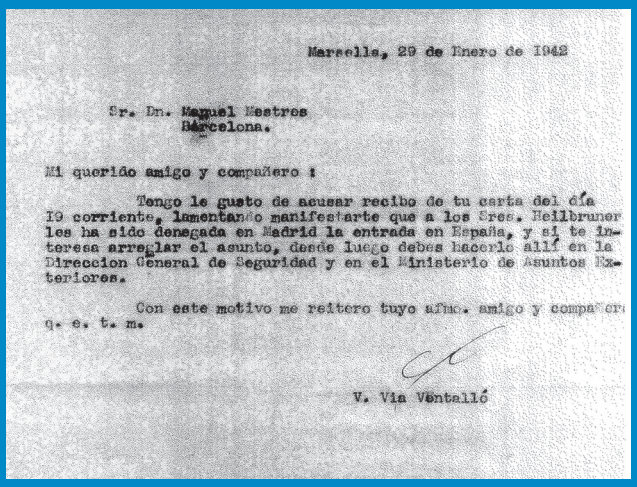

Marsella, 29 de Enero de 1942

Sr. Dn. Manuel Mestres
Barcelona.

Mi querido amigo y compañero:

Tengo le gusto de acusar recibo de tu carta del día 19 corriente, lamentando manifestarte que a los Sres. Heilbruner les ha sido denegada en Madrid la entrada en España, y si te interesa arreglar el asunto, desde luego debes hacerlo allí en la Direccion General de Seguridad y en el Ministerio de Asuntos Exteriores.

Con este motivo me reitero tuyo afmo. amigo y compañero q. e. t. m.

V. Vía Ventalló

LA PERSECUCIÓ DELS REFUGIATS REPUBLICANS A FRANÇA I A L'ALEMANYA NAZI

Hi va haver una estreta col·laboració entre el règim franquista i el règim de Pétain, el qual va acceptar el control dels exiliats més significats políticament, la prohibició de donar permisos d'emigració o l'autorització per a enviar-los a Alemanya.

De la mateixa manera, a partir d'una llista facilitada pel ministre Ramón Serrano Suñer al govern nazi a França, aquest va poder controlar 636 espanyols.

Aquestes circumstàncies van facilitar les detencions, amb la intervenció de la Gestapo i del servei de la policia espanyola, de diversos espanyols, entre els quals el president de la República Espanyola Manuel Azaña, i l'extradició, entre d'altres, del Molt Honorable President Lluís Companys i de Joan Peiró. Ambdós foren afusellats pel govern franquista.

EL CAS D'ANGULEMA

El 20 d'agost de 1940 un comboi partia cap a Mauthausen amb 927 refugiats des d'Angulema, on hi havia un centre amb més de dos mil interns espanyols, però també portuguesos, tot i que les autoritats alemanyes havien fet reiterades peticions per tal que els espanyols es fessin càrrec d'aquests refugiats i fossin repatriats cap a l'Estat espanyol. Davant el silenci, el 24 d'agost, 477 homes i nois –tres dels quals de nacionalitat portuguesa– van ésser registrats al camp de Mauthausen. Solament en van sobreviure setanta-tres. D'altra banda, 442 dones i nens foren retornats d'Àustria i lliurats a la policia espanyola a Irun l'1 de setembre.

LA LLUITA PER LA MEMÒRIA DELS DEPORTATS A L'ESTAT ESPANYOL

Neus Català i Pallejà, nascuda el 6 d'octubre de 1915 als Guiamets (Priorat), fou detinguda juntament amb el seu marit l'11 de novembre de 1943 a Turnac, on estaven exiliats. Fou deportada des de Compiègne a Ravensbrück el 3 de febrer de 1944 i, més tard, al camp de Holleischen, d'on fou alliberada. Repatriada a França, va seguir la seva lluita contra el franquisme. Paral·lelament, va participar en la fundació del Comitè Internacional de Ravensbrück i en fou la representant espanyola. El 2005 va fundar l'Amical de Ravensbrück, de la qual fou presidenta fins al 2008. Va lluitar incansablement per la memòria de les dones deportades, sobretot a partir de l'obtenció de diversos reconeixements: el 2005, quan li fou concedida la Creu de Sant Jordi, el 2006, que fou elegida Catalana de l'Any i, sobretot, el 2015, any del seu centenari, en què es va convertir en símbol de la memòria a Catalunya de la dona republicana, resistent i víctima de la deportació. Va morir el 13 d'abril de 2019 al seu poble natal.

Montserrat Roig va publicar l'any 1977 *Els catalans als camps nazis*, llibre pioner i de referència sobre la deportació als camps nazis. Durant tres anys, en què Franco encara era viu, es va dedicar a entrevistar testimonis de la deportació. Ella mateixa va confessar al pròleg que no sabia res dels camps de concentració nazis. Tot i que no tothom va voler donar el seu testimoni, va poder-ne recollir quaranta-un. Malgrat que qualsevol obra s'ha d'analitzar amb objectivitat, aquesta és una obra cabdal per a comprendre el que significa la memòria de la deportació al nostre país.

LA DIVISIÓN AZUL – ENCONTRE AMB L'HOLOCAUST

L'endemà de l'anunci de la invasió alemanya de l'URSS, el 23 de juny de 1941, els ministres de Franco, sota la seva presidència, van prendre la decisió d'enviar un contingent de tropes a l'est per a lluitar contra la Unió Soviètica. Seria una divisió d'infanteria formada per voluntaris, però sota el comandament de l'exèrcit. Aquesta divisió va ésser ràpidament batejada com a División Azul (DA). A més d'aquesta divisió, també s'oferia un esquadró integrat exclusivament per militars professionals.

La DA es va integrar en la 250 Divisió de la Wehrmacht després de jurar absoluta obediència al cap de l'exèrcit alemany, Adolf Hitler, i amb aquest, a la seva política genocida.

> «No hay ninguna necesidad de castigar a los miembros de la Wehrmacht por los crímenes cometidos contra los enemigos civiles, incluso si fuese un crimen militar.»

> «El Bolchevismo es un enemigo implacable [...]. Esta lucha requiere el uso de medios crueles y determinantes contra los propagandistas bolcheviques, partisanos, saboteadores y judíos [...]. El destino de todos ellos será la ejecución.»

L'aventura de la DA va portar els soldats espanyols a experimentar un contacte proper amb el Tercer Reich, així com amb l'exèrcit alemany i les dures condicions del front oriental, tot i que la unitat espanyola va estar destinada a zones relativament estàtiques i tranquil·les: el front nord, primer en la línia de Novgorod i, més tard, en el flanc sud del cèrcol de Leningrad. Oficials i soldats van poder conèixer de prop aspectes de la societat del Tercer Reich i moltes de les facetes de la guerra d'extermini que l'Alemanya nazi i els seus aliats menaven en territori soviètic.

> «La repulsa alemana por la raza enemiga de la civilización occidental se manifiesta incluso prohibiéndoles a los judíos marchar por las aceras de la zona ocupada. Algunas de estas medidas pueden parecer a nuestros temperamentos españoles extremadas. Pero es que, como he comentado, en España no existe problema judío. Los Reyes Católicos lo zanjaron decretando la expulsión.»
>
> (Jesús Revuelta Imaz, divisionari. Diari *Amanecer,* 29 de maig de 1942)

> «El aspecto de Grodno era completamente distinto de lo que hasta entonces habíamos visto [...]. Por las calles vimos a los hebreos, que constituyen la gran mayoría de esta y otras poblaciones. Todos llevaban su estrella de paño en el pecho. Así los habíamos de encontrar en adelante, sin más diferencia que la del color del paño y la de llevar la estrella, bien en el pecho, bien en la espalda, ya en ambos sitios a la vez, según las poblaciones. Los judíos de Grodno, por su aspecto de pobreza y sordidez, pueden contarse entre los más repugnantes que vimos.»
>
> (Martínez Esparza, 1943)

LA RUTA DE LES RATES – TAMBÉ A TRAVÉS DE L'ESTAT ESPANYOL

Finalment, cal destacar la política de l'Espanya de Franco amb els criminals nazis, l'anomenada *Ruta de les Rates*. El 1944, arriben a l'Estat espanyol 1.100 oficials del Reich. El 1944, d'acord amb els aliats, hi havia a Espanya 2.000 «alemanys indesitjables», dels quals només 265 van ésser extradits. Molts d'ells es van quedar a viure a Espanya fins a la mort, com és el cas de Leon Degrelle, membre de les Waffen-SS de Bèlgica.

2.8. RECOMANACIONS PER A L'ENSENYAMENT SOBRE L'HOLOCAUST

2.8.1. PER QUÈ CAL ENSENYAR SOBRE L'HOLOCAUST?

A més de dotar els estudiants de coneixements sobre un esdeveniment que fonamentalment desafia els valors humans, aprendre sobre l'Holocaust ofereix als estudiants l'oportunitat de comprendre alguns dels mecanismes i processos que condueixen al genocidi i a les decisions que es prenen per a accelerar, acceptar o resistir el procés de persecució i assassinat, reconeixent que aquestes decisions de vegades es prenen en circumstàncies extremes.

Ensenyar i aprendre sobre l'Holocaust proporciona una oportunitat essencial per a inspirar el pensament crític, la consciència social i el creixement personal.

2.8.2. QUÈ S'HA D'ENSENYAR SOBRE L'HOLOCAUST?

ALGUNS SUGGERIMENTS

- Quines van ésser les condicions històriques i les etapes clau del procés d'aquest genocidi?
- Per què i com la gent va participar en aquests crims o s'hi va fer còmplice?
- Com van respondre els jueus a la persecució i l'assassinat massiu?
- Per què i com van resistir algunes persones a aquests crims?
- Quines foren les condicions i els comportaments abans, durant i després de la Segona Guerra Mundial?
- Quines són les relacions entre l'Holocaust i altres atrocitats massives comeses pels nazis i llurs col·laboradors, com el genocidi contra el poble gitano?
- Qui en foren els responsables i còmplices?
- Què va motivar el comportament dels botxins, col·laboradors, espectadors passius i rescatadors?
- Quines foren les respostes de les víctimes?
- Quina és la rellevància de la història de l'Holocaust per a qüestions contemporànies com ara la política envers els refugiats, les conseqüències de les violacions dels drets humans no només per a les persones afectades, sinó també per a les societats en general, i els esforços per prevenir el genocidi?

2.8.3. COM S'HA D'ENSENYAR SOBRE L'HOLOCAUST?

PRINCIPIS GENERALS

- Importància de la precisió i el rigor pel que fa als fets històrics, les comparacions històriques i l'ús del llenguatge.
- Enfocaments centrats en l'alumne que donin suport al pensament crític i la reflexió.
- Importància de seleccionar acuradament les fonts primàries i secundàries adequades per als alumnes, que han de deixar clara la individualitat i l'agència dels actors històrics.
- Importància d'incloure un context històric matisat i evitar comparacions ahistòriques (al marge de la història) a l'hora d'explorar l'Holocaust en el context d'altres camps, com la prevenció del genocidi i els drets humans.

ACTIVITATS D'APRENENTATGE I APROXIMACIONS INTEGRALS

- Crear un entorn d'aprenentatge positiu, amb una pedagogia activa i un enfocament centrat en l'alumne.
- Tenir en compte els antecedents, les emocions i les preocupacions dels alumnes.
- Reflexionar sobre el propòsit i els fonaments quan s'utilitzen materials escrits i visuals, especialment aquells de naturalesa gràfica.
- Individualitzar la història traduint les estadístiques en històries personals.
- Crear l'oportunitat per a examinar la complicada naturalesa dels diferents rols que cada persona va haver s'assumir en lloc de reforçar els estereotips.
- No intentar explicar els botxins com a monstres inhumans.
- Tenir precaució quan es facin servir simulacions i jocs de rol.
- Fomentar l'estudi de la història i la memòria en tots els nivells: local, regional, nacional i global.
- Oferir un enfocament interdisciplinari per a enriquir la comprensió de l'Holocaust.

PENSAMENT CRÍTIC I AUTOREFLEXIÓ

- No presenteu l'Holocaust com a inevitable.
- Expliqueu la complexitat de la història.
- Ajudeu els estudiants a desenvolupar la consciència històrica per mitjà de l'estudi de les interpretacions i la memòria de l'Holocaust.
- Mostreu el poble jueu més enllà de l'Holocaust.
- Eviteu de legitimar la distorsió i la negació del passat.

FONTS I RECURSOS PER A UN ENSENYAMENT I UN APRENENTATGE EFECTIUS

- Proporcioneu als estudiants accés a fonts primàries.
- Utilitzeu els testimonis per a crear un enllaç únic amb el passat.
- Tingueu en compte el potencial i les limitacions de tots els materials.
- Podeu usar recursos ficticis i imaginatius: les novel·les, poemes i pel·lícules no poden substituir mai un estudi exhaustiu dels fets històrics, però poden oferir un enfocament personal i una visió específica de la naturalesa i les conseqüències del crim.
- Ajudeu els estudiants a treballar críticament amb la informació extreta d'Internet.

RELACIÓ DE LA HISTÒRIA AMB EL PRESENT: HOLOCAUST, GENOCIDIS I VIOLACIONS DELS DRETS HUMANS

- Les dimensions de l'educació en drets humans i la seva relació amb l'ensenyament i l'aprenentatge sobre l'Holocaust:
  - Ensenyament sobre drets humans: comprensió de normes i principis dels drets humans.
  - Ensenyament a través dels drets humans: utilitzant mètodes basats en enfocaments dels drets humans.
  - Ensenyament en matèria de drets humans: capacitar els estudiants per a aplicar i defensar els principis dels drets humans.

RECOMANACIÓ:

Les sessions i les activitats educatives sempre haurien d'ajudar els alumnes a avançar en els coneixements sobre aquesta destrucció sense precedents i preservar la memòria de les persones i els grups perseguits i assassinats. Els educadors i els alumnes haurien d'ésser encoratjats i capacitats per a reflexionar sobre les qüestions morals, polítiques i socials plantejades per l'Holocaust i llur rellevància actual.[4]

Més informació: IHRA Recommendations for Teaching and Learning about the Holocaust https://holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/ihra-recommendations-teaching-and-learning-about-holocaust

4. IHRA (2019). Recommendations for Teaching and Learning about the Holocaust.

2.9. ALTRES INFORMACIONS D'INTERÈS

2.9.1. CRONOLOGIA

POBLACIÓ JUEVA

1933	1935	1937	1938	
Durant els primers onze mesos del govern nazi van emigrar d'Alemanya 63.000 jueus. **1 d'abril:** dia del boicot a negocis jueus a Alemanya. **7 d'abril:** promulgació de la Llei de restabliment del servei civil professional. **21 d'abril:** prohibició de la matança ritual jueva (*kosher*) a Alemanya.	**15 de setembre:** promulgació de les lleis de Nuremberg.	**Octubre:** començament de l'arianització; confiscació de béns jueus a Alemanya.	**17 d'agost:** ordenança que obligava els homes jueus a afegir-se el nom Israel i a les dones Sara. **26 d'agost:** establiment de l'Oficina Central per a l'Emigració Jueva a Viena. Començament de l'emigració forçosa dels jueus. **5 d'octubre:** marcatge del passaport jueu amb la lletra J.	**28-29 d'octubre:** deportació de 1.500 a 1.700 jueus polonesos d'Alemanya a Polònia. La majoria foren concentrats al poble de Zbaszyn. **9-10 d'octubre:** Nit dels Vidres Trencats.

POBLACIÓ JUEVA

1938	1939		1940	1941
A finals del 1938: havien emigrat d'Alemanya 200.000 jueus.	**13 de maig:** partida del vaixell St. Louis del port d'Hamburg. **21 de setembre:** «Ordre urgent» de Heydrich als *Einsatzgruppen*. **8 d'octubre:** establiment del primer gueto a Polònia, a Piotrków Trybunalski.	**28-29 d'octubre:** deportació de 4.900 jueus d'Ostrava, Katowice i Viena al districte de Lublín en l'intent d'establir una reserva jueva. **23 de novembre:** publicació de l'ordenança que obliga els jueus del Govern General a portar un braçalet amb l'estrella de David.	**30 d'abril:** clausura del gueto de Lodz. **15 de novembre:** clausura del gueto de Varsòvia.	**10 de gener:** registre dels jueus d'Holanda. **23 de juny:** començament de l'assassinat massiu de jueus a l'URSS pels *Einsatzgruppen.* **Juliol:** començament de l'assassinat dels jueus de Vílnius a Ponary (foren assassinats uns 100.000 jueus).

POBLACIÓ JUEVA

1941

19 de setembre: els jueus del Reich reben l'ordre de portar l'estrella de David.

29-30 de setembre: assassinat de 33.771 jueus de Kíev a Babi Yar.

15 d'octubre: deportació dels jueus d'Alemanya i Àustria al gueto de Lodz, Minsk, Kaunas i Riga per a ésser assassinats (començament de la «solució final» per als jueus d'Europa central i occidental).

28 d'octubre: assassinat de 9.000 jueus al Fort Novè, a prop de Kaunas.

24 de novembre: començament de la deportació de jueus de Bohèmia i Moràvia a Terezín.

8 de desembre: primera deportació de jueus al camp d'extermini de Chelmno.

1942

20 de gener: constitució de l'Organització Partisana Unida a Vílnius. Conferència de Wannsee.

17 de març al 20 d'abril: primera deportació de jueus de Lublín al camp d'extermini de Belzec. Començament de l'Operació Reinhard.

26 de març al 20 d'octubre: primera deportació de jueus d'Eslovàquia al camp d'extermini d'Auschwitz-Birkenau.

28 de març: primera deportació de jueus de França a Auschwitz.

Maig: començament de l'assassinat de jueus al camp d'extermini de Sobibor.

1 de juny: la BBC informa de l'extermini de 700.000 jueus polonesos.

14 de juliol: començament de la deportació de jueus d'Holanda al camp de Westerbork i d'allà a Auschwitz.

22 de juliol: Començament de la deportació del gueto de Varsòvia al camp d'extermini de Treblinka.

28 de juliol: Fundació de l'Organització Jueva de Combat del gueto de Varsòvia.

9 de setembre: deportació de jueus de Lublín al camp d'extermini de Majdanek.

POBLACIÓ JUEVA

1943

19 d'abril al 16 de maig: aixecament del gueto de Varsòvia.

15 de març: començament de la deportació dels jueus de Tessalònica a Auschwitz-Birkenau.

1 al 20 d'agost: rebel·lió del gueto de Bialystok, en començar l'operació de l'extermini.

2 d'agost: rebel·lió de presoners a Treblinka. La majoria dels fugats foren assassinats.

1 al 4 de setembre: fracàs de l'Organització Partisana Unida d'executar un aixecament del gueto de Vílnius.

23 de setembre: representació de l'òpera *Brundibár* al gueto de Terezín.

14 d'octubre: rebel·lió i fuga de presoners jueus al camp de Sobibor. La majoria foren morts i només uns 50 van sobreviure. Liquidació del camp com a conseqüència de la rebel·lió.

18 d'octubre: deportació de jueus de Roma a Auschwitz.

3 de novembre: operació Erntefest (Festa de la Collita), amb l'assassinat de 42.000 jueus als camps de Trawniki, Poniatowa i Majdanek en la finalització de l'Operació Reinhard.

1944

15 de maig al 9 de juliol: deportació de 437.000 jueus d'Hongria a Auschwitz-Birkenau. La majoria foren assassinats immediatament després d'haver-hi arribat.

7 al 30 d'agost: deportació dels jueus del gueto de Lodz, l'últim gueto a Auschwitz.

7 d'octubre: rebel·lió del Sonderkommando d'Auschwitz, que va fer esclatar un crematori. Tots foren assassinats.

1945

18 de gener: evacuació d'Auschwitz. 58.000 presoners, la majoria jueus, foren enviats en «marxes de la mort» a altres camps. 15.000 van morir pel camí.

POBLACIÓ GITANA

1933

Els sinti i els roma són sotmesos a una discriminació cada vegada més intensa. Se'ls priva de llurs drets i se'ls exclou de la societat.

Primers sinti i roma internats en camps de concentració.

1934

Es produeix una esterilització forçada.

1935

En moltes ciutats del Reich s'estableixen camps obligatoris.

Abans de l'obertura dels Jocs Olímpics de 1936, centenars de persones són internades en un camp d'aquest tipus al districte berlinès de Marzahn.

1936

Al gener, d'acord amb les lleis de Nuremberg, el ministre de l'Interior del Reich, Wilhelm Frick, decreta: «Les races alienígenes inclouen totes les altres races; a Europa, a part dels jueus, com a regla general només són els gitanos».

Sobre la base d'aquest decret, es promulga una llei especial racista. Els afectats tenen prohibit casar-se i són exclosos de determinades professions i de les forces armades alemanyes, entre altres prohibicions.

1938

Més de 2.000 persones sinti i roma d'Alemanya i Àustria, inclosos infants a partir de 12 anys, són capturats i deportats a Dachau, Buchenwald, Sachsenhausen, Ravensbrück, Mauthausen i altres camps de concentració.

Font: www.stiftung-denkmal.de

POBLACIÓ GITANA

1938

Per ordre del cap de la policia alemanya, Heinrich Himmler, es crea una oficina de policia criminal del Reich a Berlín per a gestionar i coordinar el registre i la persecució del poble gitano.

Al desembre, Himmler emet un decret bàsic «per a abordar la qüestió gitana en funció de la raça» amb l'objectiu de trobar una «solució final a la qüestió gitana».

Al final de la Segona Guerra Mundial, la Unitat de Recerca d'Higiene Racial, a la qual es va assignar la tasca de registrar els roma i els sinti, havia fet 20.000 registres, els quals proporcionaven una base essencial per a la deportació als centres d'extermini.

1939

Amb l'inici de la Segona Guerra Mundial, l'Oficina Principal de Seguretat del Reich, que tenia un paper cabdal en l'organització del genocidi, planeja la deportació de tots els registrats com a gitanos. En preparar les deportacions, l'Oficina decreta que tots els afectats «rebin instruccions de no deixar el lloc de residència actual fins a nou avís».

1940

Per ordre de Himmler, comencen les deportacions de famílies senceres d'Alemanya a Polònia. El primer transport de població gitana amb 2.500 persones surt a mitjans de maig. Als camps, i després també als guetos, els sinti i els roma es veuen obligats a treballar en condicions infrahumanes. En molts llocs han de portar papers d'identificació especials o braçalets amb la lletra Z.

1941

Comença la matança sistemàtica de la població gitana a l'URSS ocupada i als altres territoris ocupats del sud-est d'Europa a través dels *Einsatzgruppen,* que informen des de Crimea que «la qüestió gitana s'ha resolt».

Uns 5.000 roma i sinti són deportats de Burgenland, al gueto de Lodz, on en moren més de 600. Els supervivents són gasificats en furgonetes especialment equipades a Chelmno el gener de 1942.

Font: www.stiftung-denkmal.de

POBLACIÓ GITANA

1942

Després d'una reunió amb el ministre de Propaganda del Reich, Joseph Goebbels, sobre el trasllat de presos del sistema judicial a les SS, el ministre de Justícia del Reich, Otto Thierack, assenyala en un protocol: «els jueus i els gitanos com a tals [...] han d'ésser exterminats. La idea d'extermini a través del treball és la millor».

1943

Al febrer comença, per un decret emès per Himmler el 16 de desembre de 1942, la deportació d'uns 23.000 sinti i gitanos de tota Europa. La destinació dels transportats és Auschwitz-Birkenau, que ha estat designat per les SS com el «campament gitano». En pocs mesos, la majoria mor de fam, malalties o actes de violència per part de les SS. Nombrosos infants són objecte d'experiments per part del metge del campament i oficial de les SS Josef Mengele.

1944

El 16 de maig, molts dels 6.000 presoners que encara viuen al «campament gitano» d'Auschwitz-Birkenau resisteixen llur assassinat imminent. Prop de la meitat són deportats a altres camps de concentració per a fer-hi treballs forçats. Els 2.897 supervivents restants, principalment infants, dones i gent gran, són assassinats a les cambres de gas la nit del 2 i la matinada del 3 d'agost.

1945

Al final de la guerra, el maig de 1945, fins a 500.000 homes, dones i infants perseguits com a «gitanos» s'han convertit en víctimes del genocidi sota el domini nacionalsocialista. El nombre precís és probablement impossible de determinar.

OPONENTS POLÍTICS

1933

28 de febrer: el Reichstag s'incendia i els nazis diuen que una revolució comunista està a punt d'esclatar.

Hitler rep poders del president i els utilitzarà per a prohibir la llibertat d'expressió, d'associació i de premsa.

Hitler dona a la Gestapo poders per a arrestar i empresonar sense judici qualsevol persona que consideri que va contra el govern.

20 de març: Dachau és el primer camp de concentració i esdevé model per a altres camps. És construït per a empresonar-hi oponents polítics, comunistes, sindicalistes, socialistes, etc.

Maig: s'institueix el Tribunal del Poble per a acusar de traïció qualsevol opositor. Treballa en secret, sense jurat, pot establir la pena de mort i les apel·lacions només es poden fer a Hitler.

2 de maig: dissolució dels sindicats.

14 de juliol: suspensió de tots els partits polítics excepte el Partit Nazi (NSDAP).

21-26 de juliol: Setmana sagnant, persecució de comunistes i socialdemòcrates.

1937

30 de gener: Hitler assimila detinguts polítics amb els criminals de dret comú.

29 de juliol: el camp d'Ettersberg passa a anomenar-se Buchenwald.

1938

Juliol: s'inicia la construcció de Mauthausen i Rossenbürg.

Desembre: s'inicia la construcció del camp de dones de Ravensbrück.

OPONENTS POLÍTICS

1939

Febrer: comença l'èxode republicà.

12 d'abril: els republicans són obligats a prestar serveis en interès de França.

13 de maig: primer comboi de dones internades a Ravensbrück.

Agost: inauguració del camp de Stutthof.

Desembre: inici de la construcció del camp de Gusen.

1940

Juny: internament dels republicans capturats als Stalags.

12 de juny: Espanya abandona la neutralitat i declara la no-bel·ligerància activa.

6 d'agost: arribada dels primers republicans a Mauthasen.

28 d'agost: arribada dels detinguts d'Angulema a Mauthasen.

23 d'octubre: trobada de Hitler i Franco a Hendaia.

Desembre: grans combois de republicans cap a Mauthasen.

1941

Maig: inauguració dels camps de Gross-Rosen i Natzweiler-Struthof.

Novembre: reclutament forçat de republicans per a l'Organització Todt.

12 de desembre: Hitler dicta el decret «Nit i boira», que condemna els enemics del Reich a desaparèixer sense deixar rastre.

1942

22 de febrer: internament de republicans a Aurigny.

30 d'abril: Pohl determina l'extermini pel treball als camps.

OPONENTS POLÍTICS

1943

Setembre: comencen les obres del camp de Dora a Buchenwald.

1 d'octubre: Espanya torna a la neutralitat.

1944

3 de febrer: arribada del grup de les 27.000 a Ravensbrück.

5 de juny: evacuació del camp d'Aurigny.

10 de juny: massacre d'Oradour-sur-Glane.

1945

27 de gener: alliberament del camp d'Auschwitz-Birkenau per l'Exèrcit Roig.

Febrer: trasllat d'NN de Ravensbrück a Mauthausen i Bergen-Belsen.

Abril: repatriacions de Mauthausen per la Creu Roja.

2 d'abril: repatriacions de Ravensbrück a Suïssa i a Suècia per la Creu Roja.

11 d'abril: alliberament de Buchenwald Dora per l'exercit americà.

29 d'abril: alliberament de Dachau.

5 de maig: alliberament de Mauthausen.

16 de maig: els supervivents de Mauthausen pronuncien el jurament antifeixista.

TESTIMONIS DE JEHOVÀ

1933

Durant els primers onze mesos del govern nazi van emigrar d'Alemanya 63.000 jueus.

1 d'abril: dia del boicot a negocis jueus a Alemanya.

7 d'abril: promulgació de la Llei de restabliment del servei civil professional.

21 d'abril: prohibició de la matança ritual jueva (*kosher*) a Alemanya.

25 de juny: s'envia a Hitler la Declaració dels fets, que explica la postura neutral dels testimonis de Jehovà en el camp polític i insisteix en els drets que tenen d'ensenyar la Bíblia al poble alemany. Se'n distribueixen 2.000.000 d'exemplars. Alguns testimonis de Jehovà són arrestats i sentenciats a treballs forçats i a camps de concentració.

28 de juny: segona violació i clausura de la sucursal de la Watch Tower Society a Magdeburg.

21 al 24 d'agost: crema de 25 camions amb publicacions confiscades de la Watch Tower Society.

12 de novembre: acomiadament de testimonis de Jehovà i arrest per haver-se negat a participar en les votacions obligatòries.

1934

7 d'octubre: testimonis de Jehovà de 50 països, inclosa Alemanya, envien telegrames de protesta a Hitler.

1936

28 d'agost: arrestos massius de testimonis de Jehovà. Diversos milers són enviats a camps de concentració i molts hi seran fins el 1945.

12 de desembre: els testimonis de Jehovà distribueixen clandestinament 200.000 còpies de la Resolució de Lucerna, una protesta contra les atrocitats nazis.

TESTIMONIS DE JEHOVÀ

1937

Per primera vegada es dona als testimonis de Jehovà reclosos als camps un triangle púrpura com a identificació.

El nombre de testimonis de Jehovà en presons i camps és de 6.000.

22 d'abril: la Gestapo ordena que tots els testimonis de Jehovà que surtin de les presons siguin enviats directament a camps de concentració.

20 de juny: els testimonis de Jehovà distribueixen clandestinament una carta oberta plena de detalls sobre les atrocitats nazis.

1938

2 d'octubre: J. F. Rutherford, president de la Watch Tower Society, denuncia la persecució nazi dels jueus en una conferència retransmesa per més de seixanta emissores de radio.

1939

Abans de la Segona Guerra Mundial, els testimonis de Jehovà constitueixen entre el 5% i el 10% dels presoners dels camps de concentració. La proporció disminueix ràpidament amb el començament de la guerra i les deportacions massives de jueus polonesos i altres grups als camps.

15 de setembre: August Dickmann, testimoni de Jehovà, mor afusellat al camp de concentració de Sachsenhausen. Fou el primer objector de consciència de la guerra que fou executat.

PERSONES DISCAPACITADES

1933

14 de juliol: Llei d'esterilització. Persones discapacitades i altres, com alcohòlics greus, foren forçats a sotmetre's a processos d'esterilització.

1934

Des del gener fins al final del govern nazi, entre 300.000 i 400.000 persones són forçades a l'esterilització.

1937

Des de l'abril, la Gestapo persegueix i esterilitza per la força la població negra d'Alemanya, la qual ja havia patit discriminació abans del 1933.

1939

18 d'agost: decret del govern alemany que obliga els professionals de la salut a informar sobre els infants acabats de néixer i els infants menors de tres anys amb discapacitats greus.

A la tardor s'inicia el Programa d'eutanàsia / T4, un programa d'assassinat sistemàtic de les persones discapacitades. Es creu que fins al final de la guerra el nombre de persones assassinades per aquest programa fou al voltant de 200.000.

PERSONES DISCAPACITADES

1941

Agost: a causa de les protestes en contra, Hitler ordena que s'aturi el Programa d'eutanàsia / T4.

1942

Agost: es reprenen els assassinats per mitjà d'injeccions letals, d'inanició, d'afusellaments massius o en camions de gas.

COL·LECTIU LGBTI+

1934	1935	1936	1937	1938
La Gestapo ordena a la policia local que faci «llistes roses» de les persones homosexuals. L'homosexualitat era un crim a Alemanya molt abans que els nazis arribessin al poder, però durant els anys 20 aquesta llei no es va aplicar. A través de les llistes roses, els homosexuals foren perseguits i desenes de milers foren portats a judici.	**28 de juny:** esdevé il·legal no només el fet de tenir relacions homosexuals, sinó actuar de qualsevol manera que es pugui considerar «homosexual». Per tant, poden ésser empresonats només pel fet de ser-ne sospitosos.	**26 d'octubre:** es crea la Central per a Combatre l'Homosexualitat i l'Avortament.	**1937-1939:** s'incrementa la persecució al col·lectiu homosexual, i milers de persones sospitoses de ser-ho són internades als camps. La idea dels nazis és que la crueltat dels camps farà que no vulguin tenir relacions homosexuals i, per tant, tindran relacions amb dones i compliran amb el «deure racial» de procreació.	**4 d'abril:** Himmler ordena que els homes que un cop acabat els temps a la presó hagin «seduït més d'un company» siguin enviats a camps de concentració. Si no volen patir l'internament als camps, poden «acollir-se» a la castració.

2.9.2. GLOSSARI

Aktion: Mot alemany per a una operació en la qual membres de la comunitat jueva eren forçats a agrupar-se per a ésser deportats a un camp d'extermini o assassinats al mateix lloc.

Aktion Reinhard: Nom codificat per a l'operació d'assassinat més gran duta a terme durant l'Holocaust, en la qual com a mínim 1,7 milions de jueus (la majoria de Polònia) foren assassinats en l'etapa del Govern General entre el març del 1942 i el novembre del 1943. La majoria van morir als camps d'extermini de Belzec, Sobibor i Treblinka, però com a mínim 300.000 foren afusellats.

Anschluss: Annexió d'Àustria per l'Alemanya nazi el 13 de març de 1938.

Antisemitisme: Hostilitat o prejudici cap als jueus.

Ari: Terme que s'utilitzava originàriament per a designar aquelles persones que parlaven una llengua indoeuropea. Els nazis i altres racistes la feien servir per a descriure gent d'origen europeu blanca, especialment del nord d'Europa, evidentment sense cap base científica.

Auschwitz-Birkenau: Camp de concentració i d'extermini situat a prop de la ciutat polonesa d'Oswiecim. Creat com a camp de concentració per a presoners polítics polonesos el 1940, va esdevenir un camp d'extermini el 1942. Constava de tres seccions principals: Auschwitz I, el camp de con-

centració; Auschwitz II (Birkenau), un camp d'extermini i de treball forçat, i Auschwitz III (Monowitz), un camp de treball forçat. Auschwitz, a més, tenia nombrosos subcamps. Més d'1,1 milions de persones van perdre la vida al camp: 960.000 jueus, 75.000 polonesos, 21.000 gitanos, 15.000 presoners de guerra soviètics i milers de presoners polítics d'arreu d'Europa.

Babi Yar: Barranc als afores de Kíev on entre el 29 i el 30 de setembre de 1941 foren assassinats 33.771 jueus. El mes següent, els presos de cinc camps locals «gitanos» hi foren també assassinats i enterrats.

Batalló de Policia: Unitat armada de la policia regular alemanya. Juntament amb els Einsatzgruppen van tenir un rol principal en les execucions en massa de jueus a l'est d'Europa.

Belzec: Camp d'extermini a la regió del Govern General del Reich a Polònia que va estar actiu entre el març i el desembre del 1942. 434.508 jueus hi foren assassinats i només dos van sobreviure.

Bergen-Belsen: Camp de concentració al nord-oest d'Alemanya, originàriament establert el 1940 per a presoners de guerra. Des del 1943 els anomenats *jueus privilegiats*, com els que tenien passaport no europeu o passaport d'un país «neutral» –seria el cas dels jueus amb nacionalitat espanyola– foren enviats a aquest camp i alguns d'ells van poder marxar. Milers de jueus foren evacuats des d'Auschwitz i altres camps cap a Belsen el 1944-1945, fet que va provocar una catàstrofe de fam i epidèmies i la mort de molts d'ells. S'estima que 50.000 van perdre la vida els darrers mesos de la guerra, entre els quals, Anna Frank.

Camp de concentració: Camp d'empresonament on els presoners eren obligats a fer treballs forçats i eren tractats com a esclaus. Els primers camps, exceptuant Dachau (creat el març del 1933), foren generalment petits i temporals. A partir del 1936 es van establir camps majors com Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937) i Mauthausen (1938), habitualment connectats amb empreses dirigides per la SS. La majoria dels presoners eren oponents polítics o els anomenats *asocials* (homosexuals, captaires o criminals comuns).

Camp d'extermini: Camp nazi per a l'assassinat en massa de jueus, principalment amb gas. Quatre foren els camps creats en territori polonès el 1941 i el 1942 exclusivament per a l'assassinat de jueus: Belzec, Chelmno, Sobibor i Treblinka. Pràcticament tota persona que arribava a aquests camps era assassinada immediatament: només un petit nombre de cada transport era seleccionat per a treballar al camp. A més a més, el camp ja existent d'Auschwitz-Birkenau va esdevenir un camp d'extermini la primavera del 1942. També Majdanek i Maly Trostenets foren camps mixtos.

Camp de trànsit: Camp on es concentrava els jueus abans de deportar-los als camps d'extermini. Alguns exemples de camps de trànsit són Drancy (França) i Westberbork (Països Baixos).

Chelmno: Camp d'extermini a la regió de Warthegau, de Polònia, que va estar en funcionament entre el desembre del 1941 i el març del 1943. El juny del 1944 fou reactivat per a la liquidació del gueto de Lodz. Les víctimes eren assassinades en furgonetes de gas. Com a mínim 152.000 jueus i 5.000 gitanos d'Àustria hi foren assassinats. Només sis persones van sobreviure.

Companyies de treballadors estrangers (CTE): Van ésser constituïdes el 12 d'abril de 1939 per aquells estrangers amb dret d'asil d'entre vint i quaranta-vuit

anys. Aquest allistament va comportar una sortida temporal de les dures condicions de vida dels camps francesos. Tot i que les condicions de feina en la indústria de guerra i a les zones rurals eren molt dures, els inscrits en aquestes companyies obtenien a canvi un petit sou, allotjament i una manutenció més o menys digna. Amb l'ocupació nazi, alguns d'ells es van convertir en mà d'obra de les indústries de guerra alemanya.

Conferència d'Évian: Trobada de trenta-dos països a França el juliol del 1938 per a discutir la qüestió dels refugiats jueus alemanys. Els acords foren mínims, ja que la majoria de països es van mostrar reticents a acceptar-ne un gran nombre.

Conferència de Wannsee: Trobada de diversos líders i oficials nazis, presidida per Heydrich, el 20 de gener de 1942 en una casa als afores de Berlín per a discutir la «solució final». La conferència tenia dos objectius: coordinar totes les institucions involucrades en l'Holocaust i assegurar el control de tot el procés per les SS.

Crims contra la humanitat: Terme de dret internacional que es refereix a actes d'assassinat massiu i de persecució contra un poble, considerats com el delicte penal més greu. El terme es va utilitzar per primer cop en el preàmbul de la Convenció de la Haia del 1907. Posteriorment es va utilitzar durant els Judicis de Nuremberg (1945-1949), com a acusació per accions com l'Holocaust, que no violaven un tractat específic però que es considerava que exigien un càstig sever.

Crims de guerra: El Tribunal Militar Internacional, durant el procés de Nuremberg, els definia així: «Assassinat, maltractaments o deportació per a treballs forçats o per a qualsevol altre objectiu de les poblacions civils dels territoris ocupats, assassinat o maltractaments dels presoners de guerra, execució dels ostatges, pillatges de béns públics o privats, destrucció sense motiu de les ciutats i dels pobles, o devastacions no justificades per les exigències militars».

División Azul: Divisió d'infanteria formada per voluntaris, però sota el comandament de l'exèrcit espanyol, que va participar en el front de l'est del 1941 al 1943. Es va integrar en la 250 Divisió de la Wehrmacht després d'haver jurat obediència absoluta a Adolf Hitler.

Eichmann, Adolf (1906-1962): Oficial de les SS i del Sicherheitsdienst (SD) que va dur a terme l'organització burocràtica de l'Holocaust, responsable de la deportació dels jueus a través d'Europa cap als camps d'extermini. Va escapar a l'Argentina i el 1960 fou capturat pel servei secret israelià. Fou jutjat i condemnat a Jerusalem el 1961 i executat el 1962.

Einsatzgruppen: Unitats mòbils d'assassinat provinents de la Gestapo, la policia criminal i l'SD. Durant la invasió de Polònia, aquests grups van assassinar milers de membres de les elits poloneses i, només en alguns casos, jueus. En l'Operació Barba-roja foren constituïts quatre grans grups que van assassinar centenars de milers de jueus soviètics, així com població gitana, durant el 1941. Massacres similars foren perpetrades per batallons de la policia, altres unitats alemanyes i col·laboradors locals.

Erntefest: Literalment 'Festival de la Collita'. Nom en clau de la massacre més gran de l'Holocaust, en la qual foren afusellats aproximadament 42.000 presoners jueus a Majdanek i altres camps de treball forçat de la regió de Lublín, en l'etapa del Govern General, entre el 3 i el 4 de novembre de 1943.

Eutanàsia: Terme habitualment utilitzat per a descriure una mort sense dolor i voluntària de malalts terminals. Els nazis el van utilitzar per al programa patrocinat per l'Estat per a assassinar al voltant de 200.000 persones amb discapacitat física i mental a Alemanya i a Àustria: 70.00 foren víctimes de les cambres de gas del programa T4; d'altres, incloent-hi nens, foren assassinades per mitjà de la fam o d'una injecció letal. Els nazis també van assassinar un nombre desconegut de persones amb discapacitat a Polònia durant la guerra.

Frontstalags: Eren camps de presoners de l'exèrcit alemany situats principalment a la zona ocupada de França durant la Segona Guerra Mundial. Formen part dels diversos camps d'internament oberts a França entre la Primera Guerra Mundial i la Guerra d'Algèria.

Furgonetes de gasejament: Furgonetes a les quals es connectava el tub d'escapament al darrere. Originàriament es van desenvolupar per a assassinar pacients psiquiàtrics de Polònia el 1940. A partir del 1941 les furgonetes foren utilitzades per a assassinar els jueus a Chelmno i també a Belgrad i a diverses localitats de l'URSS.

Genocidi: Paraula creada durant la Segona Guerra Mundial pel jurista Raphael Lemkin per a descriure la destrucció sistemàtica i deliberada d'un grup «racial» (ètnic), nacional, religiós o cultural.

Gestapo: Força de la policia secreta nazi creada el 1933. Controlada per Heinrich Himmler des del 1934.

Gitanos: Terme comú en algunes llengües (gypsy, Zigeuner, Cygan), considerat pejoratiu, per a descriure el poble romaní o poble gitano, un grup ètnic provinent del nord de l'Índia. Tot i que els gitanos són considerats nòmades –encara que això és un estereotip– hi ha moltes comunitats que no ho són pas. Els principals grups romanís són els roma i els sintes. Els nazis els consideraven una raça inferior i un perill per a la societat ària. Malgrat que la política era diferent en cada país i que les xifres presenten vacil·lacions, es considera que foren assassinats de 250.000 a 500.000 gitanos. Aquest genocidi es coneix també amb el terme romaní *Porrajmos* o, més recentment, amb l'expressió *l'expressió entdi e*.

Goebbels, Joseph (1897-1945): Ministre de Propaganda nazi i líder del Partit Nazi de Berlín. Va organitzar el pogrom del novembre del 1938 i va persuadir Hitler que comencés la deportació dels jueus alemanys cap a l'est el setembre del 1941. Es va suïcidar a Berlín el 1945.

Göring, Hermann (1893-1946): La segona persona més important del Partit Nazi en els anys trenta i al principi de la Segona Guerra Mundial. Va tenir una enorme influència en totes les mesures econòmiques contra els jueus. El 1941, en representació de Hitler, va donar instruccions a Heydrich per a preparar la «solució total a la qüestió jueva». Capturat al final de la guerra, els tribunals de Nuremberg el van sentenciar a mort. Es va suïcidar la nit anterior a ésser penjat.

Govern General dels Territoris Ocupats: Unitat política, essencialment colonitzada per alemanys, creada el 1939 pels nazis d'aquelles àrees de Polònia que no foren incorporades directament a Alemanya o la Unió Soviètica. Incloïa moltes de les més grans comunitats jueves, com Varsòvia, Cracòvia i Lublín.

Grup ètnic: Comunitat humana que comparteix una llengua, una cultura i certes formes d'organització familiar, econòmica i social i que es percep a si mateixa com un grup. És possible que no tingui un territori definit. La seva cultura compartida no inclou necessàriament una religió compartida.

Gueto: Secció d'una ciutat o poble on els jueus foren forçats a viure. També es van utilitzar per a població gitana. Els guetos van existir en moltes parts d'Europa des de l'època medieval fins als primers períodes moderns. Foren creats de nou pels nazis després de la invasió de Polònia, el 1939, tot i que prèviament a Alemanya ja havia començat el procés amb la ruptura dels contactes socials entre jueus i alemanys, restriccions de l'habitatge, controls de moviments i mesures d'identificació. També es van crear guetos a la Unió Soviètica, però en aquest cas per a les persones en edat de treballar que havien sobreviscut a les matances dels *Einsatzgruppen*. Molts eren «tancats», és a dir, estaven envoltats de murs i no se'n podia sortir. Els guetos es van caracteritzar per la massificació, la fam, la malaltia i l'explotació del treball esclau. Tots foren liquidats a través de la deportació de llurs habitants als camps d'extermini o bé amb massacres.

Heydrich, Reinhard (1904-1942): Cap de l'SD i, més tard, de la Gestapo i de la policia criminal. Va supervisar la «solució final» entre el 1941 i el 1942 i va presidir la Conferència de Wannsee. El 1941 va ésser nomenat cap del Protectorat de Bohèmia i Moràvia. El 27 de maig de 1942 va patir un atemptat dels membres de la resistència txeca i va morir el 4 de juny. L'acció Reinhard (*Aktion Reinhard*) es va anomenar així en honor seu.

Himmler, Heinrich (1900-1945): Líder de les SS i, des del 1936, cap de totes les forces policials d'Alemanya. Va liderar al costat de Hitler totes les decisions que van portar a l'Holocaust i va fer que les SS i la policia esdevinguessin els principals –però no els únics– organitzadors dels assassinats. Es va suïcidar el 1945 després d'ésser capturat pels britànics.

Hitler, Adolf (1889-1945): Líder del Partit Nazi i, des del 30 de gener de 1933, de tot Alemanya. Fou el responsable de totes les decisions clau respecte a les polítiques que van conduir a l'Holocaust. Es va suïcidar a Berlín el 1945.

Hoess, Rudolf (1900-1947): Oficial de les SS que va ésser nomenat comandant d'Auschwitz el maig del 1940. Es va encarregar de l'expansió del camp i del seu desenvolupament com a camp d'extermini. Fou transferit a finals del 1943, però va tornar a Auschwitz la primavera del 1944 per a supervisar l'assassinat dels jueus d'Hongria. Fou sentenciat a mort per un tribunal polonès el 1947 i penjat a Auschwitz.

Holocaust: Literalment, 'sacrifici consumit pel foc'. Terme més comunament utilitzat per a descriure l'assassinat massiu d'aproximadament 6 milions de jueus pels nazis i llurs col·laboradors. Tot i que altres grups foren víctimes de la persecució nazi i del genocidi, només els jueus foren destinats a una destrucció completa. Per tant, quan els historiadors empren aquest terme, es refereixen específicament a l'assassinat dels jueus d'Europa, més que no pas a la persecució nazi en general.

Homosexuals: Els nazis veien l'homosexualitat com una amenaça per a la supervivència de la raçaària, ja que volia dir que hi havia homes que no procreaven. Per això, aproximadament 50.000 homosexuals foren enviats a la presó o a camps de concentració.

Judenfrei: Terme nazi per a designar una àrea «lliure» de jueus, és a dir, una zona on no vivien jueus.

Judenrat: Consell jueu establert pels nazis per a executar llurs instruccions. La majoria d'aquests consells van intentar dur a terme aquest rol alhora que intentaven tenir cura de llurs comunitats. Obligats a aplicar la política nazi, els

consells jueus continuen essent un tema controvertit i delicat. Els presidents del consell jueu havien de decidir si complien o refusaven les demandes alemanyes (per exemple, fer llistes dels noms dels jueus per a la deportació). Els membres dels consells jueus es van enfrontar a dilemes morals impossibles.

Judenrein: Terme nazi que literalment significa 'net de jueus'. En aquest cas, es referia també a una zona lliure de jueus però amb una connotació encara més forta que Judenfrei, amb la idea que no quedés cap traça de sang o vida jueva.

Jueu: Persona que practica el judaisme. El significat és equivalent al de *cristià*, *catòlic* o *protestant*, però la religió (amb el concepte de *poble escollit*) i la història (amb la diàspora) s'han combinat per a donar als jueus –si es pot considerar l'hebreu llur llengua comuna– les característiques d'un grup ètnic. Quan els motius de l'antisemitisme van deixar d'ésser exclusivament religiosos (és a dir, cristians), van adoptar una base ètnica i després «racial», reforçada per la pseudociència del segle XIX i assumida pels nazis, que consideraven que qualsevol persona d'ascendència jueva era necessàriament també un jueu, fins i tot si es convertia a una fe diferent o no pertanyia a cap religió. Així, parlem de *jueus* per a descriure, d'una banda, l'ètnia i, de l'altra, les víctimes del nazisme.

Justos entre les nacions: Aquest terme (Jasidei Umot HaOlam) va ésser pres de la tradició jueva, de la literatura dels savis. Adoptat pel Yad Vashem, es va convertir en un títol que s'atorga a aquelles persones no jueves que no solament van salvar jueus, sinó que van arriscar la vida per a fer-ho.

Kapo: Presoner escollit per les SS per a supervisar un grup de presoners en un camp de concentració.

Karski, Jan (1914-2000): Activista i resistent polonès que va entrar al gueto de Varsòvia i al gueto de trànsit d'Izbica el 1942. Després d'això va viatjar a la Gran Bretanya i els Estats Units, on va informar sobre el que estava succeint i va donar testimoni de l'Holocaust a diversos líders polítics, entre els quals el president Roosevelt.

Kindertransport: Literalment, 'el transport dels nens'. Programa amb l'ajuda del govern britànic que va permetre l'admissió de gairebé deu mil nens, la majoria refugiats jueus d'Europa, des de la Nit dels Vidres Trencats fins a l'inici de la guerra. A causa de les restriccions a la immigració, la majoria d'aquests nens van ésser traslladats sols i havien d'ésser esponsoritzats per agències no governamentals.

Kristallnacht: Literalment, 'la Nit dels Vidres Trencats'. Pogrom a escala nacional, organitzat pels nazis, la nit del 9 al 10 de novembre de 1938, en què foren atacats negocis i cases de jueus, es van cremar sinagogues i es van assassinar noranta-una persones. Més de trenta mil jueus foren empresonats en camps de concentració fins que van poder marxar d'Alemanya. El pretext per al pogrom fou l'assassinat d'un diplomàtic alemany a París per un jove jueu els pares del qual havien estat deportats pels nazis. En realitat, però, l'acció violenta contra els jueus havia estat planificada durant mesos abans.

Lodz (Litzmannstadt): La segona ciutat polonesa amb més jueus. L'abril del 1940 es va crear un gueto amb 164.000 jueus. Des de l'octubre del 1941 van arribar-hi uns seixanta mil jueus provinents d'Alemanya, Àustria i Txèquia, i uns cinc mil gitanos. La majoria dels seus habitants foren assassinat a Chel-

mno el 1942. El gueto fou liquidat l'estiu del 1944 i els seus habitants, deportats a Chelmno i Auschwitz-Birkenau.

Lleis de Nuremberg: Dues lleis antijueves promulgades el setembre del 1935 durant la conferència del Partit Nazi a Nuremberg, les quals establien les bases per a treure els jueus de totes les esferes de la vida alemanya. La Llei de la ciutadania del Reich privava efectivament els jueus de la ciutadania alemanya i dels drets associats a aquesta. La Llei per a la protecció i l'honor de la sang alemanya proscrivia els casaments i les relacions sexuals entre jueus i no jueus, i prohibia als jueus de contractar dones no jueves en edat fèrtil per al servei. Tampoc no se'ls permetia l'ús de la bandera alemanya. Lleis suplementàries van definir qui era jueu, amb un nombre de categories creades pels nazis relacionades amb els antecedents jueus de cada persona.

Madagascar Pla: Pla nazi desenvolupat l'estiu del 1940 per a deportar tots els jueus de l'Europa ocupada pels alemanys a la colònia francesa de Madagascar. Es va abandonar perquè els alemanys no van poder derrotar la Gran Bretanya, fet que els va impedir de tenir els recursos i la seguretat, principalment naval, per a poder-ho fer.

Majdanek: Camp de concentració creat a la ciutat polonesa de Lublín el 1941, on principalment hi va haver jueus i polonesos. Els presoners jueus foren seleccionats per al treball forçat i no foren enviats ni a Belzec, ni a Sobibor, ni a Treblinka. Tot i això, Majdanek va esdevenir més tard un camp d'extermini. Aproximadament 78.000 presoners hi foren assassinats, 59.000 dels quals eren jueus. Tot i que tenia cambres de gas, la majoria foren afusellats, incloent-hi 18.000 jueus en un sol dia (3 de novembre de 1943) durant l'Erntefest.

Maly Trostenets: Camp originàriament creat per a presoners de guerra soviètics en una granja col·lectiva als afores de Minsk l'estiu del 1941. Maly Trostenets va esdevenir un camp d'extermini per als jueus l'estiu del 1942. Les víctimes foren tant jueus de Bielorússia com jueus alemanys deportats a Minsk. Alguns foren assassinats amb furgonetes de gasejament; d'altres, afusellats. S'estima que en total hi foren assassinats seixanta mil jueus.

Marxes de la mort: Moviments forçosos de presoners (especialment de jueus) dels camps de concentració i camps de treball forçat de l'est cap a Alemanya, de l'octubre del 1944 endavant. Milers de presoners van morir durant les marxes a causa del fred, la fam i els afusellaments.

Mengele, Josef (1907-1979): Oficial de les SS i metge que servia a Auschwitz-Birkenau, on feia experiments pseudomèdics. Era un dels metges que portava a terme les seleccions a les cambres de gas quan arribaven els transports. Va escapar a l'Amèrica del Sud després de la guerra.

Operació Barba-roja: Nom codificat per a la invasió de la Unió Soviètica per part de l'Alemanya nazi, que va començar el 22 de juny de 1941.

Organització Todt (OT): Gran empresa pública que va mobilitzar milions de persones en obres de construcció i en indústries de guerra tant a Alemanya com als territoris ocupats pel seu exèrcit durant la Segona Guerra Mundial. Al començament, l'OT va acollir treballadors voluntaris, però amb l'esclat de la guerra va esdevenir una caixa de reclutament de treballadors forçats. S'estima que hi van treballar més de vint mil espanyols. Alguns estudis apunten que la xifra podria arribar a cinquanta mil.

Partisans: Soldats irregulars involucrats en guerra de guerrilles. Molts grups de jueus partisans operaven a Polònia i la Unió Soviètica. És el cas dels germans Bielski.

Partit Nazi: Nom popular que rebia el Partit Nacionalsocialista Obrer Alemany (NSDAP). El va formar Anton Drexler com a Partit dels Treballadors Alemanys i es va reanomenar el 1920. Adolf Hitler en va esdevenir el líder el 1921. Les idees fonamentals del partit incloïen l'antisemitisme, el racisme nacional i l'hostilitat cap a la democràcia, el liberalisme i el socialisme. Va arribar al poder el gener del 1933 per mitjà d'una coalició amb els conservadors.

Presoners de guerra soviètics: Durant l'Operació Barba-roja, 5,7 milions de soldats de l'Exèrcit Roig foren fets presoners pels alemanys. Els nazis els consideraven, tant racialment com ideològicament, enemics. Al voltant de 3,3 milions van morir en captivitat, la majoria de la tardor del 1941 a la primavera del 1942 en camps sense menjar ni allotjament.

Pogrom: Atac violent contra la comunitat jueva, habitualment permès o emparat pel govern.

Ponary: Bosc als afores de la ciutat de Vílnius on foren assassinats al voltant de setanta mil jueus lituans i bielorussos entre l'estiu del 1941 i el setembre del 1943. També hi foren assassinats milers de polonesos.

Porrajmos: Expressió en llengua romaní que denota el genocidi del poble gitano. El terme significa 'devastació'.

Protectorat de Bohèmia i Moràvia: Territori txec ocupat per Alemanya el març del 1939.

Raça: Subdivisió d'una espècie. Durant molts anys, el color de la pell va ésser el criteri utilitzat per a diferenciar les «races» humanes. A part de l'aparença, mai no hi ha hagut cap base científica per a aquesta classificació. De fet, a la dècada dels setanta, la recerca genètica va demostrar que o l'espècie humana consta d'una sola raça o bé cada individu constitueix una raça. Parlar de *races* o de *característiques racials* amb referència a qualsevol grup de persones, per tant, és inherentment racista i poc científic. A part de les seves implicacions morals, el racisme és abans que res una mentida, una distorsió dels fets.

República de Weimar: Forma popular per a anomenar la república democràtica establerta a Alemanya el 1919 i abolida pels nazis el 1933. Aquest terme ve de la ciutat de Weimar, on es va adoptar la nova constitució alemanya del 1919.

Roma: Expressió de la llengua romaní que denota diversos homes, o tota la població gitana com a tal.

SA: Ala paramilitar del Partit Nazi (*Sturmabteilung*). Els seus militants eren popularment anomenats *camises marrons* o stormtroopers ('tropes d'assalt'). Hitler va fer assassinar el seu líder el 1934 perquè el considerava una possible amenaça i la influència d'aquesta organització va anar a la baixa. Tot i així, els membres de l'SA van continuar tenint un paper important en la violència contra els jueus, especialment durant la Nit dels Vidres Trencats.

Samudaripen: Expressió en llengua sinti tikkes que fa referència al genocidi del poble gitano. Significa 'la gran matança'.

SD: *Sicherheitsdienst* ('servei de seguretat'). Agència d'intel·ligència de les SS, liderada per Heydrich.

Selecció: Eufemisme del procés per a escollir les persones que havien d'ésser assassinades en camps i guetos, tot separant-les dels qui eren considerats útils per al treball forçat.

Shoah: En hebreu, literalment, 'catàstrofe'. Terme preferit per la majoria de jueus per a referir-se a la destrucció del poble jueu d'Europa.

Sinti: Subgrup de població gitana que viu a l'Europa occidental des del segle XIV.

Sobibor: Camp d'extermini a la regió del Govern General dels Territoris Ocupats de Polònia. Va funcionar des del maig del 1942 fins a l'octubre del 1943. Almenys 170.000 jueus hi foren assassinats. El 14 d'octubre de 1943 hi va haver una revolta dels presoners i tres-cents van aconseguir escapar, però només cinquanta van sobreviure a la guerra.

Solució final: Eufemisme nazi del pla per a assassinar tots els jueus europeus.

Sonderkommando: Presoners jueus forçats a treballar en les cambres de gas dels camps d'extermini.

SS: Schutzstaffel ('Grup de Protecció'). Organització pròpia del Partit Nazi que fou creada originalment com a guàrdia personal de Hitler. Sota el lideratge de Himmler, va créixer enormement i es va convertir en «un estat dins d'un estat» que controlava els camps de concentració i la política racial. A més, tenia els seus propis negocis i les seves pròpies forces armades.

Stalags (Stammlagers): Camp principal de detenció de presoners de guerra de l'exèrcit alemany. Als camps de concentració, era el camp on hi havia l'administració central.

T4: Nom codificat de l'operació aprovada per Hitler l'octubre del 1939 en la qual setanta mil alemanys i austríacs amb discapacitat foren assassinats en cambres de gas en sis centres, la majoria hospitals, entre el 1939 i el 1941. Oficialment va acabar l'agost del 1941, en part per les protestes públiques, entre les quals la del Vaticà, tot i que les matances van continuar fins al final de la guerra. Molt del personal fou transferit a Polònia per a dur a terme l'Aktion Reinhard als camps d'extermini.

Tercer Reich: Nom que els nazis i molts historiadors empren per a referir-se a l'Alemanya sota el règim nazi des del 1933. *Reich* vol dir 'imperi' o 'regne'.

Terezín (Theresienstadt): Ciutat de guarnició al nord de Txecoslovàquia que fou transformada en un gueto jueu a finals del 1941. Va servir tant de camp de trànsit per a deportar jueus txecs cap a Auschwitz-Birkenau com de «gueto model» per a alguns grup de jueus alemanys o austríacs, com veterans de guerra, parelles de matrimonis mixtos i líders prominents. En aquest cas, Terezín volia enganyar l'opinió pública i la comunitat internacional, especialment la Creu Roja Internacional, que va inspeccionar el gueto el juny del 1944. 35.000 jueus van morir a Terezín i més de 80.000 foren deportats als camps d'extermini.

Testimonis de Jehovà: Grup religiós originari dels Estats Units. Estaven en contra de venerar la bandera, de fer la salutació nazi, de servir a l'exèrcit i de participar en política. Per aquests motius, foren perseguits pels nazis i milers d'ells, la majoria d'Alemanya, foren enviats a presó o a camps de concentració. Aproximadament 1.700 foren assassinats.

Transnístria: Nom donat a la regió del sud d'Ucraïna ocupada per Romania després de l'Operació Barba-roja el 1941. Des de la tardor del 1941, més de 150.000 jueus de Moldàvia i del sud d'Ucraïna foren deportats pel govern romanès als guetos i camps de Transnístria. Dotzenes de milers de jueus hi van morir com a resultat de les massacres, la fam o la malaltia.

Treblinka: Camp d'extermini al Govern General dels Territoris Ocupats de Polònia que va estar operatiu des del juliol del 1942 fins a l'agost del 1943. Aproximadament 920.000 persones hi foren assassinades, la majoria jueus, però també gitanos. El 2 d'agost de 1943 alguns presoners es van revoltar i uns quants centenars es van escapar. Al voltant de seixanta van sobreviure a la guerra.

Ustase: Moviment feixista croat, dirigit per Ante Pavelic, que va prendre el control del nou Estat Independent de Croàcia l'abril del 1941, després del desmantellament de Iugoslàvia per part d'Alemanya. Sense que ho demanessin els nazis, la Ustase va llançar una campanya de genocidi l'estiu del 1941 contra serbis, jueus i gitanos. Almenys 300.000 persones foren assassinades, la majoria serbis.

Varsòvia: Capital de Polònia i llar per a la població jueva més gran d'Europa. El novembre del 1940 s'hi va crear un gueto que la primavera del 1941 tenia més de 430.000 jueus. Més de 70.000 hi van morir per fam o malaltia. Entre el 22 de juliol i el 12 de setembre de 1942, els nazis hi van dur a terme la Gran Aktion, en la qual com a mínim 235.000 jueus foren deportats cap al camp d'extermini de Treblinka. Quan van tornar les deportacions, el 1943, es va crear la resistència del gueto, que va culminar amb l'aixecament del 19 d'abril al 16 de maig. Aquesta fou la primera rebel·lió civil significativa arreu de l'Europa ocupada. Els supervivents de l'aixecament foren enviats a Treblinka o a camps de treball forçat a la regió de Lublín. La majoria foren assassinats durant l'Erntefest.

Zegota: Nom en codi del Consell d'Ajuda als Jueus, establert per la resistència polonesa el desembre del 1942. Va proporcionar diners i llocs per a amagar-se als jueus que escapaven dels guetos. Va ésser l'única organització d'aquest tipus a tota l'Europa ocupada.

2.9.3. WEBGRAFIA

1938 Projekt. Posts from the Past: **https://www.lbi.org/1938projekt/education/**

Amical de Mauthausen i altres Camps i de Totes les Víctimes del Nazisme d'Espanya: **https://amical-mauthausen.org/ca/**

Amical de Ravensbrück: **https://www.amicalravensbruck.org/**

Amicale Internationale KZ Neuengamme (AIN): **https://www.neuengamme.international/**

Anne Frank House: **https://www.annefrank.org/es/**

Aragoneses Deportados. Amical de Mauthausen i altres Camps: **http://www.aragonesesdeportados.org/**

Arolsen Archives. International Center on Nazi Persecution: **https://arolsen-archives.org/en/**

Auschwitz-Birkenau Memorial: **http://auschwitz.org/en/**

Barcelonins Deportats. Amical de Mauthausen i altres Camps: **http://www.barceloninsdeportats.org/index.html**

Beit Lohamei Haghetaot: **https://www.gfh.org.il/eng**

Bergen-Belsen Memorial: **https://www.stiftung-ng.de/en/**

Buchenwald and Mittelbau-Dora. Memorials Foundation: **https://www.buchenwald.de/nc/en/896/**

Camp des Milles. Three steps from racism to genocide: **http://www.campdesmilles.org/mur-interactif/index.php?lang=en**

Centro Sefarad-Israel: **http://www.sefarad-israel.es/inicio**

Centropa. Preserving Jewish memory – Bringing history to life: **https://www.centropa.org/**

Council of Europe: **Remembrance of the Holocaust. Prevention of Crimes against Humanity: https://www.coe.int/en/web/holocaust**

Council of Europe. Roma Genocide: **https://www.coe.int/en/web/roma-genocide/home**

Dachau Memorial: **https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/**

Deportados: **http://deportados.es/index.php**

Deportats catalans i espanyols als camps nazis. Memorial Democràtic: **http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/banc-memoria-democratica/fons/deportats-catalans-i-espanyols-als-camps-nazis/**

Echoes & Reflections. Teaching Holocaust inspiring the classroom: **https://echoesandreflections.org/**

El Holocausto y el Programa de Divulgación de las Naciones Unidas: **https://www.un.org/es/holocaustremembrance/index.shtml**

EHRI. European Holocaust Research Infrastructure: **https://ehri-project.eu/**

Erinnern. The fate of European Roma and Sinti during the Holocaust: **https://www.romasintigenocide.eu/en/home**

Españoles Deportados a Campos de Concentración Nazis: **http://pares.mcu.es/Deportados/servlets/ServletController?ini=0&accion=0&opcion=20**

European Resistance Archive: **https://www.resistance-archive.org/en/**

Europeana: **https://www.europeana.eu/en**

EVZ Foundation. Memory, responsability, future: **https://www.stiftung-evz.de/eng/home.html**

Facing History and Ourselves: **https://www.facinghistory.org/**

Flossenbürg Memorial: **https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/en/**

Fondation pour la mémoire de la déportation: **https://fondationmemoiredeportation.com/**

Forced Labor 1939-1945. Memory and History: **https://www.zwangsarbeit-archiv.de/en/index.html**

Forum för levande historia. The living history forum: **https://www.levandehistoria.se/english**

Grup DEMD (Exili, Deportació i Holocaust): **https://sites.google.com/a/xtec.cat/gtexilideportacioholocaust/presentacio**

Gussen Memorial: **http://www.gusen.org/**

Hartheim Memorial: **http://www.schloss-hartheim.at/index.php/en**

Holocaust.cz: **https://www.holocaust.cz/en/main-2/**

Holocaust Education and Archive Research Team: **http://www.holocaustresearchproject.org/toc.html**

Holocaust Education Trust: **https://www.het.org.uk/**

Holocaust Memorial Day Trust: **https://www.hmd.org.uk/**

House of the Wannsee Conference - A memorial and educational site: **https://www.ghwk.de/en/**

I Witness. USC Shoah Foundation. One Voice at a Time: **https://iwitness.usc.edu/sfi/**

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA): **https://www.holocaustremembrance.com/**

Jewish Historical Institute: **https://www.jhi.pl/en/**

Kazern Dossin: **https://www.kazernedossin.eu/EN/Onderwijs-vorming/Secundair-onderwijs**

KZ-Gedenskstätte Dachau: **https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/es/sitio-historico/campo-de-concentracion-1933-1945/**

La lista de los nombres. Los muertos del CC de Mauthausen: **https://raumdernamen.mauthausen-memorial.org/index.php?L=6**

Mahn und Gedenkstätte Ravensbrück: **https://www.ravensbrueck-sbg.de/en/**

Maison d'Izieu. Memorial to the Exterminated Jewish Children: **https://www.memorializieu.eu/en/**

Mauthausen Memorial: **https://www.mauthausen-memorial.org/es**

Mémorial de la Shoah: **http://www.memorialdelashoah.org/**

Memorial Democràtic: **http://memoria.gencat.cat/ca/inici/**

Mozaika: **http://mozaika.es/magazine/ca/**

Museum of Jewish Heritage: **a living memorial to the Holocaust: https://mjhnyc.org/**

Natzweiler - Struthof Memorial: **http://www.struthof.fr/en/home/**

Nazi Forced Labor Documentation Center Berlin-Schöneweide: **https://www.ns-zwangsarbeit.de/en/about-us/**

Neungamme Memorial: **https://www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de/en/**

NIOD. Institute for war, holocaust and genocide studies: **https://www.niod.nl/en**

Ravensbrück Memorial: **https://www.ravensbrueck-sbg.de/en/**

Sachsenhausen Memorial: **https://www.sachsenhausen-sbg.de/en/**

Seeking Protection. A blog exploring what we can learn from the experiences of refugees before, during and after the Holocaust for today: **https://holocaustremembrance.blog/**

Stories that move. Toolbox against discrimination: **https://www.storiesthatmove.org/en/future-ready-and-inclusive-schools/**

Terraforming: **https://terraforming.org/**

The forgotten genocide. The fate of the Sinti and Roma: **https://romasinti.eu/**

The Genocide of the Roma and the Roma Identity: **https://tajsa.eu/**

The Nazi concentration camps: **http://www.camps.bbk.ac.uk/overview.html**

The Wiener Holocaust Library: **https://www.wienerlibrary.co.uk/**

Topographie des terrors: **https://www.topographie.de/en/topography-of-terror/**

UCL. Centre for Holocaust Education: **https://www.holocausteducation.org.uk/**

UN Outreach Programme on the Holocaust: **https://www.un.org/en/holocaustremembrance**

UNESCO. Recursos sobre enseñanza del Holocausto y del genocidio: **https://en.unesco.org/themes/holocaust-genocide-education/resources**

United States Holocaust Memorial Museum: **https://www.ushmm.org/**

USC Shoah Foundation: **http://sfi.usc.edu/**

Víctimas mortales en los campos Nazis. Amical de Mauthausen: **https://fallecidosenloscamposnazis.org/**

Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center: **https://www.yadvashem.org/**

Yahad in Unum. Together in one: **https://www.yahadinunum.org/es/**

Autora: Marta Simó

Aquest material ha estat elaborat a partir de la informació extreta dels diversos webs ressenyats a la webgrafia.

Els textos han estat elaborats principalment a partir de les fonts següents:

Erinnern. The fate of European Roma and Sinti during the Holocaust: https://www.romasintigenocide.eu/en/home

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA): https://www.holocaustremembrance.com/

Programa de Divulgación sobre el Holocausto y las Naciones Unidas. Las Mujeres y el Holocausto. Guía de estudio

Simó, M. (2018). «La memòria de l'Holocaust a l'Estat espanyol. Des d'una perspectiva sociològica i una perspectiva històrica». Tesi doctoral

Toran, R. (2002). *Vida i mort del republicans als camps nazis*. Ed. Proa

United Nations. Outreach Programme on the Holocaust: https://www.un.org/en/holocaustremembrance/

United States Holocaust Memorial Museum: https://www.ushmm.org/

Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center: https://www.yadvashem.org/

Dipòsit legal: B 17254-2021

Tots els drets reservats.

Es prohibeix la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, i el lloguer o préstec públic sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright.